

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra politologie a evropských studií

Blanka Bednářová

Americko-iránské vztahy v letech 1998-2008

a role států Perského zálivu

U.S.-Iranian Relations in 1998-2008

and Role of Gulf States

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Jan Čuřík

OLOMOUC 2009

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 30. června 2009

Děkuji Mgr. Janu Čuříkovi za konstruktivní kritiku při psaní této práce.

Obsah

Úvod.....	6
1. Nepodceňovat, nepřeceňovat, vykonstruovat a doufat - americká strategie pro Perský záliv.....	17
1. 1. Kontext zahraniční politiky USA.....	20
1. 1. 1. Odpovědnost za lepší svět.....	20
1. 1. 2. Černo-bílá přímočarost	23
1. 2. Americký národní zájem v Perském zálivu	25
1. 2. 1. Flexibilita regionální rovnováhy a stálá mocenská převaha.....	25
1. 2. 2. Vnitřní stabilita regionu a demokratizace.....	28
1. 2. 3. Ekonomické zájmy	30
1. 3. Strategie pro Perský záliv.....	32
1. 3. 1. Politika dvojího zadržování (<i>dual containment</i> , 1993-2001).....	32
1. 3. 2. Neokonzervativci, princ Bandar a přesměrování (2003-2008).....	34
1. 4. Fakta versus dilema o Íránu.....	37
2. Íránská zahraniční politika a zajištěné (ne)bezpečí.....	42
2. 1. Zdroje íránské zahraniční politiky.....	45
2. 1. 1. Ideové faktory.....	46
2. 1. 2. Zpolitizování zahraniční politiky.....	52
2. 1. 3. Geografické faktory.....	55
2. 1. 4. Ekonomické faktory.....	58
2. 2. Asymetrická výhoda	59
2. 3. Bezpečnostní dilema.....	64
3. Americko-íránské vztahy v Perské zálivu.....	66
4. Dynamika vztahů v Perském zálivu.....	79
Závěr.....	85
Přílohy.....	90
Prameny a literatura.....	95
Prameny.....	95
Literatura.....	96
Abstrakt.....	109
Abstract.....	110

Seznam zkratk

CNPC - China National Petroleum Corporation

EIA - Energy Information Administration

FDI – zahraniční přímé investice (*Foreign Direct Investments*)

GCC - Rada pro spolupráci v Zálivu (*Gulf Cooperation Council*)

ILSA – zákon uvalující sankce na Írán a Libyi (*Iran-Libya Sanctions Act*)

IAAE – Mezinárodní agentura OSN pro atomovou energii (*International Agency for Atomic Energy*)

MEK - hnutí Khalq (*Movement of Mojahedin Khalq*)

NBS 2002 - Národní bezpečnostní strategie z roku 2002 (*The National Security Strategy of the United States of America 2002*)

NBS 2006 – Národní bezpečnostní strategie z roku 2006 (*The National Security Strategy of the United States of America 2006*)

NPT – Smlouva o nešíření jaderných zbraní (*Non-Proliferation Treaty*)

OPEC – Organizace sdružující státy vyvážející ropu (*Organisation of the Petroleum Exporting Countries*)

SCIRI - Nejvyšší rada islámské revoluce (*Supreme Council of Islamic Revolution of Iraq*)

Úvod

Tato práce se zabývá otázkami spojenými s dynamikou mezinárodních vztahů v Perském zálivu.¹ Proč by měl být Perský záliv zajímavý pro zkoumání mezinárodních vztahů na Blízkém východě?² Perský záliv nepředstavuje uzavřený subsystém Blízkého východu, kterého by představy o všudypřítomném bohatství a luxusu chránily v izolaci před děním na Blízkém východě. Naopak ropovody, plynovody nebo letecké linky ukazují, že Perský záliv je spojnicí mezi Blízkým východem a jinými regiony. Strategický význam této oblasti směřuje k zajištění její bezpečnosti. Michael Ryan Kraig uvádí, že „*bezpečnost* [Perského – pozn. BB] *zálivu je neodmyslitelně problémem světové bezpečnosti...*“³ Nachází se v Perském

¹ Práce vychází z geografického vymezení Perského zálivu jako oblasti nacházející se mezi Arabským poloostrovem a Íránem. Mezi státy této dílčí části regionu Blízkého východu práce řadí jednak zakládající členové Rady pro spolupráci v Zálivu (*Gulf Cooperation Council*, GCC), tj. Bahrajn, Katar, Kuvajt, Omán, Saudská Arábie, Spojené arabské emiráty, dále Irák a Írán, kteří se nacházejí na pobřeží Perského zálivu (viz. příloha 1). V práci se používá sémantické označení Perský záliv, které je ustáleným označením této oblasti v českém jazyce, objektivita práce tím není nijak ovlivněna. V zahraniční literatuře bývá používáno označení Arabský záliv. Označení Perský/Arabský záliv vyjadřuje historické nároky jednotlivých států v této oblasti.

² V práci se používá geografické vymezení regionu Blízkého východu dle Světové banky. Přehled států, které do tohoto regionu Světová banka zahrnuje, k získání na World Bank, <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/MENAEXT/0,,menuPK:247619~pagePK:146748~piPK:146812~theSitePK:256299,00.html>. Studium Blízkého východu v rámci mezinárodních vztahů souvisí s přístupem ke zkoumání Blízkého východu jako celku a jeho postavení v rámci světového uspořádání. Blízký východ lze chápat jako geograficky, historicky a kulturně vymezenou dílčí jednotku mezinárodního systému, která je podřízena povaze mezinárodního systému, proto chování subjektů v subsystému určuje povaha mezinárodního systému (HINNEBUSCH, Raymond – EHTESHAMI, Anoushiravan (eds.): *The Foreign Policies of Middle East States*. Lynne Rienner Publishers, Londýn 2002; WALT, Stephen M.: *The Origins of Alliances*. Cornell University Press, Ithaca 1987). V rámci takového přístupu lze na dynamiku vztahů na Blízkém východě aplikovat např. teorii centra a periférie a vazbu (vzájemné) závislosti abstrahovat do vztahu mezi rozvinutým Západem a rozvíjejícím se Jihem. Dle teorie mocenské rovnováhy (*balance of power theory*) region tvoří vlastní subsystém, v kterém , stejně jako na mezinárodní úrovni, aktéři bojují o moc, prostřednictvím níž mohou realizovat své zájmy. Naopak Michael N. Barnett v *Dialogues in Arab Politics: Negotiations in Regional Order*. Columbia University Press, 1998 nebo Leon Carl Brown v *International Politics and the Middle East* zkoumají Blízký východ jako samostatnou systémovou jednotku, která se vyznačuje určitými specifiky, která ovlivňuje chování aktérů. Vedle regionálních států, které do mezinárodních vztahů vstupují svými zájmy a jejichž protichůdnost vede ke konfliktům, zde existují i transnárodní sítě. Konstrukce národního státu je na Blízkém východě slabá, vztah státu a jednotlivce může nahradit identita založená na stejné náboženské nebo etnické příslušnosti. Tato identita vyjadřuje odcizení státu od společnosti nebo jeho zprivatizování určitou skupinou. Není pouze zdrojem konfliktů, které probíhají uvnitř společnosti (např. islamistická hnutí proti politickým režimům v 90. letech 20. století), ale může být využita jako nástroj pro konflikty mezi státy navzájem (např. panarabismus jako motiv obrození států proti koloniální správě, spor Egypta a Saudské Arábie v 50. letech 20. století o vůdčí postavení mezi arabskými státy, Libye a Saudská Arábie v počátku 21. století). Zkoumají-li se mezinárodní vztahy prostřednictvím chování aktérů, zájmy toto chování určují. S jakými zájmy vstupují státy do mezinárodních vztahů? Formuje zájmy státu i typ politického režimu? Je zájem státu totožný s přežitím politického režimu, a proto chování v zahraniční politice ovlivňuje i aktuální vnitřní politická stabilita? Jak se určují zájmy transnárodní sítě? Zastrahuje vojenská převaha sousedního státu stejně jako jeho schopnost vměšovat se do domácí politiky a ohrožovat stabilitu režimu? Jak se regionální mocnosti vypořádávají s vlivem světových velmocí? Různorodost aktérů a odlišnost zájmů zpochybňuje platnost klasických teorií mezinárodních vztahů a rozšiřuje přístupy, jak lze analyzovat a vysvětlit vztahy na Blízkém východě. Všechny teorie, méně či více tradiční, sdílí společné znaky. Jejich relevance vychází z objektivitu, odmítnutí zaměnit předpoklady za realitu, vytrždit proměnné na teorii potvrzující a teorii vyvracející. Přínos zkoumání nespočívá v potvrzení teorie, ale v zpochybnění vžitého vnímání jevů, událostí a jejich významu.

³ KRAIG, Michael Ryan: *Forging a New Security Order for the Persian Gulf*. Middle East Policy, 13, 2006, č. 1, s. 84.

zálivu řešení současných konfliktů na Blízkém východě? Perský záliv je místem probíhajících změn, které ovlivňují křehké spojení mezi bezpečností a ekonomickými zájmy.⁴ Regionální status quo, které trvalo od první poloviny 90. let 20. století⁵ a potvrdilo faktickou převahu Spojených států v regionu,⁶ v roce 2003 rozložila invaze do Iráku. Vojenské odstranění vlády Saddáma Husajna otevřelo prostor pro nové uspořádání. Jak bude toto uspořádání vypadat? Ukazuje dynamika vztahů v Perském zálivu flexibilní chování aktérů a proměnlivost jejich zájmů? Regionální státy usilují o bezpečnost vlastních hranic. Je bezpečnostní situace v Perském zálivu nestabilní, protože se zde nacházejí nezodpovědné, „padlé“ režimy?⁷ Jak se regionální vazby přizpůsobily novým bezpečnostním výzvám? Cennou historickou zkušeností

⁴ V období, kdy stále stoupá světová spotřeba ropy i zemního plynu, nelze opomenout, že dvě třetiny zatím objevených zásob energetických zdrojů se nacházejí v oblasti Perského zálivu. Navzdory přání snížit spotřebu ropy úspornými opatřeními nebo vývojem alternativních zdrojů energie podle mnohých údajů se světová spotřeba dosáhne v roce 2030 338 biliónů barelů. *BP Statistical Review of World Energy 2008*. In: BP Global, <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6929&contentId=7044622> (20. 3. 2009). 62 % z dosud objevených nalezišť ropy se nacházejí v Perském zálivu. Saudská Arábie disponuje 22,1 % světových zásob, 11 % jich je v Íránu, mezi 8 až 10 % se nachází v Kuvajtu, Kataru a Spojených arabských emirátech. Podle současných odhadů světové zásoby ropy dosahují 1 258 biliónů barelů, což činí o 18 % více, než bylo odhadováno v roce 1998. Tři čtvrtiny těchto zásob vlastní státy sdružené do Organizace států vyvážející ropu. Jedna třetina z celkového množství ropy se nachází v Saudské Arábii a Íránu. *A peak at oil reserves*. In: Economist.com, 15. 6. 2009, http://www.economist.com/daily/news/displaystory.cfm?story_id=13851376 (15. 6. 2009). Srovnaj s perspektivou zásob ropy a zemního plynu v Rusku a postsovětském prostoru, v Africe a Latinské Americe (*The Next Oil Giant?* In: Economist.com, 19. 3. 2009, http://www.economist.com/daily/news/displaystory.cfm?story_id=13350657). Při rozsahu těžby v roce 2008 by zásoby ropy měly vydržet dalších 40 let, i když budou objeveny nová naleziště, popř. vyvinuty technologie, které umožní těžit ropu i na těžko přístupných místech. *A peak at... c.d.*

⁵ V 80. a 90. letech 20. století v Perském zálivu probíhaly konflikty mezi nejvýznamnějšími státy oblasti – Irákem, Íránem, Saudskou Arábií. Práce vychází z označení první války v Zálivu jako války mezi Irákem a Íránem v letech 1980-1988. Druhou válkou v Zálivu pak práce chápe jako invazi Iráku do Kuvajtu a následný střet s koaličními vojsky v letech 1990-1991. Třetí válkou v Iráku je konflikt počínající americkou invazí do Iráku v roce 2003.

⁶ Násilná okupace Kuvajtu, která přerostla ve válku mezi Irákem a koaličními vojsky v letech 1990-1991, potvrdila dominanci Spojených států v mocenském uspořádání světa po konci studené války. Tehdejší americký prezident George H. Bush v projevu o novém světové řádu zdůraznil, že teror ohrožuje strategické ekonomické zájmy. Volný přístup k energetickým zdrojům a vliv na cenovou hladinu ropy ale nemotivovaly Spojené státy k účasti ve válce. Mocenská převaha byla jednoznačným signálem o unipolárním uspořádání. V projevu se G. H. Bush popisuje invazi do Kuvajtu jako „první útok na nové světové uspořádání.“ BUSH, George H.: *Address before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit*. 11. 9. 1990. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php> (11. 6. 2009).

⁷ Poč. 80. let Ronald Reagan nazýval politické nepřátele Spojených států vydědenci (*outlaw states*) a podobná označení používaly i následující administrativy (*backlash states* v letech 1993-2001, *rogue states* od r. 2002). Tato označení zastřešují státy, které se vyznačují s demokratickými hodnotami neslučitelným systémem uspořádání politické moci. Tyto režimy nemají legitimitu vládnout svému lidu a nezískají ji ani svými činy. V mezinárodních vztazích se profilují protiamerickými postoji a působí proti americkým zájmům. Jejich chování v zahraniční politice vychází z účelové interpretace ideologie a masové propagandy, která má sloužit k přežití režimu. Takový režim je ochotný více riskovat a používat všechny prostředky. Pro kritické zhodnocení takového přístupu lze poznamenat, že vychází z předpokladu vazby mezi typem politického režimu a chování států v mezinárodních vztazích. Vědeckým základem je (neo)liberalistická teorie demokratického míru (*democratic peace theory*), z jejichž závěrů vyplývá, že mezi nedemokratickými státy vzniká více konfliktů než mezi democraciemi. Tento přístup zkoumá mezinárodní vztahy empiricky a nerozlišuje důvody, pro které státy vstupují do konfliktu, a faktory, jež ovlivňují zahraniční politiku státu. Opomíjí, že nedemokratické režimy se dokážou pragmaticky adaptovat na změnu podmínek, aby si zajistily své další trvání (např. vojenské režimy v Latinské Americe v 80. letech 20. století se vyznačovaly velkou sterilitou vzájemných vztahů se sousedními státy v regionu). Ve svém důsledku může vést k zaměnění představy a reality a špatné interpretaci chování. Srovnaj s pojmy *collapsed states*, *failed states* a otázkami legitimacy režimů.

pro státy v Perském zálivu byla 90. léta 20. století, kdy větší nebezpečí nacházela uvnitř hranic. Trans-státní sociální sítě nahrazují funkce státu a mají velký mobilizační potenciál. Zájmy státu jsou zranitelnější v přímé úměře schopností transnárodních sítí dominovým efektem přenášet konflikty dovnitř státu tak mimo jeho hranice. Světové mocnosti pronikají do této oblasti, aby si zajistily vlastní budoucnost.⁸

USA se angažují v regionu, s jehož stabilitou po 11. září 2001 spojují vlastní bezpečnost. V roce 2003 vojenská síla nahradila tlak sankcí a zadržování v americké zahraniční politice na zavedení demokracie a tržního hospodářství. Agendě přeformování Blízkého východu nechyběla odvaha a sebevědomí, ale ani tato koncepce šíření univerzálních hodnot, odstranění nezodpovědných „darebáckých“ režimů a vykořenění terorismu se nedotkla některých problémů, jenž představují prázdná, bílá místa v zahraniční politice USA na Blízkém východě. V současnosti se Perský záliv nachází v krizi a konflikty ho i obklopují. Perský záliv se stal klíčovým pro americké působení na celém Blízkém východě.⁹ Probíhající války v Afghánistánu, Iráku, zmrazení izraelsko-palestinského konfliktu, vliv terorismus a jaderného zbrojení na Blízkém východě postavily Spojené státy před Írán.

Jaké jsou vztahy mezi USA a Íránem? Rok 1979 otrásl americkým vlivem v Perském zálivu. Islámská revoluce strhla šáhův režim a podtrhla pilíř regionální partnerství.¹⁰ Heslo „*Ani se Západem, ani s Východem, pouze islámská republika*“ vyjadřovalo odpor k jakýmkoli formám útisku národní suverenity a samostatnosti zahraničními velmocemi.¹¹ Přepadení americké ambasády a krize s rukojmími na přelomu let 1979/1980 určilo směr americko-

⁸ Blízký východ není jediným regionem s nalezišti energetických surovin. Z celkové roční spotřeby ropy a zemního plynu (63 %) pouhých 25 % pochází z oblastí Blízkého východu. *BP Statistical Review...c. d.* Historické vazby, schopnost blízkovýchodních států těžebními limity částečně ovlivnit cenu na světových trzích, množství rezerv a rozvoj nových nalezišť nebo koloběh financí z ropných kontraktů patří do ekonomických úvah mnohých vlád i soukromých společností. Pokud by byla politická angažovanost přímo úměrná závislosti na dodávkách ropy z Blízkého východu, neaktivnějšími státy by byly Japonsko a Čína, které dováží přibližně 82 % těžby v porovnání s 21% podílem Spojených států a 26 %, které plynou do států Evropské unie. KALICKI, Jan H.: *Rx for „Oil Addiction:“ The Middle East and Energy Security*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 1, s. 76. Srovnej přístup k nalezištím, poměr států k těžbě a rafinování, přepravu a vývoj technologií na těžbu v extrémních podmínkách s vazbami nejvyspělejších ekonomik na jednotlivé regiony.

⁹ Výsledky třetí irácké války a působení Spojených států snižují morální kredit světové velmoci napříč Blízkým východem. Více výsledky veřejného mínění o působení USA na Blízkém východě. *Public Opinion in the Islamic World on Terrorism, al Qaeda, and US Policies*. February 25, 2009. In: WorldPublicOpinion.org, http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/feb09/STARTII_Feb09_rpt.pdf. Debata o Iráku formuje ekonomickou situaci i vnitropolitickou scénu. Srovnej diskusi o Iráku a stažení amerických vojsk jako téma prezidentské kampaně. Stažení Američanů z Perského zálivu formovalo linii střetu napříč ideovým spektrem i uvnitř jednotlivých politických táborů.

¹⁰ V letech 1953-1979 byl Írán regionálním partnerem Spojených států. V 70. letech 20. století Írán představoval jeden z pilířů amerického vlivu v oblasti, strategicky významné pro americkou ekonomiku zaskočené ropnými šoky. Dvojpilířová strategie (*twin pillars policy*) patřila k nejpraktičtějšímu převedení realistické teorie do praxe, protože byla založena na mocenské vyvažování a vyčerpání.

¹¹ *Chattr-e amniyat* - dle čl. 152 *Ústavy Islámské republiky Íránu* je zahraniční politika založena na odmítnutí všech forem dominance. *The Constitution of the Islamic Republic of Iran*. In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/Tourism/Constitution.html> (19. 3. 2009).

iránských vztahů až k současné debatě o jaderném programu. Navzdory vývoji iránské společnosti, změnám situace v Perském zálivu a na Blízkém východě, kde mají oba státy své zájmy, psychologický efekt událostí roku 1979 přerostl do vzájemné nedůvěry a Spojené státy a Írán se odcizují. Záchvěvy změn ve vzájemných vztazích jsou zdánlivé, nevypovídají o prolomení pasti vzájemného nepochopení. Může být teokratický politický režim pragmatický ve své zahraniční politice? Arogancí obou států je, jestli přejímají způsob vnímání. Nepřipouští si, že důvody chování protistrany mohou být úplně jiné, než ty motivy, které založily nedůvěru mezi oběma státy. Poté jejich iracionalita spočívá v tom, že dovolí vzájemnému nepochopením škodit národním zájmům a cílům zahraniční politiky.

Při své představitelské návštěvě v Římě na začátku května 2009 izraelský ministr zahraničních věcí Avigdor Lieberman pronesl, že „...největším současným problémem Blízkého východu je Írán...Írán, který se stává ..., nebo se již stal, destabilizačním faktorem celého světa.“¹² Podobná oficiální i neoficiální prohlášení se objevují soustavně ve spojení s konflikty na Blízkém východě. Nejen diplomaté, poradci a komentátoři se ptají, zda-li je Írán problémem nebo řešením současné situace.¹³ Pro stabilitu Blízkého východu hraje Írán důležitou roli, která převažuje americkou historickou zkušenost s islámskou republikou.¹⁴ Za

¹² JAULMES, Adrien: *Israël lance une offensive diplomatique contre l'Iran*. In: Le Figaro online, 5. 5. 2009, <http://www.lefigaro.fr/international/2009/05/05/01003-20090505ARTFIG00015-israel-lance-une-offensive-diplomatique-contre-l-iran-.php> (5. 5. 2009). V souvislosti s testy raket dlouhého doletu, který iránská Revoluční garda provedla 9. 7. 2008 v Perském zálivu, mluvčí tehdejšího izraelského premiéra Mark Regev uvedl, že „iránský jaderný program a program raketových střel musí být zájmem celého mezinárodního společenství.“ (*Iran Gen.: Our finger is always on the trigger*. In: CNN.com, <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/07/09/iran.missiles/index.html> (9. 7. 2008).) Izraelský diplomat při OSN v rozhovoru pro večerní zprávy CNN 9. 7. 2008 řekl, že Írán není státem, který vyvíjí jaderný program ze zoufalství nad svou bezpečností (*power of desperation*), ale státem, který usiluje o získání většího vlivu (*power of aspiration*). Práce se blíže nezabývá vztahem mezi Státem Izrael a Íránem a rolí USA. Vychází z předpokladu, že izraelsko-palestinský konflikt a bezpečnost Izraele nejsou vůdčími motivy americké přítomnosti na Blízkém východě, proto vztah mezi Státem Izrael a USA neurčuje postoj USA k Íránu a dalším státům v Perském zálivu. Propojení s izraelsko-palestinským konfliktem práce zmiňuje okrajově v rámci otázek důležitých pro záměr této práce (neformální kanály vlivu Íránu v regionu, arabská mobilizující se fronta proti vlivu Íránu). Dále k pojetí Íránu jako destabilizačního faktoru na Blízkém východě např. KHALAF, Roula: *Gulf states wary of Iran's charm offensive*. In: FT.com, 11. 1. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/5510eea2-c06f-11dc-b0b7-0000779fd2ac.html>.

¹³ Srovnej např. postoj k Íránu v roce 2009 v agendě Obamovy administrativy a vlády Benjamina Netanjahua. Více např. HADAR, Leon: *Misreading the Map. The Road to Jerusalem Does Not Lead Through Tehran*. In: Foreign Affairs online, 15. 5. 2009, <http://www.foreignaffairs.com/articles/65095/leon-hadar/misreading-the-map>.

¹⁴ Jsou americké vztahy s Íránem obětí ideálů americké zahraniční politiky? Od 80. let je Írán řazen mezi státy, které působí proti americkým zájmům. Ronald Reagan nazýval nepřátele Spojených států vydědenci (*outlaw states*) a podobná označení používaly i další administrativy (*backlash states* v letech 1993-2001, *rogue states* od r. 2002). Mimo jiné sem patří státy, jejichž politické režimy jsou v rozporu s hodnotami, na kterých vznikla americká společnost (demokracie, rovnost, osobní svoboda, dělba moci ve státě, právní stát - politický liberalismus v *Ústavě Spojených států*). V 80. letech 20. století, kdy zahraniční politiku USA tvořila atmosféra studené války, mocenské soupeření dvou ideologií určovalo bezpečnostní záměry v regionech. Dvojplířňová strategie chránila USA před změnou regionálního uspořádání sil, ať ze strany Sovětského svazu nebo státu, který nebyl americkým partnerem v regionu (Írák). Po roce 1979 se Írán stal nepřitelem USA pro své chování v regionu. Šíření islámské revoluce útočilo na regionální status quo, využívalo opozice islámských skupin proti

prvé dlouhodobé politické, ekonomické a kulturní vazby na Afghánistán a Irák potvrzují význam Íránu v transformačním procesu obou států, s kterými USA spojují na Blízkém východě svůj morální kredit. USA se nemohou vyhnout íránskému vlivu a jeho obcházení se zdá být náročnější než krok k vzájemné spolupráci. Za další vztah Íránu k šíitským skupinám, zastoupeným po celém Blízkém východě, nebo národnostní cítění generací íránských imigrantů posiluje jeho vliv i v zónách neformálních styků, paralelní úrovní mezistátních vztahů na Blízkém východě. V neposlední řadě Írán může být vhodným partnerem v procesu demokratizace Blízkého východu.¹⁵ Zahraniční politika v 21. století by neměla být založena na vnímání materiální síly, kterou v době studené války představovaly arsenály konvenčních a jaderných zbraní, nebezpečí, kterému čelí národní státy je mnohem efimernější a více zpochybňuje schopnost státu zajistit bezpečnost svým občanům. Devízou, kterou se prokazuje íránský politický režim, ale stále rostoucí vliv Íránu nejen na Perský záliv, ale i na oblast Levanty a na jiné regiony. Jak se americká zahraniční politika na Blízkém východě vyrovnává s těmito nuancemi? S popularizací „íránského tématu“ v médiích a napětím mezinárodního společenství se zesilují i obavy, které existují od počátku amerického působení na Blízkém východě, zda-li dokáže americká administrativa převést teorii do praxe.

Vztah s USA souvisí s identitou Íránu jako nezávislého státu, jenž má vlastní zájmy v kontextu regionálních a globálních událostí. Vychází nedůvěra z protichůdných národních zájmů a cílů obou států? Jaký ovlivňují americko-íránské vztahy stabilitu Perského zálivu? Štěpí tato linie vztahy ostatních států k USA a Íránu? Jak postoj k Íránu ovlivňuje domácí stabilitu režimů v Perském zálivu?

Íránská zahraniční politika v hodnocení států na Blízkém východě splývá s ne zcela diplomaticky zvolenými slovy íránského prezidenta Ahmadínežáda, kterými útočí na existenci Státu Izraele nebo plameně vyzdvihuje íránský nacionalismus. V souvislosti s vyhraněnou rétorikou, podobou politického režimu a tajemností o vlivu náboženství na instituce režimu je těžké nepodlehnout strachu z íránského nebezpečí. Írán patří mezi nejvýznamnější státy Perského zálivu, který překvapuje svými kontrasty. Silná vláda teokratického režimu je zakořeněná v íránské společnosti, přesto občané vyjadřují své názory

politickým režimům amerických regionálních partnerů. Írán nepůsobil proti USA, ale působil proti jejich zájmům na udržení status quo.

¹⁵V souvislosti se svým historickým vývojem a existujícími demokratickými prvky v jinak autoritářském politickém režimu (v Íránu probíhá regulérní volební kampaň, volební právo náleží občanům starším 18 let i ženám, volí se prezident, Parlament, Rada expertů, do městských zastupitelstev, neexistuje zde jedna vládní strana, která by byla u moci) se těžce přirovnává k jinými státy Blízkého východu a ještě hůře s ostatními státy „osy Zla.“ Odkazuje se na dlouhou tradici perské státnosti, jejíž nejsilnější období bylo v letech popularity demokracie za vlády premiéra Mosaddeqa (1951-1953).

ve volbách.¹⁶ Druhá největší naleziště zemního plynu na světě a nedávno nově objevená bohatá ložiska ropy¹⁷ by měla Íránu zajistit pozici nejbohatšího státu Perského zálivu, 30% nezaměstnanost mladých lidí do 35 let a 30% inflace svědčí o opaku.¹⁸ Navzdory sankcím mezinárodního společenství vyrábí rakety dlouhého doletu a národní pýcha nad jaderným inženýrstvím vyvolává pochybnosti o účelu, pro který Írán jaderný program¹⁹ vytvořil.

¹⁶ V Íránu se volí složení Parlamentu, prezident a Rada expertů, jenž jmenuje Nejvyššího (náboženského) vůdce. 86 % Iráčanů chce demokratičtější systém vlády a podporují přímou volbu nejvyšší státní autority. *Iran: Public Opinion Survey before Elections 2008*. In: Terror Free Tomorrow, the Centre for Public Opinion, <http://www.terrorfreetomorrow.org/upimagestft/TFT%20New%20Iran%20Survey%20Report%20March%202008.pdf> (1. 4. 2009). Dle průzkumů veřejného mínění před prezidentskými volbami v červnu 2009 narostla podpora pro přímou volbu Nejvyššího náboženského vůdce. Osm z deseti Iráčanů se vyslovilo, aby nejvyšší státní funkce byly odpovědné voličům. *Results of a New Nationwide Public Opinion Survey of Iran before the June 12, 2009 Presidential Elections*. Společný průzkum veřejného mínění před prezidentskými volbami organizací Terror Free Tomorrow. The Centre for Public Opinion, New America Foundation a KA Europe SPRL. 11. – 20. 5. 2009. In: Terror Free Tomorrow, http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/may09/IranianPublic_May09_rpt.pdf (12. 6. 2009).

¹⁷ Írán může vytěžit až 550 000 m³ ročně do roku 2055. Více GHORBAN, Narsi: *Potentials and Challenges in the Iranian Oil and Gas Industry*. In: RAMAZANI, R. K. (ed.): *Iran at 30*. In: The Middle East Institute, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf (3. 3. 2009) a odhady poptávky po zemním plynu až do roku 2025 v *World Oil Outlook 2008*. In: OPEC, <http://www.opec.org/library/World%20Oil%20Outlook/pdf/Section%20One2008.pdf> (3. 3. 2009). Nově objevená naleziště v blíže neurčeném místě mají poskytnout až 56 biliónů barelů ropy. DARAGAH, Borzou: *IRAN: There will be oil, and lots of it*. In: The Los Angeles Times online, 8. 4. 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2009/04/iran-there-will-be-oil-and-lots-of-it.html> (8. 4. 2009). Další informace o energetických zdrojích Íránu např. Energy Information Administration (EIA), <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Iran/Oil.html>.

¹⁸ Údaje z roku 2008. BAKTIARI, Bahman: *Iranian Society: A Surprising Picture*. In: RAMAZANI, R. K. (ed.): *Iran at 30*. In: The Middle East Institute, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf (3. 3. 2009). Dle údajů Ústřední íránské banky v květnu 2009 se inflace pohybovala kolem 25,3 %.

¹⁹ Pojednání o vývoji a budoucím směřování íránského jaderného programu by přesáhlo účel a rozsah této práce, proto se tomuto tématu práce bude věnovat pouze okrajově a odkazuje na probíhající debatu na formální i neformální úrovni. Práce se neklade vysvětlit povahu íránského jaderného programu, ale v souvislosti s regionálním uspořádáním se zběžně věnuje reakcím mezinárodního společenství. Je zmiňován ve vztahu k důvěryhodnosti íránské zahraniční politiky. Prostřednictvím poznámky chce práce přispět do debaty: vlastnictví jaderných zbraní a jejich šíření i mezi nestátní aktéry mezinárodních vztahů patří mezi nevyřešené výzvy mezinárodní bezpečnosti po skončené studené války. Jaderné zbraně nelze opomenout pro jejich strategický vliv na bezpečnost (srov. s tzv. třetí světovou válkou, probíhající v kyberprostoru prostřednictvím útoků na bezpečnostní sítě, systémy řízené technologií, obtížná trestněprávní a mezinárodněprávní odpovědnost, atd.) Z pohledu rovnováhy moci vlastnictví jaderných zbraní znamená mocenskou výhodu. Stát, vlastník jaderné zbraně, se automaticky nestává supervelmocí, ale jeho výhoda se stupňuje se zstrašujícím potenciálem, který se jaderným zbráním přisuzuje. Se zkušeností se spirálou jaderného zbrojení z období studené války stále existují pochybnosti, zda-li je svět bezpečnější s nebo bez jaderných zbraní (k tomu více např. SCHELL, Jonathan: *The Folly of Arms Control*. Foreign Affairs, 79, 2000, č. 5, s. 22 – 46 a WALTZ, Kenneth: *The Spread of Nuclear Weapons: More May Better*. Adelphi Papers, 171, 1981.). Současný stav regulace jaderného zbrojení, kdy vlastnictví jaderných zbraní je u některých států tolerováno a jiné státy jsou obviňovány z porušení mezinárodního práva, neposiluje mezinárodní bezpečnost a podkopává argumenty mezinárodního práva (nejenže jsou účelově vykládány normy mezinárodního práva, ale ještě se tvrdí, že se tak děje na obranu před jejich porušením. Když účelovým výkladem právních norem je snižován jejich efekt na obranu zájmů států, potom asi nezbyvá nic jiného, než si pořídit jaderné zbraně, které budou lepším prostředkem ochrany. Svépomoc nemá daleko od svévůle a na cynismus se právní normy nevztahují.). Proč by vlastnictví jaderných zbraní Íránem snížilo mezinárodní bezpečnost? Proč je jaderný program spojován s jeho hegemonskými ambicemi? Nemůže se jednat o přirozenou (realistickou) reakci na přítomnost jaderného arsenálu u jiných států, např. i těch, jenž se nacházejí v geografické blízkosti Íránu? Čí zájmy jaderný program ohrožuje? V širších souvislostech se lze ptát, proč by přítomnost jaderných zbraní na Blízkém východě měla narušit světové mocenské uspořádání? Jedna z nabízených odpovědí vychází z převažujícího vnímání Blízkého východu a jeho států. Konflikty, které v této oblasti probíhají, strhávají pozornost na typy režimů. Ve výsledku takové analýzy byly v lednu 2002 dva státy

Práce se zamýšlí nad realitou zahraniční politiky v Perském zálivu a snaží se naznačit směr vývoje v budoucnu. Perský záliv je nestabilní oblastí, kterou lze popsat prostřednictvím různých pohledů.²⁰ Tato případová studie analyzuje dynamiku vztahů v Perském zálivu prostřednictvím několika faktorů, které ovlivňují tvorbu zahraniční politiky a vnímání chování aktérů v mezinárodních vztazích. Soustředí se na následující prvky: vztahy mezi státy regionu jsou citlivé na narušení bezpečnosti. V regionu působí několik odlišných zdrojů napětí, pro které je Perský záliv nestabilní a konfliktní oblastí. Bezpečnost narušuje regionální rivalita, konflikty útočící na územní integritu států nebo střety mezi trans-státními sítěmi a těmito nestátními sítěmi a politickými režimy. V neposlední řadě bezpečnostní situaci

z regionu zařazeny na „osu Zla.“ Vlastnictví jaderných zbraní těmito režimy potvrdilo pochybnosti o racionalitě jejich politických režimů. Podle toho platí, že typ politického režimu určuje, jak se bude stát v mezinárodních vztazích chovat. Tento přístup ve své jednoduchosti odpovídá atmosféře války proti teroru, ale v širším pojetí je zavádějící a opatření, přijatá na jeho základě, se májí účinku.

²⁰ Práce se chce oprostít od teoretického rámce studia mezinárodních vztahů a používaných metodologických prvků. Její ukotvení neposkytuje žádná teorie mezinárodních vztahů ve svém celém rozsahu neposkytuje rámec pro zkoumání prvků, které jsou důležité pro ověření hypotézy. Rámec zkoumání tvoří vybrané předpoklady, z kterých vychází přístup zkoumání a testování hypotézy: V souvislosti s cílem práce se analýza zaměří na chování aktérů v mezinárodních vztazích. Perský záliv nepředstavuje samostatný systém zkoumání, ale hierarchicky podřízenou úroveň mezinárodního systému. Struktura mezinárodního systému a rozložení síly se v interakci přenáší do Perského zálivu a iniciuje vztahy mezi v této oblasti se vyskytujícími aktéry. Postavení státu, jednoho z aktérů mezinárodních vztahů, v rámci systému formuje nezávislost (aroganci) jeho chování, tj. do jaké míry si může stát dovolit porušovat pravidla, aniž by na sebe zbytečně upozornil a způsobil zformování proti-aliance, jenž má vyvážit jeho moc? Musí stát přizpůsobit své chování, aby bylo v souladu s náladami, názory veřejnosti? *Prvním předpokladem zkoumání je hodnocení chování aktérů v kontextu globální a regionální reality.* Zahraniční politika je prezentací národních zájmů, jejich protichůdnost vytváří konfliktní prostředí. Chování aktérů je založeno na vnímání ohrožení vnější a vnitřní bezpečnosti a pocitu nejistoty. Vměšování se do vnitřních politických záležitostí jednotlivých režimů působí stejně agresivně jako přítomnost jaderných zbraní. *Chování aktérů, které je klíčovým prvkem zkoumání, vychází ze subjektivního zhodnocení ohrožení vnější (územní integrity a nezávislosti) a vnitřní bezpečnosti (stability politického režimu). Ohrožení nevychází pouze z geopolitické reality nedá se zúžit na rivalitu mezi světovými mocnostmi a regionálními státy, na střet velkých států proti koalici malých států. Ohrožení vychází i z etnických, kulturních a náboženských rozdílů, s kterými jednotliví aktéři spojují vlastní identitu. Ohrožením těchto prvků je ohrožením jejich vlastní existence, proto jsou podstatným prvkem ve vnímání vlastní bezpečnosti.* Subjektivní zhodnocení ohrožení vychází z kombinace několika faktorů, které jsou důležité pro pochopení chování aktéra. F. Gregory Gause III. tvrdí, že „někdy vnímání hrozeb může být správné, někdy špatné ... a to jedním ze dvou způsob – podceněním... nebo přeceněním nepřítele.“ (GAUSE, F. Gregory III.: *Threat and Threat Perceptions in the Persian Gulf Region*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 119). Zahraniční politika představuje komplexní činnosti států a charakterizují ji její inspirační zdroje, strategie, prostředky a dlouhodobé a krátkodobé cíle. Práce nehodnotí povahu politických systémů regionálních států, ale vychází z předpokladu, že *funkcí zahraniční politiky je zajistit podmínky pro přežití režimu, proto je národní bezpečnost spojena s děním v domácí politice, rivalitou mezi vládními režimy a trans-státními sítěmi, které se identifikují na etnickém nebo náboženském základě. Práce předpokládá, že nestabilní politická situace (způsobená roztržštěním mocenského centra a lavírováním mezi jednotlivými nerovnoměrně silnými frakcemi) plodí vnitřní napětí, které se přenáší do zahraniční politiky. Zahraničně politická agenda se stává prodloužením domácí politické situace. Hypotéza, zabývající se vztahem mezi typem režimu a chováním v mezinárodních vztazích, předpokládá neexistenci vazby mezi strukturou rozdělení moci ve státě (typ politického režimu), chováním státu a výsledky (zajištění národních zájmů), tj. typ politického režimu neurčuje způsob chování státu v mezinárodních vztazích, tj. podle výsledků chování v mezinárodních vztazích (prezentace národních zájmů) se nedá určit typ politického režimu, popř. chování v mezinárodních vztazích nepředurčuje, jak je v státě řízena politická moc.*

ohrožuje přítomnost světových velmocí.²¹ Komplexní přístup k pochopení vztahů v Perském zálivu spočívá i v zahrnutí těchto linií konfliktů.

Důležitou rovinou interakcí v Perském zálivu, které se rozvíjí do různých rozměrů, jsou americko-iránské vztahy. Vztah mezi USA a Íránem ovlivňuje stabilitu Blízkého východu, proto jsou pokusy o sblížení stejně jako provokace vnímány citlivěji než dříve. Proniká do izraelsko-palestinského konfliktu a formuje vztah mezi Íránem, Izraelem, arabskými státy a představiteli Palestinské samosprávy. Je nepostradatelný pro amerického působení v Afghánistánu a Iráku. Írán rezonuje v diskuzích mezinárodního společenství o boji proti terorismu, šíření zbraní hromadného ničení nebo o porušování lidských práv. V nejneposlední

²¹ Vychází mezinárodní vztahy v 21. století z teorie mocenského uspořádání (*balance of power*) nebo se jedná o střet zájmů (*balance of interests*)? Zkoumá-li se tato otázka moci a zájmů na vztazích v Perském zálivu, nabízí se srovnat postavení USA a Číny v této oblasti. Může se boj o světovou hegemonii rozhodnout v geograficky důležitém regionu z bohatstvím přírodních energetických zdrojů? USA i Čína mají v Perském zálivu své ekonomické zájmy, jejich přítomnost není krátkodobým jevem, ale dlouhodobě se vyvíjí. Na rozdíl od Číny USA svou přítomnost v Perském zálivu spojují s bezpečnostními otázkami. USA se staly součástí regionální bezpečnostní struktury a jejich mocenská převaha na počátku 90. let vyústila v jejich hegemonii v regionu. V prostoru Perského zálivu se rozprostřel *Pax Americana*, jehož nejjasertivnějším projevem se stala invaze do Iráku v roce 2003. V souvislosti s následným vývojem se snížila schopnost USA garantovat bezpečnost, zmenšila se i jejich ekonomická schopnost. Jak mohou ekonomicky i politicky vyčerpané Spojené státy prosazovat politiku hegemonu proti regionálně silným státům? Vede oslabení USA státy jako je Saudská Arábie, Katar nebo Írán k příklonu k Východu? Postupné pronikání Číny do různých světových regionů popisuje tematickou přeměnu obsahu mezinárodních vztahů v 21. století. Boj o moc nesouvisí s vojenskou převahou, ale ekonomickou soběstačností. Přitažlivost zisku z ekonomické spolupráce je více atraktivní než donucení vojenskou silou (více NYE, Joseph S.: *The U.S. can reclaim 'smart power.'* In: The Los Angeles Times, 21. 1. 2009, <http://www.latimes.com/news/opinion/commentary/la-oe-nye21-2009jan21,0,3381521.story> a NYE, Joseph S.: *Limits of American Power.* Political Science Quarterly, 117, 2002/2003, č. 4, s. 545 – 559.) Ekonomická síla zakládá postavení státu a jeho odpovědnost na mezinárodní úrovni (viz. postoj jednotlivých mocností k účasti Číny na summitu G20 v Londýně na jaře 2009; postoj Obamovy administrativy k porušování lidských práv a řešení světové ekonomické krize - *Clinton: Chinese human rights can't interfere with other crises.* In: CNN.com, 22. 2. 2009, <http://edition.cnn.com/2009/POLITICS/02/21/clinton.china.asia/>). Ekonomickému rozmachu Číny je věnováno více pozornosti než budování čínských armádních složek (LA GRANGE, Arnaud: *Washington s'inquiète de la puissance militaire chinoise.* In: Le Figaro édition online, 27. 3. 2009, <http://www.lefigaro.fr/international/2009/03/27/01003-20090327ARTFIG00013-washington-s-inquiete-de-la-puissance-militaire-chinoise-.php> (27. 3. 2009)). Zahraniční politika Číny vůči jejímu přirozenému prostředí, a tedy i vůči jejím sousedům, je vedena s motivem zajištění bezpečnosti hranic. V porovnání s chováním Číny na Blízkém východě se tento bezpečnostní náboj vytrácí. Blízký východ není strategickým regionem z pohledu zajištění bezpečnosti, Čína nepociťuje nebezpečí z terorismu nebo šíření zbraní hromadného ničení (srovnej hlasování Číny v Radě bezpečnosti OSN v otázkách sankcí vůči Severní Koreji a Íránu), zranitelností Číny v této oblasti jsou její ekonomické zájmy. Z tohoto důvodu se liší přístup Číny k Saudské Arábii, Kataru, Ománu a vůči Íránu. Zajištění bezpečnosti zde hraje zanedbatelnou úlohu. Prvé řadě Čína neusiluje formovat vztahy v Perském zálivu, vměšovat se do vnitřních poměrů. Zatím nemá zájem se stát proaktivním hráčem na Blízkém východě, protože svévolný rozklad postavení USA jí prospívá. Za další bezpečnostní angažovanost by znamenala přímý konflikt s USA, který je největším ekonomickým partnerem Číny. Čím více se prohlubuje propast vztahů mezi USA a Íránem, tím více se Írán obrací k Číně a posiluje postavení Číny v Perském zálivu. BILL, James A.: *The Politics of Hegemony. The United States and Iran.* Middle East Policy, 8, 2001, č. 3, s. 97. USA se zvyšuje konkurence států, kteří aspirují na regionální hegemonii a v případě Číny i na světovou nadvládu. Čína není pro USA tak důležitá, jak může být významný Írán ve vztahu k Číně. Více např. DORRAJ, Manochechr – CURRIER, Carrie L.: *Lubricated with Oil: Iran – China Relations in a Changing World.* Middle East Policy, 15, 2008, č. 2, s. 66 – 80; YETIV, Steve A. – LU, Chunlong: *China, Global Energy, and the Middle East.* The Middle East Journal, 61, 2007, č. 2, s. 199 – 218.

řadě se na vztazích mezi Íránem a USA dají zkoumat otázky typů autoritářských režimů, demokratizace a pokračování domácí politiky v zahraničně politické agendě.²²

Práce se snaží odpovědět na otázku, zda-li je americká přítomnost v Perském zálivu nezbytnou součástí zajištění regionální rovnováhy. Tato otázka je zkoumána prostřednictvím vztahů mezi USA a Íránem. Dále se práce zabývá vazbami mezi USA a státy GCC a v první řadě se zkoumá otázku, jak tyto vazby přispívají k udržení převahy USA v regionu a do jaké míry se v těchto vazbách projeví antagonistický vztah mezi USA a Íránem, resp. využívají USA pocit ohrožení u států GCC z Íránu? Ovlivňují v tomto směru zahraniční politiku států GCC. V této souvislosti se práce soustředí na vazbu amerických zájmů k Saudské Arábii a její, historickou, roli amerického regionálního partnera a mocenské protiváhy Íránu.²³ Jsou íránsko-saudské vztahy pragmatické a íránské zahraniční politika flexibilní?

V souvislosti s analýzou dynamiky vztahů v oblasti Perského zálivu v letech 1998-2008 se v práci budou ověřovat následující hypotézy:

- 1) *Chování Íránu v zahraniční politice formuje mocenské rozložení sil v regionu a jeho vliv na stabilitu režimu uvnitř Íránu. Ideologické faktory jsou pouze jedním ze zdrojů íránské zahraniční politiky, vůdčím východiskem pro strategie a cíle zahraniční politiky je pragmatismus národních zájmů. Povaha režimu (náboženský základ, autoritářský charakter) na jeho chování v zahraniční politice nemá vliv.*
- 2) *Antagonistický vztah mezi USA a Íránem nevzniká z protichůdných zájmů obou států, ale formuje ho vzájemné nepochopení a předsudek ohrožení. Čím více se Írán cítí ohrožen politikou USA v regionu, tím více se uchyluje k sebeobraně zastrašením. Využívá neformální prostředky zahraniční politiky a šíitskou linii v konfliktech na Blízkém východě. Írán obětuje své vztahy (a národní zájmy) se státy GCC na úkor efektu zastrašení USA.*
- 3) *Přítomnost USA v Perském zálivu je destabilizačním faktorem, který proměňuje regionální rozložení sil. Vede k vytváření neformálních vazeb*

²² Od revolučního nastolení islámské republiky po íránský jaderný program Spojené státy vnímají Írán jako svého nepřítele v regionu bez ohledu na některé své společné zájmy a náklady realizace konfrontační politiky. Americká zahraniční politika vychází ze zázemí teoretického zkoumání mezinárodních vztahů. Teorie a metodologie interpretují fakta, aby našly nejpřijatelnější řešení. Vytváří systém dilemat, mezi kterými se volí to nejracionálnější.

²³ Saudská Arábie představuje přirozenou volbu mocenské protiváhy Íránu, protože v jejich vzájemné vztahy existují v několika odlišných rovinách (např. historicky regionální rival, Saudská Arábie jako záruka bezpečnosti zbývajících států GCC proti Íránu, saudský vliv na dění v Iráku – náboženský rozměr konfliktu, íránský vliv na šíitskou komunitu v Saudské Arábii, saudská angažovanost v izraelsko-palestinském konfliktu, mobilizační fronta proti tzv. šíitskému pŕlměsíci, postavení obou států v boji proti terorismu a revitalizaci Al-Káidy na Arabském poloostrově, podíl obou států na politice OPEC, atd.). Je Saudská Arábie natolik flexibilní ve své zahraniční politice, o co je rigidnější její represivní monarchistický režim ve vnitropolitických záležitostech?

vlivu, které jsou vůči zájmům USA resistantní, a pokračování domácí politiky v zahraničních vztazích. Ve svém důsledku mocenského chování USA nechrání/ohrožuje vlastní zájmy a zhoršuje bezpečnostní situaci v perském zálivu.

- 4) *Írán využívá asymetrické prostředky pro prosazování svého postavení v mezinárodních vztazích, ale neplatí, že by tyto prostředky automaticky prezentovaly íránskou zahraniční politiku.*
- 5) *Írán svou politiku vůči Perskému zálivu založil na strategickém snížení vlivu USA v Perském zálivu. Geopolitickou převahou chce naklonit regionální rovnováhu ve svůj prospěch.*

Práce je zpracována použitím empiricko-analytického přístupu, který je vhodným způsobem zkoumání mezinárodních vztahů. K doplnění slouží poznatky získané metodou komparace. Zvolené přístupy mají sloužit k ověření stanovených hypotéz a umožnit jejich případné konfrontování s jiným výzkumem. V první části práce je použita především metoda deskriptivně-analytická, v třetí kapitole se jedná o metodu analýzy. Pro větší přehlednost je text doplněn grafickou přílohou. Práce je rozdělena do čtyř kapitol, jež se člení na podkapitoly. První kapitola popisuje americkou přítomnost v Perském zálivu. Dlouhodobé cíle tvoří rámec vztahu Spojených států s Íránem, který bude podrobněji a chronologicky rozebrán v třetí kapitole a analyzován v poslední části práce. Souběžně s tímto rámcem se kapitola věnuje vazbám USA na státy GCC a jejich významu pro politiku USA v Perském zálivu. Práce se zaměřuje na kontinuitu dlouhodobých zájmů. Pro účely této práce zkoumání americké zahraniční politiky v Perském zálivu spočívá v konfrontaci cílů zahraniční politiky, jak je uvádí základní dokumenty zahraničně-bezpečnostní agendy, a aktuálních záměrů USA v oblasti.²⁴ V následující části se práce zaměřuje na zahraniční politiku Íránu. Rozebírá faktory, které ji motivují, a částečně je tvořena jako zrcadlová reakce na otázky shrnuté v kapitole o americké zahraniční politice. Kapitola má ověřit hypotézy o povaze íránské zahraniční politiky. Zkoumá, zda-li typ politického režimu ovlivňuje jeho chování

²⁴ V této souvislosti práce záměrně opomíjí institucionální a procesní ukotvení tvorby zahraniční politiky USA a ideologický rozměr. Tato kapitola nemá určit, jaké jsou aspirace na vytvoření efektivní zahraniční politiky USA. Práce odkazuje na HUNT, Michael: *Ideology and U.S. Foreign Policy*. Yale University Press, 1987. Práce vychází z odpovědnosti exekutivy za realizaci zahraničních vztahů. Pouze okrajově se v práci upozorňuje na nejednotný přístup mezi Bílým domem a Kongresem v některých zahraničně-politických tématech, které souvisí s obsahem této práce, a existenci neformálních uskupení se silným vlivem na podobu zahraniční politiky. Práce nezkoumá přístupy, které tyto skupiny používají, a s nimi související vliv na jednotlivé administrativy a propojení s vnitropolitickou situací. Obecně v této práci je vliv těchto různorodých uskupení připisován teoretickému uchopení americké zahraniční politiky, které podléhá více očekávání (předpokládanému chování) než skutečnosti. Jistota v mezinárodních vztazích se připisuje předvídatelnosti chování prostřednictvím vzorců chování. Nejjistota v mezinárodních vztazích se nezmenší předvídatelností, protože ta je pouze domnělá.

v zahraničních vztazích a do jaké míry se projeví prolnutí domácí politiky s mezinárodními vztahy. Samostatnou částí této kapitoly jsou nástroje realizace íránských zahraničních vztahů. Práce se soustředí na neformální kanály vlivu a zkoumá jejich relevantnost pro cíle íránské zahraniční politiky. Role těchto kanálů se projeví i na vztazích Íránu s dalšími státy v Zálivu a ověřuje hypotézy, týkající se vazeb mezi stabilitou režimu/ů a regionální rovnováhou. Třetí a čtvrté kapitole se v práci analyzuje dynamika vztahů v Perském zálivu prostřednictvím několika rovin a svým členěním koresponduje s cílem práce.

Dynamiku vztahů popisují rozhodující události v zahraniční a domácí politice v zkoumaném desetiletí, které předcházelo konci druhého funkčního období prezidenta George W. Bushe. Toto období popisuje události v dostatečném odstupu od konce studené války a konsolidování role USA jako světového hegemonu. Zároveň umožňuje zkoumat, zda-li koresponduje americká zahraniční politika vůči Perskému zálivu s dlouhodobými zájmy USA na Blízkém východě. Jednotlivé kapitoly jsou členěny do podkapitol podle trvání prezidentského mandátu na dva dílčí časové úseky – část Clintonovy administrativy v letech 1998-2001 a vláda prezidenta G. W. Bushe v letech 2001-2008. Ve vztahu k vývoji íránské zahraniční politiky a jejího směřování se vymezené období dělí na období mezi lety 1997 a 2005 a po roce 2005.

Analýzou vzájemných vztahů USA a Íránu se zabývá v několika ze svých prací Anoushiravan Ehteshami. Přínos jeho kapitoly o íránské zahraniční politice v knize *The Foreign Policies of Middle East States* stejně jako jeho článku *Iran's International Posture After Fall of Baghdad* je v logické struktuře textu a zahrnutí oficiálních dokumentů a tématických prohlášení do textu. Mohsen M Milani a jeho práce se soustředí na historický vývoj íránské zahraniční politiky. Jeho článek *Iran's Transformation from Revolutionary to Status Quo Power in the Persian Gulf* pojednává o historických událostech v moderních dějinách Íránu, které souvisely s vývojem v regionu. Význam tohoto článku spočívá v jeho zasazení do kontextu regionálního vývoje vztahů mezi Íránem, Irákem a Saudskou Arábií. Do této oblasti patří i kniha *Iran's Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars*, v níž Heger Fürtig analyzuje vývoj vztahů mezi první a druhou válkou v Zálivu. Předností této knihy je historický přehled, v rámci něhož autor analyzuje americkou vojenskou přítomnost na Arabském poloostrově a jeho vliv na zahraniční politiku Íránu a Saudské Arábie. Kriticky je třeba se vyjádřit k autorově analýze vlivů íránsko-saudského soupeření na konflikty ve Střední Asii a Afghánistánu. V souvislosti se současným vývojem je třeba zpochybnit i analýzu ekonomických poměrů mezi oběma státy.

1. Nepodceňovat, nepřeceňovat, vykonstruovat a doufat

- americká strategie pro Perský záliv

Konec studené války založil systém rozdělení moci, který se Spojené státy snaží udržet globálně, tak i v regionech. Bývalý americký velvyslanec v Izraeli Martin S. Indyk v roce 1993 řekl, že „...USA jsou dominantní silou a jedinou velmocí, které mohou ovlivnit vývoj událostí...“²⁵ F. Gregory Gause, III. doplňuje, že „v regionu, který je historicky spojený se soupeřením západních mocností, nejsou žádné vážné výzvy americké nadvládě.“²⁶

Blízký východ je dlouhodobě v zájmu Spojených států. Po 11. září 2001 se pohledy na Blízký východ více odvíjejí od jeho bezpečnostní situace.²⁷ Blízký východ bývá zkoumán v debatách o regionální²⁸ bezpečnosti, ale tvoří součást globální bezpečnostní strategie. Vedle bohaté různorodosti politických režimů, složitých vnitropolitických problémů, které pouze neovlivňují dění v rámci jednoho území, ale přesahují region, na Blízkém východě souběžně probíhá několik konfliktů. Některé z nich jsou latentní a jejich dopad bude zřetelný až za několik let, jiné definují bezpečnostní situaci na Blízkém východě již několik desetiletí. Spojené státy se snaží vyrovnat s nestabilitou Blízkého východu. Američtí prezidenti napříč administrativám přesouvají vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu mezi prioritami svých zahraničně-politických agend,²⁹ hledají regionálního partnera v státě, který zdánlivě představuje menší ohrožení mocenské převahy USA. Usilují Spojené státy o změnu Blízkého východu v prospěch univerzálních hodnot nebo o udržení uspořádání, v kterém by se rozpustilo napětí a rivalita?³⁰ Americké působení na Blízkém východě vystřídal

²⁵ INDYK, Martin S.: *The Clinton Administration's Approach to the Middle East*. Projev na Soref Symposium 1993. In: The Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC07.php?CID=61> (29. 3. 2009).

²⁶ GAUSE, F. Gregory III.: *The United States in the Middle East*. In: FAWCETT, Louise: *International Relations of the Middle East*. Oxford University Press, Oxford 2005, s. 284.

²⁷ Zaujatost Blízkým východem odůvodnila Bushova doktrína vazbou na vnitřní bezpečnost USA.

²⁸ Existuje několik úrovní, na kterých probíhá debata o stabilitě Blízkého východu. Srovnej bezpečnostní rozměr Evropské sousedské politiky (*European Neighbourhood Policy*) ve vztahu EU k zemím Blízkého východu a nejednotnost politického přístupu jednotlivých členských států EU k Blízkému východu jako celku i k jednotlivým státům. Politické deklarace Evropské rady nebo Evropského parlamentu maskují neexistenci společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Porovnej postup tzv. *Čtyřky*.

²⁹ Atraktivnost Blízkého východu pro americkou přítomnost se mění na vyčerpávající nezbytnost. Blízký východ nebyl pokaždé prioritní oblastí, na kterou by se USA zaměřily. Porovnej s politickou angažovaností v střední a východní Evropě v 90. letech a diplomatickými zájmy na vztazích s Čínou ve stejném období. Izraelsko-palestinský konflikt byl vždy základním tématem v agendě USA. Více o izraelsko-palestinském konfliktu např. SMITH, Charles: *The Arab-Israeli Conflict*. In: FAWCETTE, Louise: *International Relations of the Middle East*. Oxford University Press, Oxford 2005, s. 217 – 239.

³⁰ Pojetí mezinárodních vztahů na Blízkém východě prostřednictvím teorie rovnováhy moci se soustředí na rivalitu a napětí mezi státy, kteří jsou hlavními tvůrci konfliktu. Státy se dělí podle zájmů na spřátelené a „darebácké“ režimy. Tento přístup se soustředí na chování státu v zahraniční politice a stranou zůstává, jak takový režim exponuje svou legitimitu dovnitř. Yahia H. Zoubir a Louisa Dris-ait-Hamadouche citují Jamese Bakera, bývalého amerického ministra zahraničí za G. H. W. Bushe, který tvrdí, že „USA nemají důvod se vzdalovat zavedenému režimu. Režim se postupně proměňuje a pokud se nemění tak, jak USA chtějí, tak to není primární zájem USA. Problém s islamistickou fundamentální opozicí není problém USA. V zahraniční

izolacionismus i politiku přímých a nepřímých intervencí. Immanuel Wallerstein na rozdíl od F. G. Cause III. zpochybňuje hegemonní vliv USA na Blízkém východě, protože USA schází „reálná moc.“³¹

Postoj USA na Blízkém východě se v historických souvislostech shrnuje zájem na zajištění bezpečnosti Státu Izrael³² a ochranu přístupu k strategickým energetickým surovinám.³³ Ačkoliv dodávky ropy z oblastí Blízkého východu nejsou pro Spojené státy

bezpečnostní politice [platí – pozn. BB], že když vyjednáváte s nějakou zemí, vyjednáváte s její vládou. Co bychom měli udělat? Vyjednávat s člověkem na ulici?“(ZOUBIR, Yahia H. - DRIS-AIT-HAMADOUCHE, Louisa: *The US-Saudi Relations and the Iraq War: The Dialectics of a Dependent Alliance*. Journal of Third World Studies, 24, 2007, č. 1, s. 128). V současnosti, kdy vnitrostátní konflikty přesahují na mezinárodní úroveň lze diskutovat o účinnosti tohoto přístupu. USA se z postavení zahraniční velmoci, která sleduje Blízký východ z odstupu, dostaly mezi dvě třetí plochy. Etablované režimy legitimizují svůj význam pro Spojené státy vynucením moci proti ostatním státním aktérům. Autoritu dovnitř státu nahrazují represivními opatřeními. Hnutí, která bojují proti těmto režimům, zpochybňují autoritu režimu, mění koncept národního státu a národního zájmu pro blízkovýchodní společnost. Srovnej vztah mezi USA a Saudskou Arábií v souvislosti s Al-Káidou nebo vztahu USA s Egyptem a legitimitu Muslimských bratří.

³¹ WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americké moci. USA v chaotickém světě*. SLON, Praha 2005, s. 24.

³² Americká zahraniční agenda bývá někdy představována v souvislosti s nadstandardním vztahem USA se Státem Izrael. V souvislosti se zajištěním bezpečnosti Izraele je zajímavé srovnat přístup USA k izraelsko-palestinskému konfliktu a k vztahům mezi Izraelem a Íránem. V izraelsko-palestinském konfliktu se USA zatím nekriticky stavěly na stranu Izraele (*no wrong policy*). Ve vztahu k Íránu USA nepodporují snahu Izraele internacionalizovat nebezpečí, které představuje íránský režim (*power of desperation*). Od *Zprávy o národní bezpečnosti (National Security Report)* z roku 2004 Izrael považuje Írán za svého nepřítele a neváhá preemptivně zaútočit na lokality íránský jaderný program (Srov. Na přelomu roku 2008 pro většinu Izraelců íránský jaderný program představoval největší nebezpečí. ROGERS, Paul: *Téhéran, un cauchemar pour les Israéliens*. In: *Courrier International.com*, 8. 12. 2009, <http://www.courrierinternational.com/article/2008/12/08/teheran-un-cauchemar-pour-les-israeliens> (9. 12. 2009). S výsledky korespondovala i volební rétorika hlavních politických stran a posléze i postoj vlády Benjamina Netanjahua (SCHNEIDER, Howard – KESSLER, Glenn: *Israel Puts Iran Issue Ahead of Palestinians*. In: *The Washington Post online*, 22. 4. 2009, http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/04/21/AR2009042103998_pf.html (22. 4. 2009)). Dle průzkumů zveřejněných 14. 6. 2009 Ústavem pro národní bezpečnostní studia při univerzitě v Tel Avivu většina Izraelců (čtyři z pěti) si myslí, že získání jaderné bomby Íránem nepředstavuje nebezpečí pro běžný život. Více *Většina Izraelců si myslí, že jaderné zbraně Íránu nejsou nebezpečné*. In: *Novinky.cz*, 15. 6. 2009, <http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/171236-vetsina-izraelcu-si-mysli-ze-jaderne-zbrane-iranu-nejsou-nebezpecne.html> (15. 6. 2009)). Informace o případném izraelském útoku na lokality, sloužící k potřebám jaderného programu, se objevují soustavně od roku 2006. Izraelský útok na Írán by vedl k otevřené válce USA s Íránem, protože Izrael by bez pomoci USA nebyl schopen útok na všechny lokace spojené s jaderným programem provést nebo dokončit. V těchto souvislostech se USA snaží mírnit izraelský přístup. Více např. STEELE, Jonathan: *Israel asked US for green light to bomb nuclear sites in Iran*. In: *Guardian.co.uk*, 25. 9. 2008, <http://www.guardian.co.uk/world/2008/sep/25/iran.israelandthepalestinians1>; *Israel: Iran war not okayed by U.S.* In: *Al-Jazeera.com*, 13. 8. 2008, <http://www.aljazeera.com/news/newsfull.php?newid=154843>; RICHTER, Paul: *Biden warns Israel off any attack on Iran*. In: *The Los Angeles Times online*, 8. 4. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-biden-israel-iran8-2009apr08,3,5010679.story>. Ve vztahu k USA Izrael využívá neformální kanály proizraelské lobby, Spojené státy takové spojení s izraelskou vládou nemají a vliv USA na rozhodování v zahraniční politice je zdánlivý (srov. odlišný postoj Izraele a USA k rozšiřování izraelských osad v Gaze).

³³ Počátek americké přítomnosti v regionu je spojený s udělováním licencí na těžbu a zpracování ropy dle dohody *Red Line Agreement* z roku 1928. V roce 1933 americká společnost Standard Oil získala na 60 let povolení těžit ropu v oblasti Ghawar na východě Saudské Arábie. Dohodou mezi prezidentem Franklinem D. Rooseveltem a saudským králem Abdul Azízem z 16. 2. 1945 se Spojené státy zavázaly hájit bezpečnost Saudské Arábie. Od 70. letech, po prvních ropných šocích, jsou zájmy USA v Perském zálivu popisovány ekonomicko-bezpečnostní závislostí (*oil - security bargain*). Ekonomické motivy americké zahraniční politiky, zúženy na přístup k ropným nalezištím, byly zdůrazňovány i v diskuzi o důvodech zahájení války v Iráku. Množství ropy uzpůsobené k vytěžení a dalšímu zpracování v Iráku nenahradí bohatost nalezišť Saudské Arábie (a Íránu), zároveň kontrola ropných polí Spojeným státům nezajistí stálou cenu na světových trzích. Medializování této hypotézy, kterou vyvrací reálná čísla a ekonomické ukazatele, snižuje kredit USA. Dle

prioritou³⁴ a očekává se i pokles její poptávky,³⁵ energetická bezpečnost stále poutá pozornost k množství rezerv na Blízkém východě. Ekonomický rozměr americké angažovanosti nezmizel. Stabilita Blízkého východu a její vliv na mezinárodní bezpečnost jsou vnímány jako důležité motivy amerického působení. V současnosti jsou prioritní zájmy spojovány s bojem proti terorismu, zbráním hromadného ničení a režimům, které neváhají tyto prostředky používat a ohrozit postavení USA v regionu i ve světě.

Změnil se po konci studené války způsob vnímání amerického postavení na Blízkém východě? Je pro ochranu amerických zájmů výhodnější, když jsou Spojené státy přítomny v regionu? V Perském zálivu tato rétorická otázka získává reálný obsah.³⁶ S Perským zálivem je spojena jedna dimenze americké zahraniční politika na Blízkém východě. Ekonomické zájmy stály na počátku americké přítomnosti v Zálivu.³⁷ Spojené státy dlouhodobě zasahovaly

průzkumů veřejného mínění ve většině zemí na Blízkém východě převládá názor, že přístup k ropě je hlavním úsilím USA (v průměru 87 % v Egyptě, 84 % v Íránu, 87 % v Jordánsku, 82 % v Maroku, 89 % v Palestině; průzkumy probíhaly v letech 2006, 2007 a 6. 9.-28. 7. 2008. Více KULL, Steven – RAMSAY, Clay – Weber, Stephen a kol.: *Public Opinion in the Islamic World on Terrorism, al Qaeda, and US Policies*. In: WorldPublicOpinion.org, www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/feb09/STARTII_Feb09_rtp.pdf. (23. 3. 2009).

³⁴ Spojené státy dováží ropu zejména z Kanady a Mexika. *Crude Oil and Total Petroleum Imports Top 15 Countries*. March 2009 Import Highlights. 28. 5. 2009. In: Energy Information Administration, http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/petroleum/data_publications/company_level_imports/current/import.html (25. 6. 2009).

³⁵ Srovnej s *World Oil Outlook...c. d.* G. W. Bush ve svém projevu o stavu Unie v roce 2006 vyzýval k změnám v národní energetické politice. Navrhl o 75 % snížit závislost na blízkovýchodní ropě do roku 2025. BUSH, G. W.: *Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 31. 1. 2006. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65090&st=&st1=> (19. 6. 2009). Barack Obama v průběhu své volební kampaně slíbil do deseti let snížit dovoz energetických surovin o polovinu. Úsporu, vývoj alternativních zdrojů a nových energeticky nenáročných technologií zmínil v inauguračním projevu. Více např. OBAMA, Barack H.: *Inaugural Address*. 20. 1. 2009. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=44>).

³⁶ Henry Kissinger v 70. letech 20. století při uplatňování dvojpilířové strategie (*twin pillars policy*) pro Perský záliv tuto oblast popisoval v intencích studené války a další šachové partie se Sovětským svazem. V předvídatelnosti tahů americká administrativa vynechala vnitřní politickou situaci (Dle neorealistů se domácí politika nepodílí na jednání státu v mezinárodních vztazích (*black box*), protože stát reaguje na rozložení moci v mezinárodním systému). Vnitřní politické události jsou důležité, pokud na jejich základě vzniká nebezpečí pro národní zájem. Rozhodujícím není typ režimu, ale nebezpečí, které konkrétní režim působí. S postavením nestátních aktérů v konfliktech na Blízkém východě a s rozkladem mocenské garance USA na Blízkém východě proč nezměnit pravidla hry a nahradit přímočarost šachistických tahů variacemi blafování? Pomohlo by blafování americké zahraniční politice přežít? Jestli přinese i další výhody, to záleží i na ostatních hráčích.

³⁷ První ropné šoky počátkem 70. let 20. století znamenaly potřebu zajistit volný přístup k dodávkám ropy. Ochrana ekonomických zájmů amerického hospodářství formovala bezpečnostní úvahy o Perském zálivu a zavedla regionální verzi Nixonovy doktríny, opírající se o vztahy se Saudskou Arábií a Íránem. Vztah s USA je měl ochránit před regionálními nepřáteli (peníze z prodeje ropy do USA směřovaly za obranné systémy z USA), zároveň měl zabránit pronikání sovětského vlivu do regionu. Destrukce pilířové struktury nastala v roce 1979 pod tíhou vnitropolitických změn v Íránu a vnitřních problémů královské rodiny v Saudské Arábii. V roce 1980 americký prezident Jimmy Carter v projevu o stavu Unie prohlásil, že „...pokus vnější síly získat kontrolu nad Perským zálivem bude hodnocen jako útok na životně důležité zájmy USA...“ Více: CARTER, Jimmy: *1980 The State of the Union Address*. 23. 1. 1980. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=33079> (20. 5. 2009). Až do války v Íráku vztah USA k vhodným státům Perského zálivu probíhal po linii výměny ropy za garanci bezpečnosti (*oil-security bargain*). Americká vojska *over the horizon* tvořila místní obrannou strukturu proti „darebáckých“ států/režimů (Íráku, Íránu). Státy GCC získávaly zbraně, training i logistickou pomoc ze Západu. Závislost státu na dodávkách zbraní z oblastí mimo Blízký východ přetrvává (Více *The world's biggest arms exporters*. In: Economist.com, 29. 7. 2008, http://www.economist.com/daily/news/displaystory.cfm?story_id=11825721 (31. 7. 2008) a *The top 10*

do regionálních vztahů a od přelomu 80. a 90. let 20. století se jejich vliv přeměnil v mocenskou převahu. Rozmístěním vojenských struktur v Perském zálivu získaly aktivní roli v bezpečnostním systému oblasti a úměrně k tomu se od nich vyžaduje garance proti různorodému ohrožení. V souvislosti se současným vývoj v Iráku a Afghánistánu je uspořádání Perského zálivu důležitou spojnicí mezi chaotickou přítomností a nejasnou budoucností Spojených států na Blízkém východě.³⁸ Boj proti terorismu a orwellovský charakter války proti teroru stejně jako kampaň za nešíření zbraní hromadného ničení na Blízkém východě mají zastrašit regionální mocnosti ohrožit hegemonické postavení USA.

Tato kapitola se zabývá americkými zájmy v Perském zálivu v zkoumaném období s cílem ověřit jak se kroky zahraniční politiky USA slouží k naplnění stanovených cílů. Tvoří americká agenda v Perském zálivu vývoj událostí? Prvotně se práce zaměřuje rámcem zahraniční politiky USA, který představuje zájmy státu v zahraničí i před domácí veřejností. Dlouhodobé cíle a jejich realizace v konkrétních vztazích a v spojitosti s reálným kontextem regionu rozebírá až třetí a čtvrtá kapitola. V širším kontextu následující podkapitoly zkoumají kontinuitu amerických zájmů, vlastní schopnost absorbovat letité zkušenosti a přetvořit je do efektivnější politiky.

1. 1. Kontext zahraniční politiky USA

1. 1. 1. Odpovědnost za lepší svět

Po konci studené války bylo zřejmé, že USA jsou hlavním vůdčím národem celého světa. *Národní bezpečnostní strategie* postoj supervelmoci shrnula do tzv. imperativu angažovat se (*imperative engagement*): „...jsou si vědomy speciální odpovědnosti, která jim náleží jako supervelmoci...potřeba amerického vedení v zahraničí nikdy nebyla silnější...“³⁹ Účelem angažování se, podpory mezinárodních režimů nebo regionálních integrací bylo zajistit národní bezpečnostní zájmy. Spojené státy nebyly pouze tvůrcem „zájmu mezinárodního společenství,“ ale jejich mocenská převaha, vojenská, ekonomická a kulturní, je zároveň stavěla do role kontrolora.⁴⁰ *Národní bezpečnostní strategie* vycházela z výjimečného

military spenders, 2008. In: SIPRI, <http://www.sipri.org/yearbook/2009/05/05A/?searchterm=Saudi%20Arabia> (14. 6. 2009)). Tato směna se podílela na oběhu zisků z prodeje ropy do západních států. Srovnaj kontrakty mezi americkou vládou a státy GCC z 80. a 90. let. Masivní export zbraní do Zálivu v průběhu 90. let nevysvětluje nebezpečí, proti kterému by bylo třeba zbrojit. Irák a Írán, největší rivalové. v daném období byly ekonomicky vyčerpány a nebezpečí konfliktu bylo minimální. Vojenská přítomnost ponechala stranou vliv na vnitřní politickou situaci v jednotlivých státech. Ve svém výsledku vojenská přítomnost, jež měla chránit americké zájmy v Perském zálivu, vedla k oslabení postavení USA na celém Blízkém východě.

³⁸ Budou to za deset let stále Spojené státy, kteří rozhodnou o podobě Blízkého východu?

³⁹ *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement*. In: Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> (20. 3. 2009).

⁴⁰ Clintonova administrativa, zejména ve svém prvním období, uplatňovala právo intervenovat do domácích záležitostí státu, vyžaduje-li to humanitární záměr. USA se staly součástí konfliktu v Kosovu, Haiti, Somálsku

postavení Spojených států v mezinárodních vztazích po konci studené války a vyzývala k odpovědnosti takovou dominanci chránit a udržet.⁴¹

Bezpečnost USA začíná v zahraničí, proto „nejlepší strategií, jak zajistit naši bezpečnost a budovat trvalý mír je podporovat demokracii jinde.“⁴² Ve vztahu k Blízkému východu, který byl místem trvalých zájmů USA,⁴³ americká bezpečnost souvisela s vyřešením izraelsko-palestinského konfliktu.⁴⁴ Hodnoty politického liberalismu, které mají být univerzální a v ideologickém boji studené války zvítězily, měly zajistit nové uspořádání, v němž by si USA udržely roli jediné světové velmoci. Šíření liberálních hodnot bylo pro obě Clintonovy administrativy posláním a napomáhal jim značný morální obdiv, které USA pro mnohé státy, vyrovnávající se s totalitní minulostí, představovaly,⁴⁵ ve stejné míře i přesvědčení, že USA reprezentují to nejlepší z hodnot západní společnosti.⁴⁶

Clintonova administrativa založila zahraniční politiku na podpoře demokracii a tržnímu hospodářství.⁴⁷ Státy, které přijaly tyto hodnoty, se staly přirozenými partnery USA, prostřednictvím kterých USA ovlivňovaly dění v regionu. B. Clinton uvedl: „Ačkoliv na každém kontinentě skončila konfrontace supervelmocí...není to čas konce s nebezpečí, zejména na výsledku nezodpovědného chování vyděděnců [outlaw nations – pozn. BB] a ... osy teroristů...a budou smrtící, pokud jim dovolíme vybudovat si arzenál jaderných, chemických a biologických zbraní a raket...“⁴⁸ V průběhu 90. let 20. století s nárůstem teroristických útoků proti přítomnosti Spojených států na Blízkém východě i hroutící se vnitropolitické situaci a střetu s represemi autoritářských režimů Clintonova administrativa

nebo v Iráku. Humanitární intervence představuje změnu i ve vývoji mezinárodního práva, protože nahrazuje národní zájem zájmem mezinárodního společenství, které nemá svou vlastní právní subjektivitu. Více cokoli od Thomase Francka.

⁴¹ *A National Security Strategy...c. d.*

⁴² CLINTON, William J.: *Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 25. 1. 1994. In: American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=50409&st=&st1=> (20. 3. 2009).

⁴³ CHRISTOPHER, Warren: *Building peace in the Middle East*. 27. 9. 1993. In: BNET, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n39_v4/ai_14291625/ (8. 3. 2009).

⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁵ 90. léta 20. století byla vhodným obdobím pro posílení postavení USA ve světě prostřednictvím tzv. *soft power*. V době, kdy zmizel rovnocenný vojenský protivník a odzbrojení strategických zbraní mělo vést k definitivnímu rozloučení s obdobím mocenského vnímání mezinárodních vztahů, ekonomické vztahy, přísun investic na nové trhy, kulturní podpora např. výměny studentů, šířily a upevňovaly vliv USA v místech proamerických strategických zájmů. Např. program Partnerství pro mír (*Partnership for Peace*) pro střední a východní Evropu.

⁴⁶ „...jsme [Američané – pozn. BB] vůdcm svobodného světa, protože jsme nejsvobodnější zemí na světě, a ostatní očekávají, že je povedeme, že budeme vysoko třímat prapor svobody a civilizace,“ WALLERSTEIN, I.: *c. d.*, s. 175.

⁴⁷ Z hlediska teorií mezinárodních vztahů se jedná o (neo)liberální teorii demokratického míru (*democratic peace theory*). Podle této teorie platí, že demokratické státy mezi sebou nevstupují do konfliktů, protože je to pro ně z politických, ekonomických důvodů nepřijatelné. Vztahy mezi demokratickými státy jsou více bezkonfliktní než u jiných typů politických režimů. Ideové základy se objevily např. v dílech Immanuela Kanta.

⁴⁸ CLINTON, William J.: *Remarks by the President on Iraq to Pentagon Personnel*. 17. 2. 1998. In: Welcome to the White House, <http://clinton4.nara.gov/WH/New/html/19980217-5402.html> (12. 3. 2009).

stála mezi slabými politickými režimy bez legitimacy a silnou společností, založenou na společném sdílení a vyznávání náboženských hodnot.⁴⁹ USA se nacházely mezi interpretací islámu, jakou se zaštiťovaly autoritářské režimy, a koncepcí politického islámu. Americký prezident zdůrazňoval, že islám a demokracie sdílí společné hodnoty,⁵⁰ přesto vláda islamistů u regionálních partnerů Spojených států jako Saudská Arábie nebo Egypt by pro USA strategicky změnila jejich postavení. Islamisté spojovala nespokojenost s autoritářským režimem. Pocit vykořenění ze společnosti a únik do paralelně existujícího světa modliteb, náboženských rituálů v horských poutních místech nebo halucinací z léků proti stresu a úzkosti měla nahradit ekonomická směna, zájem o vlastní blahobyť a funkčnost státu. Ekonomická spolupráce měla přimět režimy se otevřít, kooptovat islamisty a rozpustit jejich politické cíle v tržním hospodářství. Programy americké hospodářské pomoci a plány rozvoje různých mezinárodních organizací⁵¹ měly politickým režimům zajistit integraci do mezinárodního ekonomického společenství, zároveň ochránily své rozdělení moci, privátní vazby před přímou zahraniční intervencí.⁵² Demokratizaci měla řídit občanská společnost, jejíž vznik by iniciovala ekonomická spolupráce a s ní související nárůst osobních svobod, které jsou nezbytné pro fungující tržní hospodářství.⁵³

Záměr přinést na Blízký východ demokracii chránil americké zájmy a podporoval postavení světové velmoci. Prosazovaly ho prostředky tzv. *soft power*, ale Clintonova administrativa nevyloučila, že by národní zájmy nemohla vynutit i faktická síla použitá preventivně nebo preemptivně.⁵⁴

⁴⁹ Jedním z nejsignifikantnějších příkladů je občanská válka v Alžírsku (1991-2002).

⁵⁰ „Amerika je silnější základními hodnotami islámu – oddanost rodině, soucit se znevýhodněnými, úcta k rozdílu.“ CLINTON, William J.: *Message on the Observance of Eid Al-Fitr*. 22. 12. 2000. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=1200&st=&st1=> (12. 3. 2009).

⁵¹ Přehled finanční pomoci za účelem ekonomických reforem, které by zlepšily podmínky volného trhu v regionu (např. v Egyptě, Jordánsku, Maroku, Palestinské samosprávě, atd.) USAID, http://ftp.info.usaid.gov/locations/middle_east/countries/. V této souvislosti např. programy Mezinárodních měnového fondu nebo Světové banky stimuluující rozvoj. Více internetové stránky zmíněných organizací.

⁵² Při posuzování procesu demokratizace Blízkého východu a role USA, což je nad záměr této práce, nelze zobecňovat. Zároveň nelze opomenout, že některé státy se snaží reformami uvolnit vnitřní napětí, které od 2. poloviny 80. let do společnosti přináší islamistická hnutí, usilují o své vlastní přežití. Změny nevedou k přijetí nového politického systému, ale k stabilizování toho stávajícího a zavedení/obnovení status quo. Srovnej změny ve státech GCC počátkem 90. let a po roce 2003, např. dvoukomorový parlament v Bahrajnu, nová ústava v Kataru a rovnost volebních práv bez rozdílu pohlaví, obsazení Federální národní rady ve Spojených arabských emirátech, zastoupení šíitských komunity v rozhodovacích procesech v Saudské Arábii. Více o demokratizaci Blízkého východu a roli USA např. DALACOURA, Katerina: *US Democracy Promotion in the Arab Middle East since 11 September 2001. A Critique*. *International Affairs*, 81, 2005, č. 5, s. 963 – 979.

⁵³ Srovnej s neoliberalismem 70. let 20. století v Latinské Americe. Více např. FRIDMAN, Milton – FRIDMAN, Rose: *The Case for Free Trade*. *Hoover Digest*, 1997, č. 4. K dispozici na <http://www.hoover.org/publications/digest/3550727.html>.

⁵⁴ *A National Security Strategy for a New Century*. Říjen 1998. In: Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-98.pdf> (20. 3. 2009). Preemptivní útok se zaměřuje na schopnost protivníka zaútočit a na pocit bezprostředního ohrožení protivníkem. Spočívá v odstranění již samotného ohrožení od protivníka. Na rozdíl od preemptivního útoku je preventivní válka zahájením útoku dříve, než tak učiní

1. 1. 2. Černo-bílá přímočarost

Politiku založenou na šíření univerzálních hodnot, jejímž nejlepším certifikátem věrohodnosti je vítězství v 40tileté ideologické válce, vystřídala v roce 2001 koncepce proti existenci mezinárodního společenství, které se prezentuje jednotným zájmem.⁵⁵ Pro G. W. Bushe byla Clintonova zahraniční politika nekoncepční, nehájila americké národní zájmy, ale představu „nepostradatelné velmoci – zachránce.“⁵⁶

Teroristické útoky z 11. září posílily přesvědčení, že národní zájem je výchozím prvkem pro tvorbu vztahů s ostatními aktéry a zahraniční politika je vnímáním ohrožení. David Hastings Dunn uvádí: „*Odpověď na teroristické útoky si vyžaduje znovu uspořádat americkou angažovanost v zahraničí.*“⁵⁷ Americká společnost je založená na morálních principech, které jsou „*nezpochybněnými požadavky lidské důstojnosti a náleží každému národu.*“⁵⁸ Dle *Národní bezpečnostní strategie* z roku 2002 (NBS 2002) USA musí využít možnosti, které jim náleží, aby šířily svobodu: „*Americký internacionalismus vyjadřuje jednotu naší hodnot a našich národních zájmů...Naše úsilí na cestě k pokroku jsou jasná: politická a ekonomická svoboda,*...“⁵⁹ Unilateralismus zosobňuje přístup „*kdo není s námi, je proti nám.*“⁶⁰ Zbigniew Brzezinski ve svém článku pro *International Herald Tribune* varuje: „*USA musí být velmi opatrné...aby se nestaly sebestřednými,...a podřizovat vše ostatní ve*

protivník. Preemptivní útok představuje jeden z posunů v bezpečnostní strategii po konci bipolarity. V kontextu studené války se bezpečnost realizovala prostřednictvím zadržování a zatlačování nepřítele. Kvůli zbrojnímu dilema se preemptivní útok jevil jako příliš nevyhovující. Situace se změnila vpádem Sovětského svazu na Afghánistán v roce 1979 a převahou USA nad SSSR v 80. letech 20. století. Více o preemptivním útoku např. SOFAER, Abraham D.: *On the Necessity of Pre-emption*. *European Journal of International Law*, 14, 2003, č. 2, s. 209 – 226. Preemptivní útok je v rozporu s mezinárodním právem veřejným a nemůže být zaměňován za právo státu na sebeobranu. V této oblasti nejsou právní názory jednotné, zejména ve vztahu americké intervence do Afghánistánu (2001) a legality americké intervence do Iráku (2003). Více např. BÍLKOVÁ, Veronika: *Preemptivní a preventivní sebeobrana z pohledu mezinárodního práva*. *Acta Universitatis Carolinae*, 2005, č. 3, s. 77 – 118.

⁵⁵ Condoleezza Riceová představila rámec zahraniční politiky již v průběhu volební kampaně G. W. Bushe. Ve svém článku *Promoting the National Interest* napsala, že národní zájem státu je nahrazován „*humanitárním zájmem*“ nebo „*zájmem mezinárodního společenství.*“ Říká, že neexistuje mezinárodní společenství, protože nedokáže vykonávat moc. RICE, Condoleezza: *Promoting the National Interest*. *Foreign Affairs*, 79, 2000, č. 1, s. 47.

⁵⁶ Vycházel z kritiky přehnané účasti USA v regionálních konfliktech, ve kterých nebyly americké zájmy ohroženy. DUNN, David Hastings: *Myths, Motivations and „Misunderestimations:“ the Bush Administration and Iraq*. *International Affairs*, 79, 2003, č. 2, s. 283. C. Riceová ve svém článku k návratu národního zájmu připomíná, že „*Clintonova administrativa se úzkostlivě snažila najít vícestranná řešení problémů, tak uzavírala dohody, které nejsou v zájmu USA.*“ RICE, C.: *c. d.*, s. 48.

⁵⁷ DUNN, D. H.: *c. d.*, s. 283.

⁵⁸ *The National Security Strategy of the United States of America 2002*. In: The White House, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> (9. 6. 2008). Doplnění rámce středně a dlouhodobé strategie USA pro bezpečnost patří zejména *National Strategy for Homeland Defense, National Strategy for Combating Terrorism a National Strategy for Information Sharing*.

⁵⁹ *The National Security Strategy...2002...c. d.*

⁶⁰ *The National Security...c. d.*

světě přehnanému pocitu nejistoty.“⁶¹ Robert Kagan věří, že Spojené státy bojem proti terorismu hájí pouze své zájmy a nejednají v zájmu všech, jejichž bezpečnost byla ohrožena.⁶² Nástrojem boje je doktrína preemptivního útoku.⁶³

Válka proti teroru (*war on terror*)⁶⁴ se stala jednotnou, spíše jedinou taktikou amerického unilateralismu. NBS 2002 uvádí, že „nepřítelem není politický režim nebo osoba nebo náboženství nebo ideologie. Nepřítelem je terorismus – promyšlený, politicky motivované násilím proti nevinným.“⁶⁵ V této souvislosti Z. Brzezinsky kritizuje novou strategii, protože G. W. Bush zaměňuje chování za aktéra, a proto tato strategie neodstraní příčiny, které ohrožují bezpečnost USA.⁶⁶ Ačkoliv bylo zdůrazňováno, že válka proti teroru není střetem idejí,⁶⁷ boj „Dobra se Zlem“ nahradila dichotomie „My a Oni.“ Mezinárodní vztahy probíhají v interakci, a proto pocit ohrožení vede do uzavřeného kruhu mylných interpretací a reakcí, které jsou samy o sobě nebezpečím.

V NBS 2002 se uvádí, že „nové bezpečnostní prostředí je spojeno s nezbytností bojovat nové druhy válek.“⁶⁸ Spojené státy jsou zodpovědné za formování světového bezpečnostního systému. USA jsou ochotny použít sílu k obraně svých zájmů a k obraně ostatních států.⁶⁹ Terorismus se stal odpovědí na vše, jakýkoliv odpor proti zavedené politické správě byl podřazen pod teroristické aktivity. Následky takového přístupu jsou víc než negativní – politická rozhodnutí ovlivňovala panika, pocit trvalého ohrožení před neviditelným nepřítelem, emoce převážily fakta ve vzájemných vztazích. Dále umožnily, aby se za boj proti teroru skryly represivní opatření, která ohrožují základní hodnoty, na jejichž

⁶¹ BRZEZINSKI, Zbigniew: *To Lead, US Must Give Up Paranoid Policies*. In: *Common Dreams*, <http://www.commondreams.org/cgi-bin/print.cgi?file=/views03/1115-01.htm> (2. 7. 2008). Srovnej s HUNTINGTON, Samuel: *The Lonely Superpower*. *Foreign Affairs*, 78, 1999, č. 2, s. 35 – 49 a WALLERSTEIN, I.: *c. d.*, s. 188 -189. Srovnej s debatou o konci unipolárního postavení USA např. WALLERSTEIN, Immanuel: *Úpadek americké moci*. Slon, Praha 2005 nebo KRAUTHAMMER, Charles: *Unipolar Moment Revisited*. ART, Robert J. – JERVIS, Robert (eds.): *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*. Longmann, New York 2005, s. 461 – 471. I. Wallerstein tvrdí, že „...v nynější situaci jsou, kdy se Spojené státy nacházejí v postavení osamělé supervelmoci, která postrádá skutečnou moc, světového vůdce, kterého nikdo nenásleduje a málokdo má v úctě, země nebezpečně unášené proudem uprostřed globálního chaosu, který nedokáže mít pod kontrolou.“ WALLERSTEIN, I.: *c. d.*, s. 20.

⁶² KAGAN, Robert: *The September 12 Paradigm: America, the World, and George W. Bush*. *Foreign Affairs*, 87, 2008, č. 5, s. 28.

⁶³ „Amerika bude jednat ještě předtím, než se jakékoliv hrozby zcela zformují.“ *The National Security...c. d.*

⁶⁴ Toto spojení symbolizuje americkou zahraniční politiku po útocích z 11. září. Později se vládní instituce používaly spojení globální válka proti teroru (*global war on terror*). Obamova administrativa se rozhodla přestat používat toto spojení. Více RICHTER, Paul: *Obama administration ditches 'war on terror' phrase*. In: *The Los Angeles Times online*, 31. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-waronterror31-2009mar31,0,2113296.story> (31. 3. 2009).

⁶⁵ *The National Security...c. d.* Srovnej s *Národní strategií pro boj s terorismem* z roku 2003. *National Strategy for Combating Terrorism*. In: CIA, https://www.cia.gov/news-information/cia-the-war-on-terrorism/Counter_Terrorism_Strategy.pdf.

⁶⁶ BRZEZINSKI, Z.: *c. d.*

⁶⁷ *The National Security...2002 c. d.*

⁶⁸ *The National Security...c. d.*

⁶⁹ RICE, C.: *c. d.*, s. 49.

ochranu byla válka proti teroru zahájena.⁷⁰ Terorismus je společným nepřítelem, který ohrožuje mír, svobodu, proto mu musí všichni čelit.⁷¹

1. 2. Americký národní zájem v Perském zálivu

Cíle americké agendy v Perském zálivu jsou různé a jejich důležitost je ovlivněna aktuálním děním na mezinárodní sféře. V průběhu studené války Perský záliv zosobňovaly bohatá ropná naleziště a strategickou výhodu pro velmoc, která oblast ovládá. Geopolitické důvody strategického významu Perského zálivu nepominuly, ale Perský záliv není žádným subregionem na okraji Blízkého východu, „za izraelsko-palestinským konfliktem.“ Efekt „arabské ulice,“ vysílaný Al-Jazeerou,⁷² stál na začátku americké snahy přeměnit Blízký východ. V současnosti probíhající konflikty v Iráku a v Afghánistánu, napětí ve vztazích s Íránem integrují Perský záliv do mezinárodního dění. Bezpečnostní situace na Blízkém východě už nesouvisí pouze s izraelsko-palestinským konfliktem, ale střety zájmů jsou propojené a vzájemně se v celé oblasti ovlivňují, proto vyžadují komplexní přístup a pozorné vnímání. Budoucí podoba Perského zálivu nezáleží pouze na přítomnosti zahraničních velmocí, ale i na samotných regionálních státech, jak se s ní dokáží vyrovnat. Navzdory konfliktní minulosti, kdy rozložení sil v Perském zálivu určovaly tři nejvýznamnější státy, Irák, Írán a Saudská Arábie, s asistencí Spojených států, institucionální podoba společné regionální bezpečnosti a spolupráce se zdá být nedosažitelná.⁷³ Mezi státy Perského zálivu existují rozdíly, které vedou ke konfliktům, velké státy zastrašují a malé státy se snaží zviditelnit novými metodami diplomacie, historické zkušenosti preventivně obnovují staré koalice a ekonomické zájmy formují nová neobvyklá spojení. Perský záliv je velmi pohyblivý a proměnlivý a vojenská přítomnost Spojených států tento vývoj směřovala. Phillipe Droz – Vincent tvrdí, že „*region potřebuje obnovenou a ambiciózní bezpečnostní strategii.*“⁷⁴

1. 2. 1. Flexibilita regionální rovnováhy a stálá mocenská převaha

Spojené státy pojmají rozložení Perského zálivu jako bezpečnostní šifru pro svou vlastní hegemonii. Vnímání mezinárodních vztahů jako boje o moc v amerických administrativách

⁷⁰ Více např. ŠTURMA, Pavel: *Lidská práva v boji proti terorismu: mezinárodněprávní aspekty*. Trestněprávní revue, 2006, č. 12, s. 349-355. Srovnej vliv války proti teroru na demokratizaci Blízkého východu.

⁷¹ *The National Security...c. d.*

⁷² Více např. AJAMI, Fouad: *What the Muslim World is Watching*. Transnational Broadcasting Studies Journal, 2002, č. 8. In: TBS, <http://www.tbsjournal.com/Archives/Spring02/ajami.html> (19. 3. 2009).

⁷³ Mezi státy Perského zálivu vznikly pracovní skupiny, nezávazného charakteru, které spojují bezpečnostní témata. USA se jich také účastní. Např. Manama Dialogue nebo Gulf Security Dialogue.

⁷⁴ DROZ – VINCENT, Philippe: *Vertiges de la puissance. Le <<moment américain>> au Moyen-Orient*. La Découverte, Paříž 2007, s. 35.

neskončilo s pádem Sovětského svazu. Americká vojenská přítomnost v Zálivu sloužila jako „*důležitý prvek uchování regionální bezpečnosti a stability.*“⁷⁵ Regionálním hegemonek může být i cizí stát, v této souvislosti USA implementovaly dvojpilířovou strategii, aby Perský záliv uchránily před Sovětským svazem a jeho dalším pronikáním na Blízký východ. Přítomnost cizích velmocí není v Perském zálivu ojedinělou. Množství rezerv energetických zdrojů v Perském zálivu nelze opomenout v plánech budoucího ekonomického rozvoje. Americké postavení se s podporou vojenských jednotek zdá být neochvějné. Regionální status quo, které narušila americká invaze do Iráku v r. 2003, lavíruje mezi mezistátními a vnitrostátními konflikty. Podle Thomase R. Mattaira státy GCC řadí mezi vlivy, které ohrožují jejich bezpečnost, Irák, Írán, americkou zahraniční politiku v Zálivu a terorismus.⁷⁶ Zároveň jsou Spojené státy hlavním garantem vnější bezpečnosti politických režimů na Arabském poloostrově. V souvislosti se současným vývojem událostí v Perském zálivu a na jeho hranicích, množství faktické moci, převedené na počet vojenských jednotek, zbraní nebo logistiky, roste. Může se americkému vlivu vyrovnat jiný stát? Je-li regionální rovnováha založená na rovnováze vojenských možností, jaderné zbraně představují její závažné narušení. Státy, usilující o získání zbraní hromadného ničení, investující do obranných raketových systémů, ohrožují americké postavení světové velmoci a působí proti mocenské struktuře na mezinárodní úrovni, „...*aby uchránily své režimy nebo šířily své záměry v zahraničí.*“⁷⁷ Americká přítomnost v Perském zálivu se vždy vymezila vůči těmto režimům (ve významu *backlash states, rogue states*).

Clintonova administrativa zahájila strategii dvojího zadržování Iráku a Íránu, které považovala za největší narušitele regionální rovnováhy. Anthony Lake představil záměry Clintonovy politiky vůči těmto státům: „*Ti, jejichž moc ohrožuje šíření demokracie a tržního hospodářství, budou mít vždy osobní zájem odolávat těmto praktikám... Když takoví vůdci vládou v regionálních mocnostech jako v Iráku a Íránu, budou se angažovat v šíření násilí a bezpráví, které ohrožuje Spojené státy a další demokracie... jsou odhodlanější sponzorovat terorismus a nezákonně obchodovat se zbraní hromadného ničení a technologiemi balistických střel. Jsou ochotnější utislovat vlastní obyvatelstvo, rozdmýčovat etnickou*

⁷⁵ RUSSELL, James A.: *Whither Regional Security in a World Turned Upside Down?* Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 144. Při posuzování mocenské převahy je nejdůležitější schopnost aktéra získat a nakládat s mocí. Ověřují se jeho možnosti přeměnit regionální uspořádání (např. invaze do Kuvajtu Irákem vytvořila protiiráckou koalici), popř. změnit strukturu uspořádání moci na mezinárodní úrovni, tj. např. vytvořit více mocenských center. Seznam vojenských základen na tamtéž, s. 144-145 a *National Defense Strategy of the United States of America*. Březen 2005. In: GlobalSecurity.org, http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/dod/nds-usa_mar2005.htm a *National Defense Strategy of the United States of America*. Červen 2008. In: U.S. Department of Defense, <http://www.defenselink.mil/news/2008%20national%20defense%20strategy.pdf>.

⁷⁶ MATTAIR, Thomas R.: *Mutual Threat Perceptions in the Arab/Persian Gulf: GCC Perceptions*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 133.

⁷⁷ LAKE, Anthony: *Confronting Backlash States*. Foreign Affairs, 73, 1994, č. 2, s. 45.

nesnášenlivost a ohrožovat sousedy.“⁷⁸ Dodává, že „musíme je izolovat diplomaticky, vojensky, ekonomicky, technologicky... Jestliže akce těchto států přímo ohrožují naše občany, naši sílu, nebo naše důležité zájmy, musíme být připraveni rozhodně a unilaterálně zasáhnout...“⁷⁹ Tyto státy „sami zůstávají mimo rodinu [rodinu států, jenž propagují demokratické instituce, šíření tržního hospodářství, mírové řešení sporů a prosazují společnou bezpečnost – pozn. BB] a útočí na její základní hodnoty.“⁸⁰ Nebezpečí jejich strany bylo přímo spojováno s terorismem a šířením zbraní hromadného ničení.⁸¹ USA čelí jejich často agresivnímu chování, která dokazují, že se nejsou schopné přizpůsobit se světovému řádu.⁸² Radikální režimy tvoří jeden z pilířů bezpečnostní strategie po útocích z 11. září 2001.⁸³ USA se snaží vytvořit „...nové uspořádání v regionu...“,“⁸⁴ v kterém by si udržely mocenskou převahu a zajistily ochranu svých zájmů. „Šíření svobody“ (*advancing freedom*)⁸⁵ přímo konfrontovalo tyranské režimy. Bushova administrativa útočila na povahu jejich vlády: „Mnoho blízkovýchodních vlád nyní chápe, že vojenská diktatura nebo teokratická vláda jsou přímou hladkou cestou do prázdnoty.“⁸⁶ Bushova administrativa spatřovala ohrožení v povaze režimu. Vláda je nelegitimní kvůli jejím důsledkům a podmínkám pro domácí obyvatelstvo. Terorismus a šíření zbraní hromadného ničení jsou prostředky, které takový režim používá, aby si legitimitu vůči ostatním státům vynutil. Změna chování byla spojena se změnou režimu. Opatření pro změnu režimů se různí, od vojenské invaze po diplomatický tlak, od zastrasování po intervenci, podle P. Droz – Vincenta se od poloviny roku 2002 nejvíce mluvilo o přímé intervenci proti těmto režimům, která přetvoří Blízký východ.⁸⁷ Přítomnost

⁷⁸ LAKE, Anthony: "From Containment to Enlargement." Projev na Johns Hopkins University, School of Advanced International Studies ve Washingtonu, 21. 9. 1993. In: Mount Holyoke College Library, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html> (19. 6. 2009).

⁷⁹ LAKE, A.: *Confronting Backlash States... c. d.*, s. 45.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž, s. 48. Dle zpráv, které vláda předkládá na slyšeních v Dolní sněmovně byl Írán označen na vydědence mezinárodního společenství nebo za darebný stát poprvé v roce 1995. Spojitostí, pro které byl takto značen souvisely s jeho vazbami na teroristické skupiny a nákupy zbraní, součástek pro obranný raketový systém. Prostřednictvím těchto prostředků měl narušovat regionální rovnováhu. Více např. *Middle East Peace and Other Vital Interests. Hearing before the Committee on Foreign Affairs of the House of Representatives. 103rd Congress, 2nd Session.* 28. 7. 1994. In: Internet Archive, <http://www.archive.org/details/developmentsinmij1994unit> (15. 2. 2009) a *Overview of U.S. Policy in the Middle East. Hearing before the Committee on Foreign Affairs of the House of Representatives. 104th Congress, 1st Session.* 12. 12. 1995. In: Internet Archive, <http://ia311243.us.archive.org/2/items/overviewofuspolic1995unit/overviewofuspolic1995unit> (15. 2. 2009).

⁸² LAKE, A.: *Confronting Backlash States... c. d.*, s. 45.

⁸³ „Amerika je nyní ohrožována méně dobytvačnými státy než upadajícími.“ *The National Security... 2002 c. d.*

⁸⁴ DROZ – VINCENT, P.: *c. d.*, s. 11.

⁸⁵ *The National Security... 2002 c. d.* a *Bush's Words to Britons: 'Both Our Nations Serve the Cause of Freedom'*. In: The New York Times online, 20. 11. 2003, <http://www.nytimes.com/2003/11/20/international/europe/20PTEX.html> (20. 2. 2009).

⁸⁶ *Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy.* 6. 11. 2003. In: National Endowment for Democracy, <http://www.ned.org/events/anniversary/20thAniv-Bush.html> (18. 3. 2009).

⁸⁷ DROZ – VINCENT, P.: *c. d.*, s. 69.

vojenské síly v Perském zálivu ovlivnila vnitřní stabilitu režimů⁸⁸ a zhoršuje bezpečnostní dilema v regionu, protože nutí ostatní aktéry se přizpůsobit nebo odstrašit k jejímu použití. V této souvislosti jaderné zbraně stimulují spirálu zbrojení a jejich přítomnost působí větší nebezpečí.

1. 2. 2. Vnitřní stabilita regionu a demokratizace

Regionální rovnováha nezaručuje stabilitu Perského zálivu. V druhé polovině 90. let 20. století v reakci na teroristické atentáty proti USA v Perském zálivu⁸⁹ se diskutoval význam stability režimů regionálních partnerů v Perském zálivu pro americké zájmy. Vazba na konzervativní režimy přispěla k diskreditaci amerického postavení u arabské veřejnosti a vedla k stupňování odporu proti přítomnosti USA v celém regionu. Atentáty z 11. září 2001 zdůraznily nedokonalost americké bezpečnostní strategie, která navazovala na studenou válku. Nebezpečím nejsou pouze státy a jejich národní zájmy, ale Spojené státy ohrožují i sociální, politické podmínky a demografické změny uvnitř represivních autoritářských režimů.

A. Lake uvedl, že „*nástupcem politiky zadržování musí být strategie rozšiřování (enlargement) světového společenství tržních demokracií...*“⁹⁰ V 90. letech 20. století měla ekonomická spolupráce založit volný trh, na který by navázala politická liberalizace. Demokratizace nebyla politickým konceptem, ale jedním z možných výsledků. USA nezpochybňovaly legitimitu autoritářských režimů vládnout, nechtěly nechat rozpustit slabý národní stát pod tíhou islamistických představ o jediném muslimském společenství. Zavedení zákonitostí volného trhu s sebou mělo přinést reformu arabské společnosti, která by změnila i autoritářské režimy v jednotlivých státech. Reforma prostřednictvím volného trhu nebyla možná, pokud s ní nesouhlasily vládní elity. U arabské veřejnosti se prohloubil pocit vydědění

⁸⁸ Přítomností amerických jednotek přispěla k nárůstu domácího napětí opozičních skupin proti vládnoucím elitám. Mohsen M. Milani cituje výrok Petera L. Bergena, že „*válka teroru Al-Káidy proti USA a Saudské Arábie začala v momentě, kdy Saudská Arábie pozvala americké jednotky...*“ MILANI, Mohsen M.: *Iran's Transformation from Revolutionary to Status Quo Pour in the Persian Gulf*. In: Woodrow Wilson International Center for Scholars, <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/MohsenMilaniFinal.pdf> (10. 3. 2009).

⁸⁹ Mezi nejzávažnější bombové útoky v Rijádu patří útok na Khobar Towers v roce 1996 a na komplex firmy Vinnell Corporation v roce 2003. Seznam bombových útoků v Saudské Arábie např. In: Mail online, <http://www.dailymail.co.uk/news/article-180561/Recent-Saudi-bomb-attacks.html>.

⁹⁰ LAKE, A.: *c. d.*, s. 45. Teorie demokratického míru ovlivnila náplň politiky demokratické administrativy na Blízkém východě. Demokracie je spojována s mírem, mír podmiňuje demokracii. Tento teoretický přístup se promítl i do angažovanosti USA v mírových rozhovorech mezi Izraelci a Palestinci. V 90. letech 20. století nastal určitý posun v šíření demokracie oproti předcházejícímu období. Vytvoření islámské republiky vedlo k větším debatám o povaze režimů a šíření demokracie bylo primárně spojeno se změnou režimu tlakem na vládní elity, tento přístup nevylučoval vojenskou intervenci. V 90. letech šíření demokracie spočívalo v šíření tržního hospodářství. Volná obchodní soutěž by rozšířila touhu po prosperitě, blahobytu. Tato touha by stimulovala občany, aby se dožadovaly změn režimů.

ze státu samotného, protože ten patřil pouze vládní elitě. K pocitu odcizení se přidal i hněv nad pronikáním cizích kulturních vlivů.

Demokratizace získala politické rozměry během Bushovy první administrativy. Základním motivem přeměny Blízkého východu, kterou ambiciózně zahájila invaze do Iráku a svržení vlády Saddáma Husajna, bylo zajištění americké bezpečnosti. Terorismus se stal celosvětovým problémem, protože ohrožuje všechny státy a jejich občany, ale jeho řešení se koncentrovalo na úrovni státu. Bushova administrativa odůvodňovala terorismus existencí deprimujících sociálních a politických podmínek uvnitř států. Demokratizace měla změnit domácí politiku a odstranit podmínky pro terorismus. Výzva k demokratizaci Blízkého východu znamenala netolerovat režimy, které tyto podmínky tvoří a které nejsou legitimní vládnout. V Afghánistánu a Iráku USA zahájily válku, na Sýrii a Írán uvalily sankce. Bezpečnost byla prvořadým motivem, pro který se Bushova administrativa rozhodla změnit Blízký východ. G. W. Bush v jednom ze svých projevů pronesl: „*Jestliže Blízký východ zůstane místem, kde se nedaří svobodě, zůstane místem stagnace, hněvu, násilí pro vývoz....žádná vzdálenost na mapě neochrání naše životy a způsob života.*“⁹¹ Realismus neustoupil před idealismem, ale nechal se jím inspirovat, proto nelze opomenout, že Bushova administrativa ve válce proti teroru usilovala o šíření svobody. V souvislosti s invazí do Iráku a koncepcí globálního šíření demokracie G. W. Bush zmínil: „...*Nedostatek svobody podkopává lidský vývoj a je nejbolestnější ukázkou nedostatku politického vývoje...Celé společnosti [v blízkovýchodních státech – pozn. BB] stagnují, zatímco svět postupuje dopředu. Nejedná se o selhání kultury nebo náboženství, jedná se o selhání politických a ekonomických doktrín.*“⁹² Bushova administrativa konfrontovala povahu režimů a jejich nelegitimitu vládnout posuzovaly podle absence svobody a sociálních, kulturních a politických podmínek. Z pohledu bezpečnosti tyranské režimy ohrožují, protože usilují o zbraně hromadného ničení, podporují terorismus. Pro Bushovu administrativu byla demokratizace univerzálním řešením, které mělo svůj bezpečnostní i morální rozsah.⁹³

V některých směrech byl důraz na demokratizaci Blízkého východu prostřednictvím užití faktické síly nebo diplomatického tlaku a nabídek ekonomické spolupráce protichůdný. Demokratizační agenda se zaměřovala na režimy, které působily na ohrožení bezpečnosti. Reformy, mající spojitost s bojem proti terorismu nebo šířením zbraní hromadného ničení, byly důležitější než kroky sloužící k liberalizaci režimu. Stranou zájmu zůstávaly regionální spojenci, které se nevykazují dostatek legitimacy pro svou vládu, jsou ochotní učinit některé

⁹¹ *Bush's Words to...c. d.*

⁹² *Remarks by the...c. d.*

⁹³ DROZ – VINCENT, P.: *c. d.*, s. 71.

kroky k posílení stability.⁹⁴ Monarchie Perského zálivu patří do skupiny států, porušující lidská práva, skoro neexistující politickou soutěží a silným klientelským a represivním systémem, přesto jsou Spojené státy ochotné spokojit se i s minimálními reformami,⁹⁵ které jsou spíše simulací politické liberalizace než změnou politického režimu. Podle Daniela Neepa jsou reformy řízené zhora pro politické představitele režimů přijatelnější než neustálý zahraniční tlak na demokratizaci.⁹⁶ Spojené státy mají málo možností, jak přinutit politické režimy Zálivu k změně. Nedokáží ovlivnit jejich vnitropolitické rozhodování. Zmenšuje se legitimita požadavků USA na demokratizaci v jiných státech Blízkého východu a vznikají pochybnosti o pravých zájmech USA.⁹⁷ Regionální stabilita není možná bez stability uvnitř režimů. Po útocích z 11. září si většina režimů GCC uvědomovala vlastní problémy s politickou opozicí⁹⁸ a změny činila kvůli těmto problémům, tlak ze zahraničí hrál minimální roli, kampaň proti terorismu v těchto zemích nesouvisela s demokracií, ochranou lidských práv a budováním občanské společnosti.⁹⁹

1. 2. 3. Ekonomické zájmy

Kenneth M. Pollack tvrdí, že zájem USA o Perský záliv je spojen s nutností zajistit volný přísun ropy a zemního plynu, nejenom do USA.¹⁰⁰ Po prvních ropných šocích v 70. letech 20. století politika dvou regionálních pilířů měla chránit přístup USA k ropným nalezištím před Sovětským svazem i státy s ambicemi regionálního hegemonu, které byly proti USA. Ropa se neměla stát nástrojem k politickému vydírání, který by byl použit proti USA. Politika výměny

⁹⁴ Saudská Arábie se zapojila do kampaně proti terorismu v průběhu r. 2002 a tlak USA se snížil, Libye zrušila svůj program na získání zbraní hromadného ničení v prosinci 2003 a navázala s USA diplomatické styky v 2008.

⁹⁵ Změny se týkaly rozšíření volebního práva, institucionalizování voleb na více úrovních nebo zrovnoprávnění politických práv mezi ženami a muži. V Kataru nová ústava zajistila, že dvě třetiny parlamentního shromáždění se budou volit. V Bahrajnu mohly začít kandidovat i ženy. V Kuvajtu nastaly obě z předcházejících modifikací. V Saudské Arábii byly zavedeny regionální a celostátní volby, zreformován občanský zákoník, apod.

⁹⁶ NEEP, Daniel: *Dilemmas of Democratization in the Middle East: the „forvard Strategy of Freedom.“* Middle East Policy, 11, 2004, č. 3, s. 82.

⁹⁷ Dle průzkumu veřejného mínění v USA prosazování demokratické formy vlády vidí v americké angažovanosti na Blízkém východě nejmenší množství dotázaných (17 %). *Troubled by Loss of Standing in the World, Americans Support Major changes in U.S. Foreign Policy.* In: The Chicago Council on Global Affairs, http://www.thechicagocouncil.org/UserFiles/File/POS_Topline%20Reports/POS%202008/2008%20Public%20Opinion_Foreign%20Policy.pdf (22. 9. 2008). Srov. s výsledky průzkum veřejného mínění na Blízkém východě a jejich pohled na americké motivy propagovat demokracii na Blízkém východě. Většina odpovědí směřuje, že USA jsou ochotny podporovat demokracii na Blízkém východě u svých regionálních partnerů. *Public Opinion in...c. d.*, s. 13.

⁹⁸ Saudská Arábie se zapojila do boje proti terorismu, protože cítila ohrožení vlády monarchie, nebyl to tlak USA, který se na Saudskou Arábii zaměřil po útocích z 11. září 2001. Po vyšetřování útoku 11. září, které neprokázaly přímou spojitost s královskou rodinou a Saudskou Arábií Saudská Arábie poprvé přiznala, že její stabilita je ohrožena domácí (teroristickou) opozicí. ZOUBIR, Y. H. - DRIS-AIT-HAMADOUCHE, L.: *c. d.*, s. 126.

⁹⁹ Spolupráce v rámci kampaně proti terorismu spočívá v poskytnutí technického zázemí pro operace, výměna informací, právní regulace, finanční dohled.

¹⁰⁰ POLLACK, Kenneth M.: *Securing the Gulf.* Foreign Affairs, 82, 2003, č. 4, s. 3.

bezpečnostních garancí za přístup k ropě a smluvně dohodnutou cenu obecně využila závislost amerického hospodářství a formovala ojedinělost vztahu mezi USA a Saudskou Arábií. Přístup k ropě motivoval i po skončení studené války: „*Navzdory konci rivalry supervelmocí Blízký východ zůstává pro Spojené státy hlavním zájmem.*“¹⁰¹ V současnosti je chimérní představa, že bezpečný přístup k ropě zajistí uspokojivou výši ceny ropy a motivuje Spojené státy mít svá vojska v Perském zálivu. Tvorba ceny na jednotném mezinárodním trhu je ovlivněna více faktory a pouze některé z nich formují samostatné státy a pouze část z nich souvisí s bezpečností a stabilitou Perského zálivu. V této souvislosti politika směny ropy za bezpečnostní garance vyprchala. Vnitřní politická situace v státech, které jsou bohaté na naleziště ropy nebo zemního plynu, je důležitým faktorem v tvorbě ceny ropy, její vliv je krátkodobý a slábne v porovnání s jinými faktory, jako množství ropy na trhu, množství rezerv nebo náklady na těžbu.

Ekonomiky států GCC jsou založené na vývozu a největší příjmovou částkou do státních rozpočtů jsou zisky z produkce a prodeje ropy nebo zemního plynu.¹⁰² O energetický průmysl má velký zájem zahraniční kapitál, nejedná se pouze o těžbu, ale i o zpracování, v němž státy GCC částečně zaostávají.¹⁰³ Množství peněz z prodeje ropy a zemního plynu obíhají mezi prodávající zemí a zemí kupující. Jsou vynakládány na jiné obchody, v nichž prioritní postavení má nákup zbraní,¹⁰⁴ investice do nemovitostí v zahraničí a vytvoření služeb.

Perský záliv není izolován od pronikání zájmů světových velmocí. Ropa a zemní plyn stále přitahují, finanční zisky z obchodování představují velké množství likvidního kapitálu a jsou poptávány státními dluhopisy a různými investičními projekty ve všech částech světa. Největší zisky se koncentrují v odvětvích, které podléhají státním koncesím. Tato odvětví

¹⁰¹ LAKE, Anthony: *The Middle East Moment*. The Washington Post, 24. 7. 1994, s. C1. Získáno prostřednictvím databáze EBSCOHost.

¹⁰² Pro přehled údajů o vývozu, dovozu, množství těžby práce odkazuje na stránky EIA – International Energy Data and Analysis, <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/contents.html>.

¹⁰³ Velkou část rafinérií v této části Arabského poloostrova nevlastní státy GCC, protože postrádají technologické vybavení a vlastní know-how. Naproti tomu v současnosti státy jakou Saudská Arábie nebo Spojené arabské emiráty investují do vlastních rafinérských komplexů. Nové technické zázemí umožňuje kumulovat kapitál doma, než ho vyvážet v době krize do zahraničí. Domácí investice nepochybně souvisí s řešením sociálních problémů, např. nezaměstnaností. Dalším trendem jsou investice Číny do vlastních rafinérií, což částečně vysvětluje motiv Číny si zajistit vlastní rezervy ropy, aby udržela rozvoj svého hospodářství. Podobným způsobem Čína investuje i do stavby ropovodů nebo plynovodů. V poslední době státem řízený energetický gigant China National Petroleum Corporation (CNPC) získala kontrakt v hodnotě 4,7 biliónů dolarů na stavbu plynovodu v íránském energetickém ráji South Pars. O stejnou zakázku měl zájem i Total, který odstoupil po půlročním vyjednávání kvůli obavám o stabilitu v oblasti. Více CARLISLE, Tamsin: *China plays energy pawnbroker*. In: National.ae, 13. 6. 2009, <http://www.thenational.ae/article/20090613/BUSINESS/706139954> (19. 6. 2009). Stavbu nových rafinérií stejně jako těžbu z nových nalezišť neovlivňuje nedostatek investice, ale spíše vůle podléhající spekulacím s cenou ropy, její udržitelností a dlouhodobým vývojem.

¹⁰⁴ Více o konkrétních kontraktech mezi státy GCC a USA o prodeji zbraní, vojenské techniky atd. a chronologii do r. 2008 *The Gulf Security Dialogue and Related Arms Sale Proposals*. CRS Report for Congress. 8. 10. 2008. In: The Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/RL34322.pdf> (20. 4. 2009).

bývají ovládána pouze elitou a netransparentní a polozavřený systém rozhodování dává prostor pro korupci, vydírání a v celkovém dopadu nepřispívá volné soutěži. S příchodem různých forem mezinárodního kapitálu, v různých uskupeních se zvýšil tlak na ekonomickou liberalizaci a transparentnější postupy, ale zároveň se nedaří otevřít trh i pro soukromou sféru mimo elitu. Pro zahraničí nejatraktivnější odvětví stále spadají pod elitu a mezi ní se rozděluje i zisk. Omezené přerozdělení zisku způsobuje sociální napětí. Neotevřeného tržního prostředí a přísunu zahraničního kapitálu využívá vládní elita k udržení vlastní moci. Zájmy státu jsou posuzovány s ohledem na odpad různých zájmových skupin, která samy jsou centry moci, nebo jsou na ně napojeny.¹⁰⁵

1. 3. Strategie pro Perský záliv

1. 3. 1. Politika dvojího zadržování (*dual containment*, 1993-2001)

Doktrína dvojího zadržování směřovala k udržení regionální rovnováhy. Tato politika směřovala k izolaci obou režimů, aby USA a jejich regionální partneři (Saudská Arábie) zabránily přímému ohrožení svých zájmů. Irák a Írán jsou vůči Spojeným státům nepřátelskými režimy,¹⁰⁶ jenž usilovaly změnit regionální uspořádání, v historických souvislostech se o to již pokusily. Irák svou invazí do Kuvajtu a Írán vývozem islamistické revoluce v 80. letech. USA nechtěly, aby regionální stabilitu určoval ani jeden z těchto států a aby musely být na jednom z nich závislí. F. G. Gause III. cituje M. S. Indyka: „*vylučné soustředění se na iráckou hrozbu americkým zájmům může vést k závažným důsledkům, jestliže je regionální rovnováha ve prospěch Íránu. Zadržování Íránu, nezasaženého sankcemi OSN, je složitější...*“¹⁰⁷ Využila nové atmosféry na Blízkém východě po konci studené války. USA již nemusely podřizovat svou politiku boji se Sovětským svazem a mohly se více soustředit na jednotlivé konflikty v oblasti. Zároveň vycházely z postavení vítězného národa, který má prostředky a právo chránit svět a utvářet jeho podobu. Oba režimy byly vyčerpané minulými konflikty a jejich mocenské ambice se utlumily, proto angažovanost USA v Perském zálivu neměla bránit řešit izraelsko-palestinský konflikt, který byl pro Clintonovu administrativu prioritou.¹⁰⁸ Koncepce nebyla namířena proti islámu,¹⁰⁹ ale podle slov A.

¹⁰⁵ Jako příklad lze uvést vliv prezidenta Ahmadinežáda prostřednictvím osobních vazeb na bankovní a energetický sektor.

¹⁰⁶ INDYK, M. S.: *c. d.*

¹⁰⁷ GAUSE, F. Gregory III.: *The Illogic of Dual Containment*. Foreign Affairs, 73, 1994, č. 2, s. 57.

¹⁰⁸ LAKE, A.: *Confronting Backlash...c. d.*, s. 48 – 49.

¹⁰⁹ Clintonova administrativa nehledala v islámu ideologii, vůči které by se měla vymezit po konci studené války. Srov. s debatou v některých vědeckých kruzích, např. Daniel Pipes nebo Samuel Huntington a jeho dílo *Střet civilizací*. Jednalo se o kontinuální projev americké zahraniční politiky. Již v roce 1992 Edward Djerejian, zástupce ministra zahraničních věcí pro blízkovýchodní záležitosti, řekl: „*Islamismus není další –ismus jako*

Lakea se vymezovala proti militantní podobě islámu, která usiluje se zmocnit politické síly násilím.¹¹⁰ Politika dvojího zadržování byla svým způsobem strategií na přetvoření Perského zálivu, kde USA dominovaly. Podle F. G. Gause III. strategie dvojího zadržování, kterou USA ve vztahu k Iráku a Íránu použily, byla jednou z mála komplexních přístupů,¹¹¹ jenž USA v době Clintonových administrativ aplikovaly na vztahy se státy Perského zálivu.

Účelem strategie bylo izolovat oba režimy od vztahů v Perském zálivu a změřit jejich destruktivní vliv na převahu USA a jejich regionálních partnerů v Zálivu. Po porážce v irácko-iránské válce Írán budoval nový vojenský obranný program a více zbrojil. Sankce Írán nutily se orientovat na méně sofistikované zbraně z bývalého Sovětského svazu a nakupovat vojenskou techniku i na černém trhu. Z. Brzezinski tvrdí, že „konvenční zbraně Íránu nebudou přímým ohrožením pro americkou regionální převahu.“¹¹² Ústředním nebezpečím, které vyvolávaly vůči americkým zájmům, byl terorismus a zbraně hromadného ničení. Strategie nespočívala v změně režimu jako takového, Spojené státy o Saddámu Husajnovi mluvili jako o tyranovi již od irácké invaze do Kuvajtu, podle Z. Brzezinskeho v Íránu vládl „nepřátelský fanatismus“,¹¹³ ale ohrožení amerických zájmů spočívalo v podporování terorismu a šíření nepokoje v regionu, např. íránskou podporou protiizraelských hnutí, aspirace na zbraně hromadného ničení. Izolace sankcemi, tlak na změnu chování měl stimulovat vnitřní pnutí ve společnosti, které by ve svém důsledku vedlo ke konci vojenské i náboženské vlády, ale nebyl to prvotní záměr strategie. Podle F. G. Gause III. nebyla tato strategie vhodně zvolena, protože jejím následkem se USA staly zodpovědnými za veškerou regionální bezpečnost v Perském zálivu.¹¹⁴ Koncepce nezměnila nebezpečí zájmů USA a jejich regionálních partnerů, nevedla k úplné izolaci. Jednostranné sankce, uvalené americkou administrativou,¹¹⁵ se nemohly vyrovnaly sankcím mezinárodního

komunismus.“ NIVA, Steve: *Between Clash and Cooptation. US Foreign Policy and the Spector of Islam.* Middle East Report, 1998, č. 208, s. 26.

¹¹⁰ LAKE, A.: *"From Containment to Enlargement"...* c. d.

¹¹¹ Tamtéž, s. 56. Pro některé kritiky politika dvojího zadržování nebyla strategií, ale jenom dočasným řešením. BRZEZINSKI, Zbigniew – SCOWCROFT, Brent – MURPHY, Richard: *Differentiate Containment.* Foreign Affairs, 76, 1997, č. 3, s. 22.

¹¹² Tamtéž, s. 27.

¹¹³ Tamtéž, s. 26.

¹¹⁴ GAUSE, F. G. III.: *The Illogic of...c. d.*, s. 57. Naproti tomu mocenské soupeření mezi Irákem a Íránem by vedlo k jejich vzájemnému vyčerpání, čím by se samy diskvalifikovaly z bojů o vliv na regionální uspořádání.

¹¹⁵ Nástrojem izolace byly zejména sankce. USA poprvé uvalily sankce na Írán v roce 1995, kdy byl vydán *Executive Order 12957* zakazující americké investice do energetického průmyslu, následoval *Executive Order 12959* zakazující americký obchod a investice s Íránem. Nejkomplexnější omezení s sebou přinesla účinnost zákona *Iran-Libya Sanctions Act* (ILSA) z roku 1996 postihující zahraniční společnosti, jejichž roční obrat obchodování v energetickém sektoru Íránu byl více jak 20 miliónu dolarů. V druhém Clintonově volebním období po roce 2000 některé sankce byly zrušeny (např. týkající se léků, potravin). V souvislosti s vydáním zákona zamezujícího zahraničním prodejem zbraní hromadného ničení, balistických raket a raketových technologií do Íránu (*Iran Non-proliferation Act*) USA uvalila sankce na íránské ministerstvo obrany. Administrativa G. W. Bushe pokračovala v ILSA (8/2001) a uvalila nové sankce na zahraniční společnosti, které

společenství, které dolehly na Irák. Vztahy mezi USA a Íránem se zhoršily a mezi oběma státy se vytvořila propast, kterou měla překlenout očekávaná změna politiky Íránu po zvolení Muhameda Chatámího íránským prezidentem v květnu 1997.¹¹⁶ Vakuum mezi USA a Íránem nahradily nové spolupráce, např. s Ruskem, který do Íránu dováželo zbraně, technologii a bylo patronem íránského jaderného programu.¹¹⁷ Větší důraz na používání asymetrických prostředků zahraniční politiky. Írán symbolizoval úspěšný model náboženské mobilizace, nejvyšší náboženský vůdce Chomejní Írán stavěl do role ochránce islámu.¹¹⁸ Politika dvojího zdržování nedopadala na nebezpečí, která vznikala ze špatných sociálních, politických podmínek, ekonomických problémů.

1. 3. 2. Neokonzervativci, princ Bandar a přeměrování (2003-2008)

Fatwa Al Sayegh tvrdí, že 11. září změnilo pohled Bushovy administrativy zejména na země Zálivu, „...z nedávných spojenců se staly nepřátelé, kteří odmítají demokratizaci, a proto podněcují terorismus...“¹¹⁹ Bushova administrativa přinesla radikální změnu do americké politiky na Blízkém východě. Ať motivy primárně spočívaly ve víře v univerzálnost základních hodnot, nebo spočívaly v obnově americké dominantní moci ve světě, Bushově administrativě nelze upřít velkou ambici, s kterou plánuje přetvoření Blízkého východu zahájil.

Po 11. září se hlavním motivem americké zahraniční politiky stala bezpečnost, demokratizace byla prostředkem, jak vykořenit terorismus a tím zajistit Spojeným státům i mezinárodnímu společenství bezpečnost: „*Jestliže se...Blízký východ připojí k demokratické revoluci, která zasáhla většinu světa, životy miliónů v tomto regionu se vylepší...*“¹²⁰ Bushova administrativa vycházela z předpokladu, že šíření liberálních hodnot posílí vnitřní bezpečnost

napomáhaly v budování íránského jaderného programu (5/2002). Sankce mají přinutit íránské občany vyvinout tlak na politické elity, aby jednak zastavily jaderný program, jednak změnilo politický režim (tzv. reformy zdola). Sankce postihují energetický průmysl a oblasti vztahující se k jadernému programu. Navzdory sankcím a politickému tlaku, který měly způsobit, celkový americký export do Íránu vzrostl v době Bushových administrativ desetkrát. Více GERSTENZANG, James: *Bras? Bull semen? Business with Iran soars during Bush years*. In: The Los Angeles Times online, 8. 7. 2008, <http://latimesblogs.latimes.com/presidentbush/2008/07/of-the-hot-butt.html> (8. 7. 2008). Více debata o efektivnosti sankcí v mezinárodních vztazích, např. AQAZADEH, Maziar: *Nuclear Sanctions Have Limited Effect*. In: Institute for War and Peace Reporting, http://iwpr.net/?p=irn&s=f&o=345397&apc_state=henh (srovnání ekonomických dopadů sankcí na domácí politický vývoj a reformy, pohled nezávislého íránského novináře serveru MIANEH). Srovnej se sankcemi USA vůči Severní Koreji nebo Kubě.

¹¹⁶ Viz. kapitola 3. USA spojovaly chování politického režimu s frakcí, která aktuálně byla u moci.

¹¹⁷ Smlouva mezi Ruskem a Íránem o dodání reaktoru na lehkou vodu do jaderného komplexu v Bušehru byla podepsána v r. 1995.

¹¹⁸ Chomejní popisoval válku mezi Irákem a Íránem jako válku mezi islámem a rouháním. Více např. In: Gem sof Islamism, <http://gemsofislamism.tripod.com/>.

¹¹⁹ AL SAYEGH, Fatwa: *Post-9/11 Changes in the Gulf: The Case of UAE*. Middle East Policy, 11, 2004, č. 2, s. 107.

¹²⁰ *Bush's Words to...c. d.*

USA a demokratizace měla být prostředkem,¹²¹ který by změnil autoritářské režimy a s nimi odstranil podmínky, pro které vznikají militantní islamistická hnutí a uchylují se k terorismu. Občanská společnost by nahradila současnou propast mezi soukromou a veřejnou sférou, prosperita by vystřídala deprimovanost, zklamání a pocit vydědění ze společenského řádu.¹²² P. Droz – Vincent zmiňuje roli Paula Wolfowitz, jednoho z hlavních nekonzervativních opěr prezidenta Bushe, jak v médiích popisuje „demokratickou vlnu na Blízkém východě, která začne v Iráku...“¹²³ Neokonzervativci, sdružující se v neformálním zázemí Ministerstva obrany, Ministerstva zahraničních věcí a Rady pro národní bezpečnost,¹²⁴ vycházely z teorie dominového efektu změny režimů v Perském zálivu. P. Droz – Vincent rozebírá poselost neokonzervativců Irákem. Úvádí, že neokonzervativci chtěli rozpýlit panarabismus,¹²⁵ který vedl iráckou zahraniční politiku, což by vedlo k dalším změnám v regionu. Dominový efekt, započatý v Iráku, měl ovlivnit politické režimy v Íránu a Sýrii a zajistit ohrožením, které působí jaderné zbraně a terorismus.¹²⁶

Útoky z 11. září poukázaly neúplnost spojenečtví USA se státy GCC a v této souvislosti se opět projevil dvojitý přístup USA k demokratizaci Blízkého východu. Státy GCC řešily dilema, zda-li přistoupit na demokratizaci, jak to požadují Spojené státy, a připustit, že jejich politický systém způsobuje mezinárodní terorismus a jsou srovnatelné s obsazením „osy Zla,“ nebo čelit rétorice Spojených států, ztráty postavení amerického spojence a vypořádat se s vlastní opozicí, kterou útoky z 11. září mobilizovaly. Katar, Bahrajn připojily k boji proti terorismu a začaly zdánlivě reformovat ekonomickou a sociální oblast.¹²⁷

¹²¹ *The National Security Strategy of the United States of America*. 2006. In: The White House, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/> (9. 6. 2008).

¹²² Cíle demokratizace nejsou zaručené.

¹²³ DROZ – VINCENT, P.: *c. d.*, s. 69

¹²⁴ Neokonzervativci představují vliv teoretické analýzy na formování zahraniční politiky USA. Ministerstva a jiné státní instituce používala externí nebo nepřidružené analytiky, kteří zpočátku nebyli oficiální zaměstnanci, ale i přesto měli přístup k utajovaným materiálům nebo strategickým dokumentům, které analyzovali. V roce 1985 takové těleso vzniklo na Ministerstvu obrany USA a mělo sloužit k propojení odboru strategického plánování a politického odboru. Řada neokonzervativců se sdružuje v think-tanku *Project for the New Century*, který založil William Kristol, syn Irvinga Kristola, tvůrce neokonzervativní doktríny v 80. letech. Mezi přední neokonzervativce s vlivem na Bushovu administrativu patří vedle Paula Wolfowitz, Richard Perle, Robert Kagan, Eliot A. Cohen, Jeanne Kirkpatrick, William Bennett, Robert Cheney, Frank J. Gaffney, Jr., Fred Ikle, Stephen Peter Rosen, atd.

¹²⁵ Saudská Arábie vycházela z panarabismu zejména v 50. a 60. letech ve vzájemném střetu s Egyptem. V roce 2002 Saudská Arábie změnila svůj postoj k boji proti terorismu, USA doufaly, že se její názor změní a využívaly velkého mediálního zájmu.

¹²⁶ DROZ – VINCENT, P.: *c. d.*, s. 69 – 70. Paul Wolfowitz řekl: „Útoky z 11. září bylo probuzením a pokud si z něj poučíme, budeme ve výhodě...USA nemohou čekat na další teroristický útok nebo až proti nám někdo použije jaderné zbraně.“ *"Wolfowitz interview with the San Francisco Chronicle."* Transkript rozhovoru, 23. 2. 2002. In: U.S. Department of Defense, <http://www.defenselink.mil/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2806> (23. 6. 2009).

¹²⁷ Změny spočívaly v systému výuky, sociální podpora pro slabé rodiny, atd. Ebrahim Sharif Al Sayed z Bahrajn Centre for Human Rights je citován v článku Andrew Englanda, uvádí, že „...některé reformy byly...nyní se vše vrací zpět...to je co vy nazýváte náhražka tzv. moderního demokratického státu, která splňuje

Nejdůležitějším státem byla Saudská Arábie, na níž se soustředila pozornost od samotných útoků. V době, kdy se rozhodovalo o vojenské invazi do Iráku, Saudská Arábie procházela roztržkou se Spojenými státy a řešila vlastní problémy s terorismem. Vnitřní problémy ovlivnily přístup saudské královské rodiny k domácí opozici a slíbila některé změny. Americká administrativa to uvítala, dávala Saudskou Arábii za příklad postupných změn a zmírnila svou rétoriku i tlak, což Saudům částečně umožnilo získat prostor na omezené manévrování, protože média na ni byla stále zaměřená a v USA rostla protisaudská nálada.

Dlouholetou spolupráci mezi USA a GCC nejlépe dokladují americké jednotky v Perském zálivu, které byly částečně přesunuty ze Saudské Arábie do Kataru. Armádní flotily a vojenské základny nebyly přesunuty do Zálivu, aby zastrašovaly mocenské ambice Íránu a Iráku, chránily autoritářské režimy před domácí opozicí. Z pohledu americké administrativy islamistická opozice, jež se vymezovala protiamerickou rétorikou, pro USA představovala větší nebezpečí než despotická vláda rodinného klanu Saudů. USA se obávaly podobného efektu, jaký způsobilo zavedení islámské vlády v Íránu, odstranění saudské královské rodiny by znamenalo další problémy v již komplikované době. Bushova administrativa přivedla statisíce vojenských příslušníků do Afghánistánu a Iráku, aby bojovaly proti terorismu ze strany islamistů. Euforie z rychlé porážky Talibanu v Afghánistánu podpořila efektivnost šíření demokracie vojenskou silou. Odstranění režimu Saddáma Husajna mělo přivést do Iráku demokracii vedenou šíitskou komunitou.¹²⁸ Demokratický Irák se šíitskou vládou s proamerickými postoji měl působit proti mocenskému vlivu šíitského Íránu. Zároveň měl jít příkladem pro šíření demokracie po celém Blízkém východu. Šíitská vláda děsila sunnitské vlády států GCC.¹²⁹ V souvislosti s invazí do Iráku v roce 2003, kdy se americké vojenské jednotky staly rukojmím v občanské válce šíitských a sunnitských milic, americký asertivní plán šíření svobody ztrácel na sebevědomí. Prosazení demokracie se změnilo na budování demokracie v Iráku.¹³⁰ Od roce 2005 nastal obrat ve

minimum požadované americkým prezidentem.“ ENGLAND, Andrew: *Democracy disappoints Bahrain*. In: FT.com, 14. 1. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/37757a5a-c22e-11dc-8fba-0000779fd2ac.html> (7. 7. 2008). Demokratizace nespočívá pouze v rozhodnutí elit, i když demokratizační proces proti vůli elit probíhá velmi obtížně, skoro nelze hovořit o demokratizaci. Demokratizační procesy musí mít základ, kterým je občanská společnost, která by se měla stát motorem veškerých změn, ekonomických, tak politických. Reformy, které mají vyjadřovat změnu v zacházení s mocí, by měly být hodnoceny i z pohledu jak přispěly k rozvoji svobodné občanské společnosti.

¹²⁸ HERSH, Seymour M.: *The Redirection*. The New Yorker, 3. 3. 2007. Získáno na Truthout, <http://www.truthout.org/article/seymour-m-hersh-the-redirection> (20. 2. 2008).

¹²⁹ Nejpočetnější šíitské komunity se nachází v Kuvajtu, Saudské Arábii, Bahrajnu. Ve všech státech nejsou zastoupeni v parlamentu nebo vládě, v řadě oblastech veřejné správy jsou diskriminováni. Více podkapitola 2. 2.

¹³⁰ Jaroslav Bureš používá označení „demokratičtí imperialisté“ pro zástupce přístupu, dle kterého je demokratizace spojená s budováním národního státu. Více BUREŠ, Jaroslav: *Hodnocení americké strategie na podporu demokracie na Středním východě*. Mezinárodní politika, 28, 2004, č. 4, s. 17.

strategii a šíitské státy byly vnímány jako nekonstruktivní partneři.¹³¹ Vliv Íránu v Iráku byl démonizován a s tím i jeho význam pro region Blízkého východu.¹³²

1. 4. Fakta versus dilema o Íránu

R. Nicolas Burns tvrdí, že „...Írán přímo ohrožuje prioritní americké zájmy v několika oblastech a různými způsoby...vytrvalost íránského režimu, eskalace jeho provokativní politiky a popudlivé rétoriky a hrubost jeho vůdců znamená, že nečinnost nebo neúspěch nejsou řešením...“¹³³ Z pohledu americké zahraniční politiky Írán dlouhodobě představuje nebezpečí pro americké zájmy na Blízkém východě. Národní zájmy Spojených států vztahující se k Íránu vychází z boje USA proti terorismu, šíření zbraní hromadného ničení a v tomto spojení i ohrožení regionální rovnováhy Perského zálivu. Odpor Íránu vůči USA má i psychologický rozměr. Snižuje postavení USA na Blízkém východě a i efektivitu zahraniční politiky se vyrovnat s novými výzvami pro bezpečnost 21. století. Oslabovaného postavení USA využívají jiné světové mocnosti k prosazování svých zájmů na Blízkém východě. Hegemonické postavení USA nepřispívá k zajištění vlastních zájmů, ale v kontextu s reálnou situací na Blízkém východě si americká zahraniční politika vytváří sama sobě nepřítele, např.

¹³¹ HERSH, S. M.: *c. d.* Autor uvádí, že neexistuje žádné oficiální vysvětlení a vše se odehrávalo na rovině přátelských vztahů mezi princem Bandarem, dlouholetým velvyslancem Saudské Arábie v USA a poradcem pro národní bezpečnost, a Dickem Cheneyem. Vliv šíitů byl interpretován jako vliv Íránu. Stejně obavy se Saudskou Arábií sdílel i Stát Izrael. Saudská Arábie spojovala své vnitřní problémy s izraelsko-palestinským konfliktem. V jednom směru byl izraelsko-palestinský konflikt volným polem pro íránský vliv na region prostřednictvím jeho vazby na Hamás i Hizbaláh. Z druhého pohledu Saudská Arábie tento konflikt spojovala s vnitřními problémy Saudské Arábie s islamistickou opozicí. V těchto souvislostech se Saudská Arábie začala více zajímat o řešení izraelsko-palestinského konfliktu, který vyústil v *Arabskou mírovou iniciativu* (*Arab Peace Initiative* 2002, 2007) a obdiv konstruktivního přístupu Saudské Arábie od tzv. Čtyřky, zapojuje se do navrácení Sýrie do blízkovýchodních vztahů. Zároveň nelze opomenout, že posílení Íránu by ovlivnilo šíitskou komunitu ve východní provincii Saudské Arábie. Stejná komunita byla strhnuta euforií islamistické revoluce v roce 1979, tatáž komunita přinutila saudského krále k přijetí reformy o zastoupení šíitské komunity v místních zastupitelských sborech. Stejná komunita s 2 milióny příslušníků ovládá přístup k nejbohatším nalezištím ropy v Saudské Arábii. Z pohledu Izraele je Írán přirozeným nepřítelem. Diplomatičtější nadání prince Bandara se vyznamenalo, lze si těžce představit, že USA, které 60 let tvořily zahraniční politiku podle status quo a rovnováhy moci, by opomněly, že odstraněním Iráku nebude mít žádný vliv na mocenský vzestup Íránu.

¹³² Zastřešujícím tématem ve vztazích s Íránem se stal jaderný program, který byl vnímán v souvislostech s rovnováhou moci v Perském zálivě. Dle části neokonzervativců byly americké zájmy v ohrožení před hegemonickými ambicemi Íránu, které opíral o program na výrobu jaderných zbraní a aktivity Íránu ve vztahu s šíitským hnutím. Např. RUBIN, Michael: *Understanding Iranian Strategy in Afghanistan*. In: American Enterprise Institute, http://www.aei.org/docLib/20070801_RubinRDDCspeech.pdf (25. 4. 2009); John Bolton *Discusses Iran*. Rozhovor v pořadu Hannity & Colmes, FOXNews.com, 11. 7. 2008. Získáno na RealClearPolitics, http://www.realclearpolitics.com/articles/2008/07/john_bolton_discusses_iran.html. S. M. Hersch napsal článek o plánech americké administrativy zaútočit an Írán jadernými zbraněmi. HERSH, Seymour M.: *The Iran Plans. Would President Bush go to war to stop Tehran from getting the bomb?*. In: The New Yorker online, 17. 4. 2006, http://www.newyorker.com/archive/2006/04/17/060417fa_fact. V roce 2008 objevil zájmy americké administrativy podporovat sunnitské a kurdské milice v útocích na hranice Íránu. HERSH, Seymour M.: *Preparing the Battlefield. The Bush Administration steps up its secret moves against Iran*. In: The New Yorker online, 7. 7. 2008, http://www.newyorker.com/reporting/2008/07/07/080707fa_fact_hersh a DARAGAH, Borzou: *Iran says U.S. aids rebels at its borders*. In: The Los Angeles Times online, 15. 4. 2008, <http://articles.latimes.com/2008/apr/15/world/fg-proxy15> (19. 5. 2009).

¹³³ BURNS, R. Nicholas: *US Policy towards Iran*. Výpověď před senátním Výborem pro zahraniční vztahy 29. 3. 2007. In: U.S. Senate Committee on Foreign Relations, <http://foreign.senate.gov/testimony/2007/BurnsTestimony070329.pdf> (10. 7. 2008).

tvorbou neobvyklých koalic¹³⁴ nebo používání asymetrických prostředků k prosazení zájmů,¹³⁵ s nimiž jsou Spojené státy v nevýhodě, protože k nim nemohou proniknout a také se nedokáží čelit jejich mobilizačnímu potenciálu. Nelze opomenout různé formy zastrašení, které mají vyrovnat pocit ohrožení ze stálé přítomnosti amerických vojsk v Perském zálivu.

Od června 2003¹³⁶ je íránský jaderný program nejčastěji zmiňován jako destruktivní prvek pro sblížení se Spojenými státy. Jaderný Írán je pro USA větším nebezpečím než jaderný potenciál Izraele a zároveň buduje zónu nedůvěry mezi všemi státy regionu a povede k vytvoření jaderné zóny v této nestabilní části světa.¹³⁷ V této souvislosti se stupňují i obavy ze získání jaderných zbraní nestátními aktéry, které Írán podporuje. Podle Dennise Rosse, současného speciálního zmocněnce pro Perský záliv a jihovýchodní Asii, je íránský jaderný program každodenní diskusí amerických politiků.¹³⁸

Bezpečnostní rozměr je významnější než perspektiva ekonomických vztahů. Převaha ekonomických sankcí má izolovat Írán a přimět politický režim k změně chování v mezinárodních vztazích. V globalizovaném světě se íránská ekonomika, která je orientovaná na vývoz, nedá izolovat bez podpory jiných pro Írán důležitých ekonomických partnerů.¹³⁹ Zpráva Ministerstva zahraničních věcí USA potvrdila, že ekonomické sankce v době Clintonovy administrativy nepřinutily Írán přestat podporovat teroristické organizace.¹⁴⁰ Naopak Írán rozšířil své styky s Hamásem a Hizballáhem a poskytl i finanční, technickou asistenci jiným teroristickým skupinám v Perském zálivu.¹⁴¹ Sankce blokovaly aktivity amerických obchodních subjektů v Íránu, jejich dopad se projevil v zbrojním průmyslu, ale

¹³⁴ Vřelejší vztahy mezi Íránem a Saudskou Arábií od počátku 21. století vystřídal rivalitu nejvýznamnějších regionálních států.

¹³⁵ Patří sem sociální sítě, které se tvoří na základě společného vnímání panarabismu nebo stejné náboženské příslušnosti. V této souvislosti se zdůrazňuje vliv Íránu jako jediného státu, v němž veškerá moc náleží šíitské náboženské větvi islámu.

¹³⁶ Na základě inspekcí Mezinárodní agentury pro atomovou energii (*International Agency for Atomic Energy*, IAEA) bylo zjištěno, že Írán porušuje mezinárodní závazky ze smlouvy o nešíření jaderných zbraní (*Non-Proliferation Treaty*, NPT).

¹³⁷ Více např. SAID, Mohamed Kadry: *Security and Defense Dilemmas in the Middle East: The Nuclear Dimension*. In: Al-Ahram Center for Political and Strategic Studies, <http://acpss.ahram.org.eg/eng/ahram/2004/7/5/STUD6.HTM>; LEVI, Michael A.: *Would the Saudis Go Nuclear?* The New Republic, 12. 2. 2009. In: Brookings, http://www.brookings.edu/articles/2003/0602middleeast_levi.aspx?p=1; DARAGAH, Borzou: *U.S. and UAE forge nuclear cooperation deal*. In: The Los Angeles Times online, 16. 12. 2008, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-gulfnukes16-2008dec16,0,7991980.story>.

¹³⁸ ROSS, Dennis: *Diplomatic Strategies for Dealing with Iran*. In: *Iran: Assessing U. S. Strategic Options*. Council on Foreign Relations, <http://www.cfr.org/publication/17305/> (10. 11. 2008).

¹³⁹ V této souvislosti se americkým administrativám nepodařilo sjednotit přístup k Íránu s evropskými státy, Čínou a Japonskem, které jsou íránskými předními obchodními partnery.

¹⁴⁰ *Patterns of Global Terrorism*. 2003. In: U.S. Department of State, <http://www.state.gov/documents/organization/31912.pdf> (19. 5. 2009).

¹⁴¹ *Patterns of Global...c. d.*

minimálně v energetickém průmyslu, který patří mezi nejrozvinutější a v němž Američané uvolnili místo Číně a Rusku.

Írán se přímo i nepřímo účastní ovlivňuje strategické plány USA. Oba státy řeší bezpečnostní dilema, jehož podstatnou součástí jsou jaderné zbraně. K napětí přispívá dlouhotrvající nedůvěra, která vede k nekomunikaci. Strategický význam Íránu pro podobu a přeměnu Blízkého východu nelze překrýt jeho chováním v mezinárodních vztazích. Podporou skupin s protiizraelskými postoji zasahuje do izraelsko-palestinského procesu. V Perském zálivu dohlíží na Hormuzskou úžinu, kterou se přepravuje ropa i zemní plyn. Tato úžina není pouze důležitou obchodní cestou pro státy GCC, ale i pro samotný Írán, který je závislý na exportu.¹⁴² Jeho zájem o Afghánistán a Irák nesouvisí pouze s přítomností amerických vojenských jednotek v blízkosti svých státních hranic, ale k obou státům ho pojí dlouhodobé vztahy a zájem ovlivnit vnitřní bezpečnost, vliv Íránu na stabilizaci je nezanedbatelný. V oblastech sousedících s Íránem je jeho vliv také zřejmý. Spojené státy používají republiky Střední Asie, aby tlumily mocenské ambice v budování „velkého Ruska.“ Důležitým spojením mezi těmito státy a Íránem souběžně s etnickou a náboženskou příslušností v některých z těchto zemí jsou ekonomická hlediska. Íránské aktivity v energetickém sektoru bývalých postsovětských republik na sebe upozorňují v Moskvě i ve Washingtonu, Washington je v nevýhodě, když společné zájmy nad zmírněním vlivu Ruska na těžbu a přepravu ropy v Kaspickém moři spojuje s íránským jaderným programem. Írán má zájem rozšířit své ropovody a plynovody až do Kaspického moře a dále je používat k přepravě kaspické ropy na západ nebo východ. Rusko chce tento zájem kontrolovat, tak raději s Íránem spolupracuje, Spojené státy se rozhodly spolupráci s Íránem bránit.¹⁴³ Druhé největší naleziště zemního plynu a asi 11 % světových zásob ropy jsou velkým ekonomickým potenciálem Íránu.¹⁴⁴ Ekonomické vztahy jsou jednou z forem, kterými nahrazuje svou

¹⁴² Přepravní trasy, vedoucí přes Perský záliv, jsou citlivým místem v strategiích americko-íránských vztahů. Přes Hormuzskou úžinu se denně proudí 40 % dodávek ropy a geografická poloha Íránu mu umožňuje přímý kontrolu. V červenci 2008, kdy Írán uskutečnil zkoušku raket dlouhého doletu (2 000 km), se C. Riceová vyslovila, že americká vojska jsou schopna ochránit Perský záliv. KHALAF, R.: c. d. O měsíc později Írán uskutečnil vojenská cvičení přímo v Perském zálivu.

¹⁴³ KALICKI, J. H.: c. d., s. 82.

¹⁴⁴ Nelze vycházet z úplné závislosti na ropě a zemním plynu z oblasti Blízkého východu, ale zároveň množství těchto zdrojů nelze ignorovat. Spotřeba těchto komodit roste úměrně s počtem obyvatel, průmyslovým rozvojem atd., obtížně jsou nahrazovány alternativními zdroji energie a ztížené je i hledání nových nalezišť v jiných oblastech nebo vývoj technologií, které by umožnily těžbu a zpracování těchto zdrojů v extrémních podmínkách (např. ropná naleziště na Arktidě, v Brazílii). Největší množství íránské ropy míří do oblasti Asie (viz příloha 3). Ve vztahu k ropné politice je zajímavé zkoumat vzájemnou závislost mezi producenty a spotřebiteli, která se odráží ve formování různých off-shore, joint-venture společností a jaký je jejich podíl na ekonomice celé oblasti, obecněji na vývoji světové ekonomiky, např. DARAGAH, Borzou: *Iran signs \$3.2-billion natural gas deal with China*. In: The Los Angeles Times online, 15. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/la-fg-iran-china15-2009mar15,0,7270025.story> (15. 3. 2009). Vztah spotřebitele a producenta se promítne do investic spojených s objevením nových nalezišť, vývojem nových technologií, zvýšení těžby a vliv na cenu. V této

zahraniční politiku. Narušuje jimi mezinárodní izolaci, v jenž se nachází kvvůli sankcím. Vedle tradičních partnerů, jako je např. Sýrie, patří mezi největší obchodní partnery Íránu Evropská unie a Japonsko. Poměrně velkou oporu má i v Číně a Rusku. Čína, Ruska jsou pro Írán důležití partneři, kteří mu pomáhají vyrovnat s tlakem USA. Protiamerická nálada stojí i za spojenectvím mezi Íránem a Venezuelou.¹⁴⁵

V poslední řadě je Írán jedním z mála příkladu konsolidované vlády islamistů. Kombinace orgánů, jejichž obsazení určují výsledky voleb, a institucí s jmenovanou reprezentací, spojuje náboženství se světskou správou veřejných záležitostí. Typický rys íránského režimu neurčuje, kdo v Íránu skutečně vládne. Změna režimu měla způsobit kvalitativní proměnu chování Íránu v mezinárodní politice a zejména k americkým zájmům na Blízkém východě. Kampaň za změnu režimu¹⁴⁶ inspiruje většinová podpora demokracii v íránské společnosti.¹⁴⁷

souvislosti by se pozornost měla soustředit na vztah Íránu a Saudské Arábie, protože tyto země mají největší dosud zjištěné zásoby ropy na světě, navíc důležitost Íránu roste i s nárůstem spotřeby zemního plynu. Investice do technologií, ropovodů a nalezišť jsou podstatnou součástí recyklace saudských petrodolarů, v Íránu jsou tyto možnosti výrazněji omezeny, na druhou stranu potenciál pro výkyvy ceny ropy na základě denní těžby při množství 3,5 miliónů barelů existuje. Denní výkyvy neprospívají investičním zájmům tak důležitým pro Saudskou Arábii. Podle Joris van Duijme a Paula Aartse se Saudská Arábie řídí pravidlem, které shrnuje spojení „obchod je dobrý pro mír.“ Saudská Arábie investuje více peněz v rámci zahraničních přímých investice (*foreign direct investments*) do jiných regionů mimo Západ, tento kapitál by pomohl Íránu se dostat z izolace a zároveň by zlepšil vztahy mezi Íránem a Saudskou Arábií. Více VAN DUIJNE, Joris – AARTS, Paul: *Saudi-Iranian Ties: Stocktaking and Look into the Future*. In: Durham University, <http://www.dur.ac.uk/resources/sgia/SGIARWP08-4Saudi-IranianTies.pdf> (20. 2. 2009). Podmínit větší investice do energetiky odstraněním jaderného programu by pro USA slepou strategií, protože Írán dokazuje, že může mít oboje. Investice k nim přichází odjinud (zájem Číny se podílet na dokončení plynovodu v South Pars) a nepodmiňují si je zastavením jaderného výzkumu.

¹⁴⁵ Hillary Clintonová řekla, že není v amerických zájmech mít vliv Íránu, Číny na vlastní polokoule. RICHTER, Paul: *Clinton sees China, Iran inroads in Latin America*. In: The Los Angeles Times online, 2. 5. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-clinton-latin2-2009may02,0,3422750.story> (3. 5. 2009).

¹⁴⁶ Charles Kurzman uvádí, že v roce 1995 íránská kampaň pracovala s 18 milióny dolarů, v roce 2007 to mělo být 400 miliónu dolarů. KURZMAN, Charles: *The Iranian revolution at 30: Still Unpredictable*. In: RAMAZANI, R. K. (ed.): *Iran at 30*. In: The Middle East Institute, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf (3. 3. 2009).

¹⁴⁷ V souvislosti s vývojem událostí v Íránu po prezidentských volbách 12. 6. 2009 mnozí komentátoři mluví o zelené revoluci, která má Íránu přinést změnu politického systému. Írán je moderní společností s 60 % populace narozené po roce 1979. Současný stav, kdy sílu náboženských myšlenek nahradil populismus prezidenta Ahmadínežáda a represivní opatření Revolučních gard společně s upadající ekonomickou situací je křehčí než nadšení, které před 30 lety svrhlo monarchii. Demonstrace, protesty i počet mrtvých ukazují, že změna režimu je možná pouze zevnitř – Íránci jsou hrdí na vlastní minulost, současně se nejsou ochotni vzdát své islámské identity. Postoj nejvyššího náboženského vůdce k podpoře znovuzvolení Ahmadínežáda, rozhodnutí Rady dohlížitelů o nepřípustnosti nových voleb a mobilizace Revolučních gard a jejich organizací poukazuje, že demonstrace nestačí k svržení režimu, který má odhodlání a prostředky na to, aby se nadále udržel u moci, i když v trochu obměněný. Íránskému režimu, který využívá vlastní diplomatickou izolaci, nezáleží na své pověsti v zahraničí, a proto k němu nedohlehnou komentáře odsuzující násilné potlačení demonstrací. Naopak použití síly bude rozhodující pro podobu režimu v dalším období, represivní orgány a jejich představitelé se stanou nedílnou součástí systému a vystřídají u moci náboženské vůdce. Masovostí tyto protesty daleko převyšují demonstrace v roce 1988, ale konec budou mít stejný. Íránce sjednocuje společná nespokojenost vůči elitě, reálným představitelům moci a jejich zneužívání politiky pro osobní zájmy, Mousávi je sice charismatický *ladies man*, ale on nepředstavuje změnu k demokracii a není to jeho volební program, kvůli kterému jdou statisíce Iráčanů protestovat.

Írán se mění a nelze ho srovnávat se společností, která svrhla tisíce let starý institut monarchie. Odkaz na obrodu společnosti v roce 1979 slábne, 60 % populace se narodila po roce 1979 a schází jim revoluční prožitek. Mění svou podobu i populistickou rétorikou současného prezidenta. Větším nebezpečím než obsah myšlenek, kterými se íránský režim prezentuje, jsou samotné vnitřní procesy, které v tomto politickém systému probíhají. Tyto procesy činí íránský režim špatně čitelným, s obtížemi se odlišuje, které změny naznačují úpadek vládnoucího režimu a příležitost pro jeho svržení, které procesy vznikají v rámci vlivu vládnoucích klik se stále udržet u moci.¹⁴⁸

Energetické bohatství, investování do technologického pokroku, populace, se silnou a vzdělanou střední třídou přisuzuje Íránu schopnosti, pro které by mohl aspirovat na postavení regionální velmoci. Jeho úlohu předního mocenského centra v Perském zálivu umocňuje i budování sofistikovaných vojenských kapacit¹⁴⁹ a případná výroba jaderných zbraní. USA a další státy v Perském zálivu řeší bezpečnostní dilema, zda-li íránský program vyjadřuje mocenské ambice v nestabilním regionu nebo je reakcí na politiku USA v této oblasti. Podle prezidenta IAAE Mohameda El Baradeie Írán neusiluje o výrobu jaderných zbraní, ale „...jsou [Íránci – pozn. BB] rozhodnutí mít technologie, protože ty jim přinesou sílu, prestiž a zajištěnou politiku...“¹⁵⁰

¹⁴⁸ C. Riceová pro interview ve *Wall Street Journal* přiznala, že íránský politický systém je špatně čitelný pro americkou administrativu. Více *Interview With the Wall Street Journal Editorial Board. Secretary Condoleezza Rice. The Wall Street Journal*, 8. 6. 2007. Získáno prostřednictvím MERLN, <http://merln.ndu.edu/archivepdf/iran/State/86254.pdf> (10. 5. 2009).

¹⁴⁹ Írán si zakládá nový obranný raketový systém *Shahin* (orel). Více *Iran announces missile defense system*. In: *The Jerusalem Post.com*, 6. 6. 2009, <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1244035010206&pagename=JPost%2FJP%2FArticle%2FShowFull> (19. 6. 2009). Podstatné části íránské obrany mu dodává Rusko.

¹⁵⁰ M. El Baradei citován z rozhovoru s novinářem Rogerem Cohenem. COHEN, Roger: *Realpolitik for Iran*. In: *The New York Times online*, 12. 4. 2009, http://www.nytimes.com/2009/04/13/opinion/13iht-edcohen.html?_r=1&th&emc=th (13. 4. 2009).

2. Íránská zahraniční politika a zajištěné (ne)bezpečí

Írán patří mezi významné státy v Perském zálivu. Jeho kultura a zajímavý historický vývoj inspiruje vlastní celistvou identitu, která je základem národní suverenity Íránu. Islámská revoluce, jedna z posledních revolučních fenoménů 20. století, v únoru 1979 ukončila vládu šáha a změnila Írán na islámskou republiku.¹⁵¹ Již 30 let se zdá, že íránské národní sebevědomí naráží na zjednodušený pohled mezinárodního společenství, který se v současné debatě o Íránu shrnuje do spojení: nepřítel Západu – provokace – jaderné zbraně.

V průběhu své moderní historie se Írán nachází na periférii mezinárodních vztahů. V mezinárodní izolaci se neocitá pouze pro obavy, které vyvolává politická moc islámu, nebo pro nedostatek odpovědnosti, který ostatní státy přisuzují jeho chování v zahraniční politice, ale i kvůli vlastním paradoxům, jimž se Írán, ani při nejmenší snaze, nevyhýbá a prezentuje je pod záštitou íránské výjimečnosti. Pochybnostem a obavám z „nestandardního“ chování Íránu v mezinárodních vztazích napomáhá i stereotyp úvah, jenž se vedou o odlišnostech politického režimu v Íránu.

Zahraněční politika Íránu se neliší od zahraniční politiky jiného státu. Tvoří ji cíle a prostředky, vychází ze syntézy politického rozhodování a aktuálního vývoje událostí za státními hranicemi. Zahraniční politika se tvoří v těsném spojení se záležitostmi domácí politické scény. Projevy íránských představitelů by se měly hodnotit v této spojitosti a s rezervovaností hodnotit, které z nich jsou určeny pro zahraničí a které domácí voličské základně.

Írán se nachází v regionu geostrategických zájmů a jeho chování podléhá regionálnímu vývoji. Svým bohatstvím stále strategických přírodních zdrojů i rozvinutou a samostatnou populací¹⁵² nemůže být jeho místo mezi nejvýznamnějšími státy oblasti zpochybňováno. Írán není pouze silným regionálním hráčem, jehož vliv končí na Arabském

¹⁵¹ Více o průběhu a dopadu islámské revoluce např. MARTY, Martin E. – APPLEBY, R. Scott (eds.): *Fundamentalisms and the State. Remaking Politik, Economies, and Militance*. The University of Chicago Press, Chicago a Londýn 1993; KEDDIE, Nikki R.: *Modern Iran: Roots and Results of Revolution*. Yale University Press, 2003.

¹⁵² Dle údajů z počátku roku 2009 má Írán 66 429 284 obyvatel, z toho 72,9 % jsou obyvatelé ve věku 15 – 64 let. V této věkové skupině převažují muži. *Iran*. In: CIA – the World Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/IR.html> (17. 6. 2009).

poloostrově, ale svou geografickou polohou ovlivňuje i dění v oblastech ve své bezprostřední blízkosti.

Silné postavení Íránu v Perském zálivu je konstantním prvkem mezinárodních vztahů v této oblasti, nejistota přetrvává o důsledcích. V této souvislosti někteří komentátoři mluví o agresivitě a íránských hegemonických ambicích,¹⁵³ jiní trvají na iracionalitě a nepředvídatelnost mocenských frakcí islámské republik.¹⁵⁴ Na mezinárodním poli se diskutují antisemitistické výroky prezidenta Ahmaďínežáda, nerespektování lidských práv¹⁵⁵ i povahu a motivy jaderného programu, který Írán s přestávkami buduje již od 50. let 20. století.¹⁵⁶ Pro spojení se zbraněmi hromadného ničení a podporu teroristických skupin je Írán kritizován mezinárodním společenstvím a podléhá sankčnímu režimu. Státy regionu s citlivostí reagují na každou provokaci, zdráhají se vyjádřit Íránu podporu, nebo ho za jeho jednání veřejně zatratit.¹⁵⁷ Mezi světovými mocnostmi mu schází spolehlivý partner, který by byl ochotný riskovat své vlastní zájmy. Ve vztahu k Spojeným státům rezonují všechna tato témata, některá jsou významnější, protože reprezentují s dlouhodobými zájmy USA, jiná jsou efemérní ve vztahu k mocenskému pojetí mezinárodních vztahů.

C. Riceová již v roce 2000 napsala: „*Motivací Íránu není jednoduše přerušit rozvoj mezinárodního systému založeného na trzích a demokracii, ale nahradit ho alternativou: fundamentalistickým islámem.*“¹⁵⁸ Postoj Spojených států k Íránu dotvořila atmosféra války proti teroru. Eliot A. Cohen v listopadu 2001 napsal, že „*svržení první teokratické revoluční muslimské vlády a její nahrazení umírněnou nebo světskou vládou nebude méně důležitým vítězstvím...než zničení [Usámy – pozn. BB] bin Ládina.*“¹⁵⁹ V roce 2002 americká

¹⁵³ GASIOROWSKI, Mark: *The New Aggressiveness in Iran's Foreign Policy*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 125.

¹⁵⁴ „*Nikdo nechce vidět Írán získat bombu...Kdyby by v Íránu vládla neperfektní demokratická vláda, mnohem méně bychom se zabývali jejich zbraněmi...liberální a demokratický Írán by byl méně paranoidní o své bezpečnosti a méně upnutá na jaderné zbraně k její obraně.*“ KAGAN, Robert: *It's the Regime, Stupid*. The Washington Post, 29. 1. 2006. Získáno na Carnegie Endowment for International Peace, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=17960&prog=zgp&proj=zusr> (29. 4. 2009).

¹⁵⁵ Rozsáhlým tématem v souvislosti se standarty ochrany lidských práv jsou nepřiměřené tresty za některé trestné činy, např. trest smrti oběšením za drogové delikty, a to i pro mladistvé odsouzené nebo používání mučení pro získání přiznání. Samostatným tématem jsou represivní opatření režimu a jeho složek proti představitelům opozice režimu. Ačkoliv *Ústava Íránské islámské republiky* zakazuje jakoukoliv diskriminaci, režim diskriminuje politické názory i náboženské vyznání.

¹⁵⁶ K vývoji jaderného programu v Íránu např. HODER, Lukáš: *Írán*. In: ROJČÍK, Ondřej – VILÍMEK, Petr (eds.): *Proliferace jaderných zbraní: problémoví aktéři*. Mezinárodní politologický ústav, Brno 2006, s. 94 – 111.

¹⁵⁷ Více např. RAFEI, Raed: *United Arab Emirates: Arabs tell Iran to stop interfering*. In: The Los Angeles Times online, 4. 2. 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2009/02/arab-nations-mu.html> (5. 2. 2009).

¹⁵⁸ RICE, C.: *c. d.*, s. 61.

¹⁵⁹ COHEN, Eliot A.: *World War IV. Let's call this conflict what it is*. In: WSJ.com, 20. 11. 2001, <http://www.opinionjournal.com/editorial/feature.html?id=95001493> (1. 3. 2009). E. A. Cohen patří mezi

administrativa zařadila Írán mezi státy „osy Zla,“ za rok se přítomnost USA v Perském zálivu znásobila zahájením války v Iráku, současně probíhala americká ofenzíva proti talibanskému hnutí v Afghánistánu. Faktické sevření Íránu ve výbušném regionu zvýšilo empatii k zhoršující se bezpečnostní situaci.¹⁶⁰ Vliv Íránu i jeho faktická moc se střetává s dominancí USA. C. Riceová ve svém článku shrnula přístup americké zahraniční politiky k Íránu od r. 1979: „...změny v americké politice vůči Íránu by vyžadovaly změny v íránském chování.“¹⁶¹ Prezident Bush zdůraznil, že jakékoliv změny vztahů mezi oběma státy jsou podmíněny změnou politického režimu v Teheránu: „...požadavek demokracie je silný a rozsáhlý v Íránu. Režim v Teheránu musí dojít demokratickým požadavkům íránského lidu nebo ztratí poslední nárok na legitimitu.“¹⁶²

Je zahraniční politika Íránu sebezničující? Usiluje Írán o regionální nadvládu, protože pouze mocenská převaha zajistí přežití současného politického režimu? Jak ji ovlivňují domácí politické podmínky? Íránská zahraniční politika působí jako hádanka, jejíž řešení je spojováno s motivy íránského režimu pro tvorbu zahraniční politiky. Tato kapitola se na následujících stránkách zabývá íránskou zahraniční politikou z pohledu jejich zdrojů a cílů. Prostřednictvím analýzy východisek íránské zahraniční politiky bude testována hypotéza, že íránská zahraniční politika vychází z interakce mezi domácí politikou a dynamikou vztahů v regionu. Jeho chování je nutné interpretovat v kontextu regionálního vývoje a jeho dopadu na přežití politického režimu.

2. 1. Zdroje íránské zahraniční politiky

Státy jsou v zahraniční politice vnímány podle svého chování. Je Írán nebezpečný, protože je ideologický? Revoluční? Islamistický? Nedemokratický? R. K. Ramazani tvrdí, že „*pro Írán je minulost stále přítomna.*“¹⁶³ Křivdy, kterých se na Íránu dopustil západní svět stále zmiňuje ve svých projevech současný Nejvyšší náboženský vůdce Chamenejí¹⁶⁴ a rétorika prezidenta

představitele nekonzervativního křídla, který jako první prosazoval vojenské svržení vlády Saddáma Husajna. V letech 2007-2009 působil jako poradce C. Riceové na Ministerstvu zahraničních věcí USA.

¹⁶⁰ Editor v Londýně vydávaného saúdského deníku *Al-Sharq Al-Awsat* Abd Al-Rahman Al-Rashed tvrdí: „*Bojíme se úmyslů Íránu vyrobit jaderné zbraně, protože dobře rozumíme, díky konfliktní minulosti, že Írán nás vede k jedné ze dvou tragédií: iniciuje závod v získávání jaderných zbraní...nebo umožní, aby takové zbraně byly použity.*“ *Al-Sharq Al-Awsat Editor: Iran's Nuclear Weapons a Threat to Arab And Islamic Countries.* In: MEMRI, <http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=iran&ID=SP58603> (19. 3. 2009).

¹⁶¹ RICE, C.: *c. d.*, s. 61.

¹⁶² *Remarks by the... c. d.*

¹⁶³ RAMAZANI, R. K. (ed.): *c. d.*, s. 12.

¹⁶⁴ Nejvyšší duchovní vůdce Alí Chamenejí zmínil americkou účastí na svržení Mosaddeqovy vlády v roce 1953, krizi s rukojmími na americké ambasádě v Teheránu v roce 1980, americkou podporu Saddáma Husajna v irácko-íránské válce ve svém reakci na příslib prezidenta Obamy nových začátků v americko-íránských

Ahmadínežáda se opírá o národní hrdost a samostatnost. Představa o výjimečnost íránské kultury, historii pomohla v roce 1979 svrhnout vládu šáha Páhlavího, která ji znehodnotila regionálním partnerstvím s USA. Motivovala k odporu proti uspořádání světa na základě materiální moci, převahy vyspělých států nad státy s koloniální minulostí. V současnosti íránská výjimečnost čelí většímu tlaku než před 30 lety. Globalizovaný svět neodpouští odchylky od standardů a výjimečnost představuje izolaci. Je íránská zahraniční politika přizpůsobivější než představa o ní? Změnilo se chování Íránu?

Tato podkapitola zkoumá zdroje íránské zahraniční politiky.¹⁶⁵ Zdroje zahraniční politiky jsou vlastní každému aktéru, představují kontinuální linii vývoje odkazující i na minulost.¹⁶⁶ Nejdříve se práce zabývá motivy, jež vychází z ideových faktorů. Ideové zdroje vymezují Írán vůči ostatním aktérům, tj. jsou důležité po jeho identitu a postavení nezávislého státu s národními zájmy. Ideové zdroje mohou souviset s odkazem na revoluci v r. 1979, s rolí náboženství pro formování zahraniční politiky. Jako prvek íránské vnitřní i vnější politické mobilizace je pojmán i íránský nacionalismus. Dále se tato část práce zabývá institucionální strukturou a rozebírá, zda-li se zahraniční politika mění podle politických táborů, které jsou u moci. V neposlední řadě dalšími zkoumanými faktory jsou geografická poloha, díky níž je Írán patřící mezi hraniční státy, který spojuje Perský záliv s jinými regiony, a ekonomické faktory, prostřednictvím kterých Írán bojuje s mezinárodní izolací. Ekonomické vztahy jsou pro Írán důležité a to nejen proto, že jeho hospodářství se orientuje na vývoz. Součástí jsou i neformální kanály ekonomického významu, které mají regionální význam. Podrobněji jsou zmíněny v podkapitole o asymetrických prostředcích íránské zahraniční politiky.

2. 1. 1. Ideové faktory

Ideové faktory utváří pohled, jak Írán vnímá sám sebe a jak se vymezuje vůči ostatním aktérům. Vycházejí z dlouhé historické tradice perského státu, který utvářel mezinárodní vztahy již

vztazích u příležitosti oslav svátku íránského Nového roku. Více DARAGAH, Borzou – MOSTAGHIM, Ramin: *Iran's Khamenei says Obama overture not enough*. In: The Los Angeles Times online, 22. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-obama-iran22-2009mar22,0,4966905.story> (22. 3. 2009). Nejvyšší náboženský vůdce chápe své postavení široce a vyjadřuje se k politickým i nepolitickým tématům při různých příležitostech. Časté jsou jeho výroky vyzývající íránský lid k odporu.

¹⁶⁵ Práce se zabývá pouze vymezenou skupinou zdrojů s ohledem na jejich nejčastější zastoupení. Další faktory, které tato kapitola z výše uvedených důvodů nerozebírá, je např. etnické rozložení íránské společnosti – z 51 % Peršané, 24 % Azárští Turkové, 8 % Mazandarani, 7 % Kurdové, 3 % Arabové a další (údaje z roku 2009). Více *The World Factbook. Iran*. In: CIA, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ir.html#People> (13. 2. 2009). Uplatňování etnických linií v zahraniční politice ohrožuje územní integritu Íránu. Ideové zdroje se dají interpretovat podle kulturních hodnot, ale tato práce tento přístup neuplatňuje. Dalším východiskem pro interpretaci zahraniční politiky může být kontext s historickým vývojem. Více např. MOKHTARI, Fariborz: *No One will Scratch My Back: Iranian Security Perceptions in Historical Context*. The Middle East Journal, 59, 2005, č. 2, s. 209 - 229.

¹⁶⁶ Zdroje interpretují zahraniční politiku.

v období starověku. Výjimečnost se odráží i v oddanosti k islámu, která tvoří národní identitu.¹⁶⁷ Nacionalismus a islám patří v Íránu mezi silné politické motivy, které mění íránskou společnost. Ideologie není jednoduší, ale reaguje na sociální a ekonomické změny ve společnosti, není netečná k vnějším změnám, k rozvoji a vlivům, které přes všechny opatření teokratické vlády do Íránu pronikají.¹⁶⁸

Islámská revoluce v roce 1979 očistila společnost od degradovaných hodnot a elit, které tyto hodnoty zosobňovaly. Íránská revoluce byla proti režimu šáha Páhlavího jako celku, proti ideovým základům, které se odkláněly od islámu, potlačovaly historický a kulturní vývoj a do společnosti zaváděly feudální uspořádání. Zahraniční spojení Íránu se Spojenými státy korespondovalo s nesvobodou a područím Íránu v systému, který řídily Spojené státy se Sovětským svazem a který měl mocenský, a nikoliv náboženský základ. Revoluce byla vnitropolitickou událostí, směřovala dovnitř íránské společnosti, ale její síla a soběstačnost se projeví i ve vztahu k zahraničí. Nový politický režim si musel zajistit bezpečnost pro přežití a konsolidování své síly uvnitř Íránu, protože efekt překvapení vyprchává. Ideové základy byly rozhodujícími faktory zahraniční politiky 80. let 20. století. Náboženské rozměry islámské revoluce se uplatnily při expanzi myšlenek islámské revoluce. Írán začal ideově i materiálně podporovat islamistická hnutí po celém Blízkém východě¹⁶⁹ s cílem změnit režimy v jednotlivých státech a vytvořit jednotné muslimské společenství. Protireakcí této ambiciózní zahraniční politiky bylo nepřátelství regionálních velmocí, zejména Iráku a Saudské Arábie, u kterých íránská odlišnost – šíitské náboženství – způsobovala obavy o vlastní bezpečnost. Sunnitské konzervativní monarchie se obávaly aktivizovaných šíitských komunit, které jediné si na svou stranu íránský režim strhl. Nové muslimské společenství, které islámská revoluce měla vytvořit, nepřekonalo propast mezi sunnitskými monarchiemi a šíitskou republikou, ale posloužilo k regionální rivalitě. Irácko-íránská válka byla výzvou, kterou Írán přijal s ambicemi změnit uspořádání sil a vybudovat nové muslimské společenství. Ke změně status quo, které určovaly světové velmoci, ideologie islámské revoluce nestačila. Výsledky války s Irákem a následující invaze do Kuvajtu vedly k přehodnocení zdrojů pro rozhodování v zahraniční politice. Ideologie se může vyvíjet pouze, pokud je zajištěna bezpečnost hranic, územní integrita. Pragmatické zdůvodnění

¹⁶⁷ Saskia Gieling používá termín náboženský nacionalismus (*Religion nationalism*), kterým popisuje ideologii v Íránu. Více GIELING, Saskia: *Religion and War in Revolutionary Iran*. I. B. Tauris, Londýn 1999.

¹⁶⁸ V souvislosti s událostmi, které v Íránu nastaly po prezidentských volbách 12. 6. 2009 některá média zmiňují vliv telekomunikačních prostředků v Íránu. Vládní představitelé používají Internet k své vlastní prezentaci a komunikaci. Jedna třetina Iráčanů má přístup k Internetu, ale není celodenní.

¹⁶⁹ Podle A. Ehteshamiho Írán navázal vztahy s nejvýznamnějšími islamistickými hnutími v regionu Blízkého východu – Hizbaláh, Islámská fronta spásy, Hamás, Islámský džihád, Muslimské bratrstvo, atd. Více EHTESHAMI, Anoushiravan: *The Foreign Policy of Iran*. In: HINNEBUSCH, Raymond - EHTESHAMI, Anoushiravan (eds.): *The Foreign Policies of Middle East States*. Boulder, Londýn 2002, s. 287 – 288.

bezpečnosti převažuje nad ideovými. Ve stejné době se Írán nacházel vnitřně vyčerpaný válkou, překonává demonstrace mladé generace v r. 1988,¹⁷⁰ a změnu ústavu republiky. Změnu předpřipravil samotný Nejvyšší náboženský vůdce Chomejní v roce 1988, když v otevřeném dopise svému nástupci napsal, že zájmy íránského státu jsou hlavními povinnostmi Íránce, teprve za nimi se nachází povinnosti spojené s islámskou vírou.¹⁷¹ Ideologie, která vycházela z odporu k nadvládě, definovala politiku USA k Íránu v 90. letech 20. století. Spojená s populismem se stala vhodným prostředkem jak se vnitřně vyrovnat s nedůvěrou mezinárodního společenství.

Spojení s islámskou revolucí v odpor k USA souvisí s prosazením nezávislosti Íránu, která byla zničena v době monarchie. Podle Sadegha Zibakalama protiamerické postoje vyjadřují nadřazenost íránské islámské společnosti.¹⁷² Protiamerické nálady krystalizovaly v projevech nejvyššího náboženského vůdce Chomejního, jenž přirovnával americkou demokracii k iluzi, kterou vytvořily a udržovaly ekonomicky nejsilnější aktéři.¹⁷³ Odpor k jakékoli mocenské nadvládě vycházel z tezí islámské revoluce usilující o absolutní nezávislost, mocenskou, ekonomickou, kulturní. Nejvyšší náboženský vůdce Chomejní odmítal kulturní a ekonomickou nadvládu světových velmocí: „...okrádají nás o naši intelektuální nezávislost.“¹⁷⁴ Nezávislost byla předpokladem pro obrodu íránské společnosti z područí monarchie a velmocí, z nezávislosti vznikla republika. Islámská revoluce vyjadřovala nezávislost a samostatnost Íránu na vnější síle. V 80. letech 20. století nejvyšší náboženský vůdce kritizoval Spojené státy, kritizoval jejich kulturní kolonialismus, které mu již podlehly některé státy regionu (např. Saudská Arábie). Tato kritika prezentovala, úsilí Íránu být nezávislým státem a volně tvořit své národní zájmy. Byla manifestací odporu proti světu rozdělenému na dva bloky, který ostatní státy nutil si vybrat mezi velkým a malým Zlem, *Velkým a Malým Satanem*. Chomejní kritizoval USA, ale nebyl s nimi ve válce, chtěl se vyhnout jakýmkoli kontaktům, stykům, jejich vlivu, což v porovnání se současností nelze. Dalším rozměrem protiamerické rétoriky byla vnitropolitická situace. Ideály Chomejního

¹⁷⁰ Více *Ayatollah Khomeini's Decree Ordering the Execution of Prisoners, 1988*. In: Human Rights and Democracy Library, <http://www.iranrights.org/english/document-106.php>.

¹⁷¹ Části dopisu, který byl psaný jako odkaz pro nového nástupce, např. na SWENSON, Elmer: *What Happens When Islamists Take Power? The Case of Iran*. In: Gems of Islamism, http://gemsofislamism.tripod.com/khomeini_promises_kept.html (13. 5. 2009).

¹⁷² ZIBAKALAM, Sadegh: *Iranian „Exceptionalism“*. In: RAMAZANI, R. K. (ed.): *Iran at 30*. In: The Middle East Institute, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf (3. 3. 2009).

¹⁷³ Výroky Chomejního o imperialismu, který ničí společnost, protože ji přeměňují na trh, a vztahy mezi lidmi zakládají ekonomická pravidla např. na SWENSON, Elmer: *What Happens When Islamists Take Power? The Case of Iran*. In: Gems of Islamism, http://gemsofislamism.tripod.com/khomeini_promises_kept.html (13. 5. 2009).

¹⁷⁴ V projevu *Chomejní pro živnostníky* 13. 12. 1979 pro Teheránskou domácí službu. *Islam and revolution. Writings and declarations of Imam Khomeini*. Mizan, Berkley 1981, s. 125.

z pařížského exilu konfrontovala realita boje o moc. Revoluční hnutí nebylo sjednoceno pod jedním mocenským centrem, ale tříštilo se do několika různě silných frakcí. Příklon k liberálním hodnotám se stal nástrojem Chomejního proti fragmentaci mocenských center. Prezident M. Khatámí v prvním rozhovoru íránského státního představitele pro televizní stanici CNN v lednu 1998 se vyznal k obdivu k americkému lidu a tvrdil, že oba státy mají stejné hodnoty.¹⁷⁵ Příchod konzervativních sil k moci v roce 2005 obnovil rétoriku o destruktivní americké moci na Blízkém východě a vzestupu islámské republiky.¹⁷⁶ Protiamerické postoje jsou konstantou v íránské politické scéně, pro íránskou zahraniční politiku jsou však bez obsahu. Jejich kořenem nejsou odlišné hodnoty, ale spíše právo nezávisle si určit postavení v světovém uspořádání. V současnosti jsou protiamerické postoje nástrojem domácí politiké scény, diskreditují politické odpůrci z opozičních hnutí. Íránském politickém životě jsou velké generační rozdíly, které potvrzuje mladá generace. 60 % populace se narodilo po r. 1979, 30 % nezaměstnaných jsou mladí vzdělaní lidé do 35 let, schází jim vlastní revoluční prožitek i pochopení dopadů irácko-íránské války. Mladí lidé jsou nespokojeni s domácí politikou a výzvy režimu k odmítnutí USA pro jejich kulturní kolonialismus jsou nedostačující, když většina ze zástupců mladé generace chce studovat, pracovat a žít v USA. Odmítají protiamerickou rétoriku, ale i tento přístup jsou schopni opustit ve prospěch domácí změny. Současný režim trpí ztrátou autority, náboženské myšlenky a odkaz na revoluci nejsou účinné, proto je nahrazuje populismem a represí. Podle Rogera Cohena islámská revoluce dokázala svou flexibilitu, když mladým lidem zajistila některé konzumní požadavky.¹⁷⁷ Mladá generace se upíná na Západ pro lepší budoucnost, ale zároveň vyrůstá s projevy Nejvyššího vůdce, který vyzývá v odporu, žije se stigmatem „darebáckého státu“ a americkými představami o leviatanské povaze teokracie. Mladá generace se nevzdává islámské revoluce, protože je to součást její národní identity, proto ji bude chránit před jakýmkoli ohrožením.¹⁷⁸

¹⁷⁵ V interview pro CNN bylo prvním televizním vystoupením íránského prezidenta v USA od roku 1979. *Transcript of Interview with Iranian President Mohammad Khatami*. In: CNN.com, 7. 1. 1998, <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/interview.html> (3. 4. 2009).

¹⁷⁶ Psychologický efekt, který má americké působení v Iráku a Afghánistánu, vytrvalost, s jakou íránský režim odolává tlakům na zrušení svého jaderného programu, stejně jako oslabení pozice USA ve vyjednávání izraelsko-palestinského konfliktu snižuje postavení USA jako dominantní síly na Blízkém východě.

¹⁷⁷ COHEN, Roger: *The Other Iran*. In: The New York Times online, 2. 2. 2009, <http://www.nytimes.com/2009/02/02/opinion/02cohen.html> (2. 2. 2009).

¹⁷⁸ DARAGAH, Borzou: *Tehran diplomat says nuclear sanctions have united Iran*. In: The Los Angeles Times online, 13. 12. 2008, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iranqa13-2008dec13,0,534668.story> (13. 12. 2008).

Islámská revoluce nevznikla z obrody náboženských hodnot, islám byl způsobem jak vyjádřit nespokojenost.¹⁷⁹ U zrodu islámské revoluce stál nacionalismus.¹⁸⁰ Ve svých počátcích islámská revoluce využívala nacionalismus k zakořenění svých principů uvnitř íránské společnosti a islámu k tvorbě své zahraniční politiky. A. Ehteshami tvrdí, že íránský nacionalismus je založený na strachu a vnímání zahraniční interference.¹⁸¹ Íránský nacionalismus je základem pro sebevědomé jednání v zahraniční politice. Národním zájmem je národní bezpečnost, k jejíž ochraně mají být využity všechny dostupné prostředky. Nacionalismus je součástí i vnitřní politické scény, v období ekonomického kolapsu, velké nezaměstnanosti převážně u mladé generace, nárůstu chudoby a nespokojenosti, je íránský nacionalismus politickým sdělením současného prezidenta Ahmadinežáda k populaci, z níž se rekrutuje jeho voličská základna.¹⁸² Pro ně jsou určeny výroky prezidenta o Izraeli.¹⁸³ Vyhraněná rétorika prostředkem jak odpoutat pozornost od domácích problémů, je mělo by se rozlišovat, kdo má z takového vyhraněného přístupu prospěch.

Vnímat Írán jako nebezpečí fundamentalistického islámu by vedlo by to k několika omylům. Vali Nasr tvrdí: „[Představitelé teokracie – pozn. BB] jsou konzervativní, příliš náboženští, příliš vpravo...ale odmítnout je jako nepřičetné iracionální fanatiky, které řídí nějaký pocit o Armagedonu, neobstojí. Jejich zájmy nejsou v zájmu USA, ale to neznamená, že jsou iracionální.“¹⁸⁴ Za prvé se Írán nesnaží exportovat islám. Již výše bylo zmíněno, že vývoz ideologie nezajistí bez materiálních prostředků bezpečí státu. V 80. letech 20. století se

¹⁷⁹ Islamistická hnutí kritizují vládní režimy za zneužití islámu. Vládní režim interpretuje islám v souladu se svými zájmy a bez ohledu na principy spravedlnosti, kterými by se islámská společnost měla řídit. Největší rozpor mezi islamistickými hnutími a vládními režimy je v zemích, kde vládní režim zneužívá náboženství k odůvodnění své vlastní existence, např. Saudská Arábie s wahábismem.

¹⁸⁰ V exilu v Paříži v roce 1978 před návratem do Íránu Chomejní řekl: „V islámském režimu nebude žádný útisk.“ *IRAN - Deux discours...c. d. SAADA, Julien: La stratégie politique iranienne: ideologie ou pragmatisme? La revue internationale et stratégique, 69, 2007, č. 1, s. 56.*

¹⁸¹ EHTESHAMI, A.: c. d., s. 284.

¹⁸² Více např. MAJD, Hooman: *The Ayatollah Begs to Differ. The Paradox of Modern Iran.* Doubleday, 2008.

¹⁸³ Např. *Iran's Call for the Destruction of Izrael.* In: Worldpress.org, <http://www.worldpress.org/Mideast/2170.cfm>; *Iranian President Mahmoud Ahmadinejad Discusses Holocaust.* In: MEMRI, <http://www.memri.org/bin/latestnews.cgi?ID=SD222109>. Podle průzkumu veřejného mínění z června 2009 62 % dotázaných nepodporuje žádnou mírovou smlouvu se Státem Izrael. Pouze jedna čtvrtina Íránců podporuje uznání Státu Izrael, když bude vytvořen nezávislý palestinský stát. 64 % podporuje aktivity vlády ve finanční a vojenské asistenci organizací jako Hamás, Islámský Džihád. 52 % by uznalo Stát Izrael jako součást dohody s USA. *Results of a...c. d. Výsledky v roce 2008 ukázaly, že 63 % Iráčanů neuznávalo existenci Státu Izrael. 60 % dotázaných podporovalo vládu ve vojenské a finanční asistenci protiizraelským hnutím a 45 % souhlasilo s uznáním Státu Izrael, pokud by si to vyžadovala dohoda s USA. Iran: Public Opinion...c. d. Podpora vládního přístupu k Státu Izrael nezakládá souvislost s výroky o popírání Holocaustu. Holocaust není politickým tématem a v rámci veřejného života se objevil až za Ahmadínežáda a souvisí více s jeho morálním kreditem, určitou „siláčkou“ prezentací Íránu v kontextu regionálního vývoje, kdy je zdůrazňován význam izraelsko-palestinského konfliktu a Írán jeho průběh svými přímými (diplomatickými) vstupy nemůže ovlivnit.*

¹⁸⁴ V. Nasra cituje ve svém článku Seth Colter Walls. WALLS, Seth Colter: *Is Iran Rational?.* In: The Huffington Post online, 9. 7. 2008, http://www.huffingtonpost.com/2008/07/09/is-iran-rational_n_111643.html?view=screen (9. 2. 2009). Armagedon v citaci odkazuje na apokalypsu, která má předcházet příchodu Imhána. V této souvislosti někteří interpretují politiku prezidenta Ahmadínežáda jako záměrné vedení k apokalypse.

šíření islámské revoluce tvořily sociální sítě a atmosféra doby, kdy krize rentiérského státu proti sobě postavila etablované režimy a politickou opozici. Írán byl ochráncem islámu a zároveň chránil vlastní soběstačnost a národní zájmy. Na vývoz ideologie neměl materiální prostředky. V 90. letech 20. století Írán byl v mezinárodní izolaci a přežití islámské republiky více záviselo na konstruktivním přístupu než souladu s náboženskou interpretací, jak tvrdil ve svém odkaze Chomejní. Napětí s USA se íránská reprezentace snažila zmírnit „dialogem civilizací“ a aktivnější přístup měla i v rámci svých možností v nejbližších regionech. Podřízení náboženských norem pragmatickým zájmům zlepšilo vztahy s monarchiemi GCC, které se staly důležitými obchodními partnery. Zároveň odpouštění náboženské linie konfliktů zmírňuje napětí v regionu. Íránského ministr zahraničí Manoucher Mottaki tvrdí, že „...my šíité jsme v menšině v islámském světě. Jestliže šíité hrají dominantnější roli v jedné zemi nebo v jiné, protože jsou ve většině, není třeba se tím zabývat. Naše síla není nikomu hrozbou. Náš náboženský vůdce, ...Chomejní vydal fatwu zakazující rozdmýchávat rozpory mezi sunnity a šíity...myslíme si, že konflikty...mezi muslimy jsou do našeho společenství přinášeny zvnějšku.“¹⁸⁵ Obnovení vztahů se sunnitskými konzervativními režimy bylo pro Írán důležité v souvislosti s uvolněním vztahů mezi Teheránem a Washingtonem. Poté, co Irák byl poražen a byl na něj uvalen sankční režim, byly Spojené státy jediným regionálním rivalem s mocenskou převahou. Írán usiloval snížit jeho vliv i prostřednictvím plánů na společnou obranu se státy GCC. Za další Írán používá transstátní sítě pro své ekonomické styky, pro kulturní výměnu. Islám ho k těmto transstátním sítím pojí. Sítě nemusí fungovat pro propagaci šíitského islámu, ale mohou mít i politický motiv. Navíc Írán se neomezuje pouze na šíitské komunity. Má důvody, pro které podporuje i sunnitské skupiny. Stejně tak spojenectví se zeměmi střední Asie nebo monarchiemi GCC není založeno na náboženské linii.¹⁸⁶ Islámská soudržnost nevede íránskou zahraniční politiku ke kritice nebo přerušení vztahů s Ruskem kvůli útisku čečenského obyvatelstva.¹⁸⁷ Náboženství je výrazným prvkem v arabské společnosti, ale výše uvedené příklady naznačují, že Írán se odchyluje od náboženské linie konfliktů a snaží se své mezinárodní vztahy vytvářet pragmaticky. Íránskou zahraniční politiku řídí pragmatismus, ale pro větší efekt mezinárodní i domácí je prezentován

¹⁸⁵ BEDNARZ, Dieter – HOYNG, Hans: 'We Warned the United States'. In: Spiegel online, 26. 3. 2007, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,473862,00.html> (27. 7. 2008).

¹⁸⁶ Více ZADEH-SADEGH, Kaweh: *Iran's strategy in the South Caucasus*. Causasian Review of International Affairs online, http://cria-online.org/2_5.html (11. 4. 2008).

¹⁸⁷ MALEK, Martin: *Russia, Iran, and the Conflict in Chechnya*. Caucasian Review of International Affairs online, http://cria-online.org/Journal/2/Russia,%20Iran%20and%20Chechnya%20-%20November%202007%20by%20Malek_done.pdf (11. 4. 2008).

ideově podbarvenou rétorikou, která je ale bez obsahu.¹⁸⁸ Pragmatismus je pro íránské elity mnohem čitelnější a umožňuje více skupinám podílet se na rozhodnutí, než když by zahraniční politika podléhala náboženské interpretaci. Jedním z nejnápadnějších příkladů pragmatického využití islámu je politika Íránu vůči Iráku po roce 2003. Irák se nachází v bezprostřední blízkosti a z historického vývoje je íránským nepřítelem. Reakce Íránu na invazi amerických vojsk do Iráku byla v roce 2003 překvapivá, jeho zájem se soustředil na přítomná americká vojska než na odstranění odvěkého nepřítele. Bezpečněji se Írán necítil, protože jeho hranice byly obklopeny vojenskými jednotkami Spojených států. Z pragmatického hlediska a prostřednictvím svých vazeb na irácké šíity formuje podobu Iráku po odchodu amerických vojsk. Irák je stále sousedním státem a nemůže dopustit, aby pro něj představovalo další nebezpečí.¹⁸⁹ Dlouhodobým záměrem Íránu je zajistit stabilní Irák, zabránit rozpadu federace na drobné státní, polostátní útvary, které by představovaly nebezpečí.¹⁹⁰ V souvislosti s tím podpora šíitské vlády nesouvisí s vývozem šíitského náboženství.¹⁹¹

2. 1. 2. Zpolitizování zahraniční politiky

Postavení náboženských představitelů v íránské republice je silným základem ideologického zázemí v íránském politickém režimu.¹⁹² Islám je politickou koncepcí a je spojený s politickou mocí, ale zároveň, jak bylo již výše poznamenáno, nelze předpokládat, že

¹⁸⁸ Dle průzkumů *WorldPublicOpinion.org* a *Terror Free Tomorrow*, které ve svém článku shrnul Alvin Richman, vedoucí *WorldPublicOpinion.org*, 63 % Íránců si přeje normalizovat obchodní a diplomatické vztahy s USA, 69 % souhlasí s jednáními mezi Íránem a USA o stabilitě Iráku, 45 % z íránské společnosti by uznalo existenci Státu Izraele, pokud by to vedlo k normalizování vztahů mezi USA a Íránem. 55 % Íránců se cítí ohroženo americkými jednotkami na Blízkém východě, zároveň 75 % přisuzuje americkým zájmům na Blízkém východě negativní vliv. Více RICHMAN, Alvin: *Iranian Public Opinion on Governance, Nuclear Weapons and Relations with the United States*. In: *WorldPublicOpinion.org*, 27. 8. 2008, <http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/brmiddleeastnafrica/527.php?lb=btis&pnt=527&nid=&id=> (10. 3. 2009).

¹⁸⁹ Více YOSHINO, Kimi: *Iraqi Prime Minister Maliki visits Iran*. In: *The Los Angeles Times* online, 4. 1. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iraq4-2009jan04,0,1256784.story> (4. 1. 2009).

¹⁹⁰ Jako příklad lze uvést vztah Íránu a kurdské populace Iráku. Írán spolupracuje s Kurdy, ale nesouhlasí s vytvořením samostatného Kurdistánu. Írán se obává ohrožení své územní celistvosti. Srovnej PARKER, Net: *Kurd sees 'very bad signals' from Baghdad*. In: *The Los Angeles Times* online, 28. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iraq-barzani-qa28-2009mar28,0,3366266.story> (28. 3. 2009).

¹⁹¹ Jedním z důvodů jsou i drobné odlišnosti zejména v osobách hlavních kleriků, škol, na které se odvolávají. Dalším faktorem je i íránský nacionalismus a národnostní cítění iráckých šíitů. Více BARZEGAR, Kayhan: *Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq*. *Middle East Policy*, 15, 2008, č. 4, s. 52.

¹⁹² Absolutní suverenita nad světem a člověkem náleží Bohu (čl. 56 *Ústavy*); absolutní autorita mnáleží Nejvyššímu náboženskému vůdci a dohled nad trojím dělením moci ve státě (čl. 57 *Ústavy*); více o právech a povinnostech Nejvyššího náboženského vůdce a dalších orgánů v příslušných člancích *Ústavy*. *The Constitution of Islamic...c. d.*, v shrnutí práva a povinnosti Nejvyššího vůdce, Rady dohlížitelů, Expertní rady, např. KESHAVARZIAN, Arang: *Contestation without Democracy: Elite Fragmentation in Iran*. In: POSUSNEY, Marsha Pripstein – ANGRIST, Michele Penner (eds.): *Authoritarianism in the Middle East. Regimes and Resistance*. Lynne Rienner Publishers, 2005, s. 72 - 73.

islámská ideologie určuje politiku Íránu. Írán se do značné míry odlišuje od jiných blízkovýchodních zemí, protože zde alespoň v omezené míře, ale přece jenom v nesrovnatelně více, probíhá politická soutěž programů.¹⁹³ Množství politických uskupení se stává ještě více nepřehledným, pokud se neopomenou neformální, quasipolitická tělesa, která přímo či prostřednictvím jiného subjektu mají politickou moc. Íránský politický systém je fragmentovaný a přeplněný neformálními kanály. Podle A. Keshavarzian chrání tato roztržičnost politický režim před jeho rozplynutím v průběhu společenských změn.¹⁹⁴ Měnící se systém frakcí naznačuje jejich velkou přizpůsobivost i elasticnost komunikačních kanálů.¹⁹⁵ V Íránu existuje několik názorových táborů, které se zjednodušují do skupin – tzv. (neo)konzervativci, tzv. umírnění a tzv. liberální reformisté. V rámci celého systému vznikají i konflikty v rámci skupiny kleriků, mezi kleriky a představiteli Revolučních gard, střetům nejsou ušetřeny ani jednotlivé tábory. Dalšími štepnými liniemi je íránský islám a republikánství. Rozmělnění politické moci mezi několik center, různorodého charakteru, umožňuje pronikání soukromých zájmů do politického rozhodování. Soukromé frakce, které nemají žádné ústavní ukotvení, existují pouze prostřednictvím současného rozložení moci.¹⁹⁶ Mají prioritní zájem na jeho uchování, a proto svůj vliv exponují v rétorice a tématech týkajících se národní bezpečnosti, resp. vnějšího ohrožení. Rétorika o vztazích USA a Íránu,

¹⁹³ V prezidentské kampani 2009 se zahraniční politika stala tématem politických diskuzí a oddělovala od sebe kandidáty i jejich voliče. Prezident Ahmadínežád se více zaměřil na ekonomická a sociální témata, jeho protivníci kritizovali zahraniční politiku, agresivní rétoriku, která Írán uvrhla na periferii a je nebezpečná pro národní zájmy a vztah s USA. Musávi obvinil prezidenta, že na se svět dívá na Írán jako by byl státem chudoby, pijáctví a terorismu. Mehdí Karúbí mluvil o jaderném programu a tvrdil, že „*Írán potřebuje být transparentnější a racionální v prosazování svých zájmů.*“ Mohsen Rezái, bývalý velitel Revolučních gard, vyčetl prezident Ahmadínežádovi přehnanou rétoriku k arabsko-izraelskému konfliktu. DARAGAH, Borzou – MOSTAGHIM, Ramin: *Iran president's rivals slam his foreign policy.* In: The Los Angeles Times online, 31. 5. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iran-foreign31-2009may31,0,2218904.story> (1. 6. 2009). Další programová prohlášení na oficiálních internetových stránkách kandidátů.

¹⁹⁴ KESHAVARZIAN, A.: *c. d.*, s. 73. Fragmentovaný politický systém je i jedním z prvků, pro které A. Keshavarzian označuje íránský režim jako hybridní režim, kombinace autoritářských prvků s demokracií. Tamtéž.

¹⁹⁵ Srov. Revoluční gardy patří mezi obranné složky států, jejich původ je historický a jsou živou relikvií islámské revoluce z r. 1979. V době svého vzniku zajistily ukotvení islámské revoluce, protřídění společnosti, v současnosti brání populismus současného prezidenta. Revoluční gardy se neomezují pouze na obranu, ale kolem nich vzniká spousta polovojenských nebo polopolicijních skupin (podobně ozbrojeným milicím) nebo skupin, které spojují obranu a energetický průmysl, protože většina zisku z prodeje energetických zdrojů je vynaložena na obranný a monitorovací systém. Tamtéž, s. 80. Z Revolučních gard se rekrutuje Ahmadínežádova podpora a on na ni spoléhá (srov. se zásahy proti povolebním demonstracím). A. Keshavarzian přiznává, že Revoluční gardy mohou zasáhnout i bez elit. Tamtéž, s. 81. Více např. HOURCADE, Bernard: *La <<prise du pouvoir>> par les Gardiens de la révolution: retúr au passé ou perspective d'ouverture?* La revue internationale et stratégique, 70, 2008, č. 2, s. 71 – 78. Jako námět pro jinou práci by mohl sloužit současný stav v politickém systému Íránu, kdy, aniž by Revoluční gardy vytvořily zastřešující stranu, mají velký mobilizační potenciál, jsou organizovány na různých úrovních a mají i moc. Některá místa v systému, které zastívali náboženští klerikové, jsou nyní obsazena bývalými členy Revolučních gard. Dochází v Íránu k výměně elit a i změně typu politického režimu?

¹⁹⁶ Více např. BOZORGMEHR, Najmeh: *Critics say Iran oil mafia a 'myth'.* In: FT.com, 8. 7. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/62eaf692-4c4e-11dd-96bb-000077b07658.html> (8. 7. 2008).

konkrétněji o ohrožení Íránu ze strany USA, z mocenských nebo jiných důvodů, se stává předmětem vnitropolitické debaty.¹⁹⁷ Účelem této debaty je zdiskreditovat politického oponenta – v 90. letech 20. století M. Khatámí a prezident Rafsanjani rétorikou o „posluhovačích Spojených států“ vymezovali radikály, proti kterým bojovali. V r. 2005 použil stejnou taktiku současný prezident Ahmadínežád, když poprvé kandidoval v prezidentských volbách. Dle Vali Nasra, citovaného v článku S. C. Wallse, za zvolení M. Ahmadínežáda v r. 2005 stál neúspěch umírněných konzervativců a liberálních reformistů přimět Spojené státy v roce 2003 k jednání o spolupráci v Afghánistánu a podobě vzájemných vztahů. Ahmadínežád tento neúspěch využil, aby je označil za zrádce iránského národa. V. Nasr dodal: „*Ahmadínežád zesměšnil Rafsanjaniho během prezidentské kampaně, když ho obvinil z účasti na pokusu zajistit vyjednávání s USA.*“¹⁹⁸ Podobný efekt prezident Ahmadínežád využíval i v kampani k prezidentským volbám 2009.¹⁹⁹

V zahraničně-politické agendě se projevuje vnitřní roztržičnost politického systému, kterou stupňuje i četnost institucí, podílejících se na zahraniční politice. Institucionální systém islámské republiky vychází z jeho rozvržení v Ústavě, která vymezuje i jednotlivé pravomoci, systém vzájemného kontrolování, který vychází z rovnováhy tří složek moci ve státě. Tato kontrola nedosahuje na neformální uskupení, jejich vzájemnou kontrolou je rivalita v boji o moc. Nejvyšší náboženský vůdce je vrchní politickou autoritou, jeho mandát v zahraniční politice se pouze neomezuje na vyhlášení války nebo uzavření míru. Dohlíží na kontinuitu zahraniční politiky, přesvědčuje Íránce o jejích morálních rozměrech. Jeho vliv se transponuje přes Radu expertů a usmiřovací Radu vhodnosti. Prezident, Rada ministrů a Nejvyšší národní bezpečnostní rada²⁰⁰ tvoří zahraniční politiku, prezident kontroluje ministra zahraničních věcí, ministra obchodu i obrany. Konzultuje své návrhy s Parlamentním shromážděním nebo Radou dohlížitelů. Konzultace nejsou povinné, ale ověřují náladu Parlamentu, zda-li je v prospěch prezidenta. Vědeckým zázemím vedle aparátu Ministerstva zahraničních věcí jsou parlamentní

¹⁹⁷ Přenesení zahraniční agendy do domácí politiky umožňuje ve velké míře manipulovat s výsledky této komunikace, která připomíná negativní politickou kampaň. Neformální uskupení využívají svého vlivu, aby zdiskreditovaly protivníka.

¹⁹⁸ WALLS, Seth Colter: *Is Iran Rational?*. In: The Huffington Post online, 9. 7. 2008, http://www.huffingtonpost.com/2008/07/09/is-iran-rational_n_111643.html?view=screen (9. 2. 2009).

¹⁹⁹ Nejzřetelnějším příkladem byla televizní debata s Musávím. Více např. *Mousavi – Ahmadinejad TV Debate*. 7. 6. 2009. In: Iran Nech, <http://irannegah.com/Video.aspx?id=1214>

²⁰⁰ Od r. 2007, po roztržce s Ali Larijanim, je to pouze Nejvyšší náboženský vůdce, který určuje směr ve vývoji jaderného programu.

výbory zabývající se zahraničně-politickou agendou.²⁰¹ Podstatným konkurentem prezidenta v zahraniční politice jsou Revoluční gardy. Pnutí se projeví v personálním obsazení.²⁰²

Střety mezi frakcemi nastávají i v tématické linii. Jedním z nejdůležitějších zahraničně-politických témat je debata o iránském jaderném programu. Všechny tábory souhlasí s pokračováním jaderného programu, protože je právem každého státu vyrábět a využívat jadernou energii k mírovým účelům.²⁰³ Nesrovnalosti přetrvávají o způsobu mezinárodního dohledu nebo vlivu programu na postavení v mezinárodním společenství. V roce 2005 byl do funkce vedoucí Nejvyšší národní bezpečnostní rady jmenován Ali Larijani, který v současnosti vykonává funkci předsedy Národního shromáždění. Ačkoliv je řazen mezi konzervativce, je odpůrcem prezidenta Ahmadínežáda, což se projevilo v jeho odlišném přístupu k jadernému programu.²⁰⁴ Pro Odlišnosti v přístupu k jadernému programu i dalších tématech a prohlubujících se nesrovnalostí mezi ním a prezidentem i Nejvyšším náboženským vůdcem byl v r. 2007 odejit.²⁰⁵

Na podobě zahraniční politiky Íránu se projeví vnitřní roztržitost politického systému a četnost institucí, formálního i neformálního charakteru, které formují reálné výstupy. Zahraniční politika není ani tak ovlivněna tím, který politický tábor vykonává (exekutivní) moci, protože vychází z národních zájmů, které jsou po promítnutí regionálního a globálního vývoje konstantní, ale spíše ji formuje celkové rozdělení a mnohdy i personální obsazení nejdůležitějších institucí, jež ovlivňují proces rozhodování a provádění zahraniční politiky. Podle Babaka Ganji je jaderný program nejkontroverznějším tématem kvůli jeho schopnosti promítnout se do domácí politiky. Tvrdí, že vytváří rozpory mezi tzv. konzervativními a tzv. umírněnými, ale daří se mu štěpit i tzv. konzervativní tábor zevnitř. Vytváří frontu, a to s částí tzv. konzervativního tábora, proti Nejvyššímu náboženskému

²⁰¹ Více např. zejména s. 85, 92 – 97 v KAMRAVA, Mehran: *Iranian National Security Debates: Factionalism and Lost Opportunities*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 84 – 100.

²⁰² Spory mezi prezidentem Chatámím a vrchním generálem Revolučních gard Mohamadem Baqer Zolqadrem o vztazích k USA. Generál Zolqadre pronesl, že „USA jsou na vrcholu iránských nepřátel.“ EHTESHAMI, Anoushiravan: *Iran's International Posture after the Fall of Baghdad*. Middle East Journal, 58, 2004, č. 2, s. 182.

²⁰³ Toto právo patří do režimu mezinárodní regulace nešíření jaderných zbraní a okrajově s ním souvisí i právní režimy mezinárodních prostorů (např. zákaz instalování jaderných zbraní ve vesmíru, atd.). Více např. NPT. Srov. postoj kandidátu v prezidentských volbách. Jaderný program se stává nástrojem populismu, protože je pojmán jako téma národní hrdosti, střet práva národního státu vůči mezinárodnímu společenství. Faktický význam takové debaty bývá pokřiven a vytrácí se její smysl, tj. zda-li mít jaderné zbraně k zastrašení a objetovat své zahraniční vztahy izolaci.

²⁰⁴ KHALAF, Roula – SMYTH, Gareth: *Transcript of Interview with Ali Larijani*. The Financial Times, 22. 1. 2006. Získáno na United for Peace of Pierce County, <http://www.ufppc.org/content/view/4003/> (19. 6. 2009).

²⁰⁵ SMYTH, Gareth: *Larijani's Pragmatism Reputation Faces Severe Challenge*. The Financial Times, 10. 1. 2006. Získáno na United for Peace of Pierce County, <http://www.ufppc.org/content/view/3921/> (19. 6. 2009).

vůdci.²⁰⁶Ve svém důsledku narušuje vztah mezi současným prezidentem a Nejvyšším náboženským vůdcem a podpora z jeho strany vůči prezidentu Ahmadínežádovi je pouze nutností pro přežití tzv. konzervativního křídla u moci. Diskuze o jaderném programu ukazuje, jak domácí politika pokračuje v zahraničně-politické agendě, takové propletení při nejmenším máte zahraniční pozorovatele a potvrzuje enigmatičnost vnitřního dění v Íránu. Za další fragmentovaná vnitřní politická scéna, neformální polostátní a polooficiální orgány s mocenskými klikami ovlivňují nejednotost přístupu k zahraničně-politickým tématům, v této souvislosti lze zpochybnit i razantní realizaci zahraniční politiky. Ve vztahu k zhranič nejednotný přístup uvnitř Íránu nepodporuje pozici státu v mezinárodních vztazích a snižují se i jeho možnosti využít některá témata a proměnit je ve faktickou výhodu, jenž by vrátila Írán z periferie mezinárodních vztahů do jejich centra, alespoň pro podmínky Perského zálivu. Zcela unikátní místo náleží Nejvyššímu náboženskému vůdci.

2. 1. 3. Geografické faktory

Írán se nachází v území, které se změnilo v průběhu několika let. Nestabilita, která do regionu proniká, vede k citlivějšímu vnímání jiných aktérů a jejich chování. Po neúspěchu exanze islámské revoluce v regionu, který potvrdila prohra v irácko-iránské válce a mezinárodní izolace, ve které se Írán nacházel, vedla ke změně přístupu k regionálním sousedům.

Konec studené války zhoršilo bezpečnostní situaci Íránu. Oslabením pozice Sovětského Ruska v počátku 90. let znamenalo odstranění jednoho nepřítele, ale nezajistilo Íránu větší bezpečnost, protože posílila vojenská a ekonomická přítomnost USA. V první polovině 90. let státy GCC uzavíraly bilaterální dohody s USA o zajištění bezpečnosti americkými jednotkami. K Íránu přetrvávala nedůvěra, proto Chatámího snahy vytvořit společnou regionální formu bezpečnostní spolupráce nebyly naplněny.²⁰⁷ Írán stáhl své vazby na šíitské komunity v Saudské Arábii, Kuvajtu a Bahrajnu.²⁰⁸ Šíitský prvek vnitropolitické situaci některých zemí znásobí význam jednotlivých iránských činů. Jedním z nejcitlivějších států, pomine-li se východní provincie Saudské Arábie a zde usídlená politicky integrovaná šíitská komunita, je Bahrajn. V roce 2007 proběhla diplomatická přestřelka mezi Bahrajnem a Íránem o znovusloučení obou států. Hussain Shariatmadari, porace Nejvyššího náboženského

²⁰⁶ GANJI, Babak: *Iranian Strategy: Factionism & Leadership Politics*. Conflict Studies Research Centre Middle East Series, 2006, č. 7. In: Commonwealth Institute, <http://www.comw.org/pda/fulltext/0703ganji.pdf> (19. 6. 2009).

²⁰⁷ HUNTER, Shireen T.: *Outlook for Iranian-Gulf Relations: Greater Cooperation or Renewed Risk of Conflict?*. In: KECHICHIAN, Joseph A. (ed.): *Iran, Iraq and the Arab Gulf States*. Palgrave, New York 2001, s. 431.

²⁰⁸ GASIOROWSKI, M.: *c. d.*, s. 129.

vůdce Chamejního v tisku pronesl, že „veřejnost v Bahrajnu si přeje se vrátit do své mateřské země.“²⁰⁹ Následně nastaly nepokoje v šiitských oblastech hlavního města a i na jiných místech. Bahrajn obvinil Írán z vměšování se do vnitřních záležitostí a ilegálním financování šiitské komunity v Bahrajnu,²¹⁰ která patří mezi nejpočetnější v Perském zálivu a nejvíce politicky utlačovaná tamním režimem. Spor ukončilo prohlášení íránského velvyslance, v němž popřel výroky H. Shariatmadari, souvislost s Nejvyšším náboženským vůdcem a zaručil se respektovat územní celistvost Bahrajnu.²¹¹ Na spor citlivě zareagovaly i Spojené arabské emiráty, které dlouhodobě s Íránem řeší suverenitu nad třemi ostrovy v Perském zálivu.²¹² V tomto případě se projevuje íránská izolace v mezinárodních vztazích, protože Spojené arabské emiráty téma pravidelně diskutují na různých diplomatických fórech, Americké jednotky zůstávají největší výzvou pro íránskou bezpečnost. Situace se zhoršila poté, co USA zahájily vojenské a jiné operace na odstranění talibanské vlády v Afghánistánu a zavedení nového režimu v Iráku. Talibantské hnutí dlouhodobě představuje nebezpečí za íránskými hranicemi, podporuje různé aktivity tzv. padlého státu, které nabezpečují bezpečnost Íránu, proto Írán spolupracuje se Spojenými státy v boji proti Talibanu a jeho nebezpečným aktivitám. Díky znalosti terénu se Írán soustředí na bezpečnost silnic, narušuje drogové stezky a spolupracuje i v otázkách uprchlíků.²¹³

²⁰⁹ *Iran stakes claim to Bahrain: Public seeks 'reunification . . .with its motherland.'* In: WorldTribune.com, 13. 7. 2007, http://www.worldtribune.com/worldtribune/WTARC/2007/me_iran_07_13.asp (19. 6. 2009).

²¹⁰ *Iran stakes claim...*

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Jedná se o ostrovy Abu Musa, Velký Tunb a Malý Tunb (grafické znázornění na mapě Perského zálivu, příloha 2). Írán se Spojenými arabskými emiráty spravovaly ostrovy společně. V březnu 1992 nad ostrovy Írán vyhlásil svou svrchovanost. Konflikt není vyřešen, Spojené arabské emiráty podaly memorandum k Mezinárodnímu soudu v Haagu. Na konferenci GCC států v prosinci 2007, které se účastnil i Ahmadínežád, se projednávala otázka nároku na ostrovy. Arabští vůdci podpořili Spojené arabské emiráty. V Íránu Ahmadínežád sklídl velkou kritiku z řad opozice, ačkoliv sám o konferenci mluvil jako o historickém momentu konvalidace vztahů se státy GCC. *Iran raps Arab leaders statement over UAE illusion about islands.* In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/NEW/3771287.html> (6. 4. 2009). Nárok Spojených arabských emirátů podporují i Spojené státy a ve vývoji posledních událostí i Velká Británie, jako bývalý koloniální vlastník, přislíbila další rozhovory na toto téma. *FNC succeeds in raising the issue of UAE's three occupied Islands in the British Parliament.* In: ArabEastern.com, 11. 6. 2009, <http://arabeastern.com/pages/contents.asp?PageID=24447> (13. 6. 2009).

²¹³ Írán uzavřel hranice a odmítl poskytnout Talibanu útočiště po zahájení akcí *Trvalá svoboda*, podílel se na vytvoření nové vlády a zvolení Hamida Karzaiho prezidentem, poskytuje půjčky na obnovu infrastruktury. Nesouvisí to s odporem k tomuto sunnitskému islamistickému hnutí, ale spíše s nebezpečím, které znamená pro celý region. Ačkoliv Bushova administrativa ocenila spolupráci, přesto íránská účast nezměnila nic na rámcových vztazích s USA. Obávají se rozšíření íránského vlivu do Afghánistánu. RAJAEE, Bahram: *Deciphering Iran: The Political Evolution of the Islamic Republic and U. S. Foreign Policy after September 11.* Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, 24, 2004, č. 1, s. 166. Pro novou administrativu USA má být Afghánistán jedním z možných témat pro přiblížení USA a Íránu a zavrnutí antagonismu. Více COOPER, Helene – SANGER, David E.: *Obama's Message to Iran Is Opening Bid in Diplomatic Drive.* The New York Times online, 21. 3. 2009, <http://www.nytimes.com/2009/03/21/world/middleeast/21iran.html?th&emc=th> (21. 3. 2009). *Iran supports regional solution on Afghanistan.* In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/NEW/1771287.html> (31. 3. 2009).

Irák snižoval bezpečnost Íránu již dle historického vývoje. Nyní Irák ztělesňuje americké jednotky a občanská válka. Jak se Irán přizpůsobí nové bezpečnostní situaci v regionu? Nejistota, jestli vydrží ústavou navržené uspořádání vztahů mezi třemi nejvýznamnějšími skupinami obyvatelstva,²¹⁴ které se liší etnicky i nábožensky, odůvodňuje, proč se Irán angažuje ve vnitřních záležitostech Iráku. Pro Irán jsou Američané nepřátelé, protože svým jednáním oscilují mezi šíitskými a sunnitskými vůdci. Americké jednotky přišly potlačit extremismus, ale zároveň se účastní kmenových bojů v různých iráckých provinciích. Vztah se šíitskou vládou stabilizuje západní hranice Íránu a je základem dlouhodobého záměru Íránu spolupracovat s iráckou vládou, aby ji mohl kontrolovat ve smyslu zabránit vlivům, které by z Iráku udělaly nepřítele Íránu. Íránský ministr zahraničních věcí tvrdí, že „*bezpečnost a stability v Iráku vidíme jako naši bezpečnost a stability a regionální bezpečnost a stabilitu.*“²¹⁵ Podpora šíitských milicí, za kterou je Irán kritizován, nesouvisí s propagací šíitského náboženství, šíření myšlenek islámské revoluce, protože Irán si uvědomuje různorodost jednotlivých náboženských škol, stejně i národnostní citění iráckých šíitů.²¹⁶ Šíitské milice jsou prostředkem boje proti přítomnosti USA, vyrovnávají příklon USA k sunnitským státům a sunnitským milicím.²¹⁷

Pragmatismus se projevuje i rostoucím významem ekonomických vztahů pro zahraniční politiku. Ekonomické zájmy na přepravě ropy a zemního plynu z oblasti Kaspického moře jsou jedním z hlavních důvodů přítomnosti Íránu ve Střední Asii.²¹⁸ Nelze hovořit o angažovanosti, protože Irán nemá žádnou komplexní strategii, jak ovlivnil politické dění v republikách Střední Asie, ani jak by své zájmy uchránil ve vztazích USA s Ruskem.

2. 1. 4. Ekonomické faktory

²¹⁴ Více např. PARKER, Net: *Kurd sees 'very bad signals' from Baghdad*. In: The Los Angeles Times online, 28. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iraq-barzani-qa28-2009mar28,0,3366266.story> (28. 3. 2009).

²¹⁵ Z rozhovoru s iránským ministrem zahraničních věcí pro Los Angeles Times. *IRAN: American public won't allow another war, Iranian foreign ministry spokesman says*. In: The Los Angeles Times online, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2008/06/iran-americans.html> (7. 7. 2008).

²¹⁶ V této souvislosti lze zmínit operace Mahdího armády, která vznikla kolem šíitského duchovního Moqtady al-Sadra. Irán byl obviněn z podpory této milice a jejího zásobování prostředky pro útoky proti americkým jednotkám. Mahdího armáda bojuje proti USA, tak proti sunnitským milicím. Více v následující podkapitole 2. 2.

²¹⁷ Příklon zejména souvisí s úsilím USA vybudovat tzv. sunnitskou frontu pro Irán. Tento krok navazuje na pojetí Íránu v zahraniční politice USA a koresponduje s přesměrování amerického zájmu na sunnitské státy (tradiční partnery Egypt, Jordánsko, Saudská Arábie). Oživuje linii šíité – sunnité v zahraniční politice. Tento přístup nelze přijmout bez obav a otázek. Zejména rozdělení na náboženské skupiny ve svém důsledku může vést k tomu, že se politika bude tvořit pouze v rámci každého z daných center, ale nebude existovat žádné propojení, což je proti zájmům USA, pokud se vychází z toho, že jedním z hlavních nepřátel pro zájmy USA na Blízkém východě je šíitský Irán.

²¹⁸ Více např. ROY, Olivier: *The Iranian Foreign Policy toward Central Asia*. In: EurasiaNet.org, <http://www.eurasianet.org/resource/regional/royoniran.html> (1. 4. 2009).

Ekonomické vztahy rozšiřují rozsah zahraniční politiky. Írán má zájem o zahraniční investiční nabídky, prostřednictvím svých nalezišť a rezerv zemního plynu a ropy se chce stát významným mezinárodním obchodním hráčem. Ekonomické vztahy pomáhají zmírnit mezinárodní izolaci. Vedle finančních prostředků energetické bohatství propojuje Írán s mezinárodním obchodem.

Ekonomická zájmy vedou Írán do Kaspického moře a uklidňují jeho vztahy s monarchiemi v Perském zálivu. Energetická politika Íránu nemá „vyděračský potenciál.“ Dle údajů, které zpracoval Narsi Ghorban, Írán disponuje z největšími zásobami zemního plynu na světě a společně se Saudskou Arábií mají i nejbohatší ložiska ropy,²¹⁹ zároveň technicky zaostává v těžbě, nemá uzpůsobený právní rámec, aby přilákal nové těžební společnosti s novými technologiemi.²²⁰ S růstem obyvatelstva se zvyšuje spotřeba energetických surovin, takže zásoby musí vynaložit na vlastní spotřebu.²²¹ Jeho pozice je snížena i omezenou interakcí s mezinárodními trhy.

Poptávka po ropě a zemním plynu stimuluje zahraniční vztahy s Čínou, Ruskem nebo Indií a Pákistánem.²²² Zejména Čína a Rusko vyplňují ekonomický prostor, který vyprázdnil antagonismus mezi Íránem a USA. Oba státy jsou známy svým odmítavým přístupem ke komentování nebo zasahování do vnitřních záležitostí jiného státu, nepodmiňují si ekonomickou spolupráci demokratickými reformami a změnami režimu. Zároveň spolupráce s Íránem zůstává na úrovni bilaterálních obchodních dohod nebo preferenčního partnerství. Vztahy s Íránem slouží Rusku a Číně ke kontrole záměru Íránu v jiných pro ně strategických regionech – ve střední Asii a Přední Asii. Čína využívá svého vztahu s Íránem, aby chránila své zájmy spojené s ropnými nalezišti a omezila vliv USA v této oblasti.²²³ Ruský zájem o Írán se odvíjí od ruských zájmů v jiných oblastech.²²⁴ Rusko si uvědomuje význam Íránu jako spojnice mezi regionem Střední Asie, tzv. ruským „blízkým zahraničím“ (*near abroad*), Perským zálivem, kam míří ruská ekonomická politika na Blízkém východě,²²⁵ a dalšími

²¹⁹ Může těžít 5 000 000 barelů denně po dobu více jak 50ti let. Írán má druhé největší zásoby zemního plynu, může produkovat až 550 000 m³ ročně do roku 2055. Více GHORBAN, N.: *c. d.*, s. 89 a odhady poptávky po zemním plynu až do roku 2025 - *World Oil Outlook...c. d.*

²²⁰ GHORBAN, N.: *c. d.*, s. 90.

²²¹ Současný prezident Ahmadinejad vyzývá k menší spotřebě ropy a zemního plynu: „*Měli bychom spotřebovat méně než polovinu, nebo třetinu z množství, které konzumujeme nyní.*“ MOSTAGHIM, Ramin – DARAGHI, Borzou: *Iran scrambles to stem oil price plunge.* In: The Los Angeles Times online, 20. 10. 2008, <http://articles.latimes.com/2008/oct/20/world/fg-oil-iran20> (20. 10. 2008).

²²² Mezi Íránem, Indií a Pákistánem vzniká „plynovod míru“ (*Peace Pipeline*).

²²³ KELLNER, Thierry – THERME, Clément: *Les entente multipolaires de l'Iran. Aspects russe et asiatique de la politique étrangère de Téhéran.* Politique étrangère, 72, 2007, č. 4, s. 881.

²²⁴ KASPAROV, Garry: *Iran's Democrats Deserve Full Support.* In: WSJ.com, 26. 6. 2009, <http://online.wsj.com/article/SB124588821030550761.html> (26. 6. 2009).

²²⁵ Roky 2006 a 2007 znamenaly rozkvět arabsko-ruských vztahů. Již v roce 2000 Rusko prezentovalo svou novou politiku pro Blízký východ, kterou v r. 2007 zopakoval tehdejší prezident Vladimír Putin v televizní

oblastmi. Rusko chce kontrolovat aktivity Íránu v energetické diplomacii a jeho vztah s Teheránem mu umožňuje alespoň částečně formovat kroky Íránu. Rusko je prvním největším dodavatelem zemního plynu a v této souvislosti jsou bohatá íránská naleziště v South Pars konkurencí. Rusko chce mít dohled nad rozvojem těžby plynu a stejně tak nabídlo svou účast na spolufinancování ropovodu mezi Íránem, Pákistánem a Indií. Rusko nehodlá být regionálním garantem bezpečnosti, ačkoli v říjnu 2007 při Putinově návštěvě v hlavním íránském městě Rusko bylo představeno jako hlavní regionální mocnost.²²⁶ Pod ruským dohledem proběhlo podepsání deklarace států na pobřeží Kaspického moře, že jejich území nebude použito k vojenským operacím proti Íránu.

Energetická naleziště neposilují jeho postavení v regionu Perského zálivu, protože k jejich plnému využití brání vyhrocený vztah s USA. Technologická úroveň Íránu nestačí na využití veškerého potenciálu nalezišť ropy a zemního plynu.²²⁷ Režim mezinárodních sankcí omezuje zahraniční investice, stejně tak se musí dlouhodobé investice vyrovnat s vysokými riziky v podobě nestabilního a na konflikty náchylného prostředí. Mezinárodní sankce ztěžují přísun zahraničního kapitálu, který by Írán používal na získávání nových technologií na rozvoj energetického průmyslu, který považuje za nejdůležitější. Ekonomické sankce zatěžují hospodářství a ve svém úsledku působí proti občanům Íránu, elity sankcemi nejsou postiženy ve stejném rozsahu, protože mají více prostředků, kterými se s nimi vyrovnávají.

2. 2. Asymetrická²²⁸ výhoda

Po roce 2003 se ve vztahu k Íránu zdůrazňuje nárůst jeho vlivu prostřednictvím šíitů. Írán dlouho působí jako symbol šíitského hnutí. Šíismus je součástí jeho národní identity,

stanici Al-Jazeera: „*Není žádná země v arabském světě, s kterou bychom měly nějaké rozdíly.*“ WHITE, Gregory L. – KING, Neil Jr.: *Russian Deals in Middle East Snarl U.S. Strategy on Iran*. In: WSJ.com, 28. 2. 2007, <http://online.wsj.com/article/SB117263048751121562.html> (31. 3. 2008). Rusko usiluje o bohaté ekonomické vztahy a nechce se stát garantem regionální bezpečnosti, ačkoli je tak některými státy vnímán nebo v diplomatických termínech se tak o něm mluví. Rusko chce vědět, co se děje, ale nechce se angažovat (status pozorovatele nebo zprostředkovatele v různých regionálních organizacích). Více např. KHRESTIN, Igor – ELLIOTT, John: *Russia and the Middle East*. Middle East Quarterly, 2007, č. 4, p. 21 - 27. In: The Middle East Forum, <http://www.meforum.org/article/1632> (31. 3. 2008).

²²⁶ KELLNER, T. – THERME, C.: *c. d.*, s. 877.

²²⁷ Náměstek íránského ministra pro těžbu uvedl, že Írán postupuje příliš pomalu při těžbě zemního plynu z naleziště South Pars. Srovnal těžbu Kataru, který čerpá ze stejného naleziště. Více *Iran 'too slow' in South Pars projects*. In: Press TV, <http://www.presstv.com/detail.aspx?id=90419> (7. 4. 2008).

²²⁸ Írán má vojenskou minulost a od porážky od Iráku v první válce v Zálivu se snaží vybudovat si zpět svou armádu. Počet armádních příslušníků nevynahradí nedostatečnou technickou podporu a zaoštalé zbraně, které v důsledku sankcí nemůže měnit. Ray Takeyh dává do přímé souvislosti získání raketových technologií a zbraní hromadného ničení a nedostatek finančních zdrojů na udržování velké armády.²²⁸ Užití vojenských prostředků si v první řadě vyžaduje vypořádat se s americkou vojenskou přítomností v Perském zálivu, množství amerických zbraní, které jsou prodávány do Saudské Arábie, Kuvajtu nebo Bahrajnu a podporují íránský pocit ohrožení. Íránská zahraniční politika se uchyluje k zastrašování. TAKEYH, Ray: *Pragmatic Theocracy: A Contradiction in Terms*. National Interest, 2000, č. 59, s. 98.

organizace státu a systému vlády. V roce 1979 podpořil²²⁹ politickou mobilizaci uvnitř iránské společnosti. V roce 2003 nastala další změna, která se svým efektem překvapení, vyrovná událostem z r. 1979. V Iráku se početná šíitská komunita vymanila z diskriminace a dostala se k politické moci a šíismus se opět stal prostředkem politické mobilizace. Šíité patří do politického systému Iráku a budou rozhodovat o vztazích mezi Irákem a Íránem.²³⁰ V této souvislosti začaly vzestup Íránu s obavami zdůrazňovat představitelé sunnitských států²³¹ a obava nárůstu šíitů představovala strach z iránské schopnosti využít šíismus jako prostředek zahraniční politiky v regionu, který je ze 70 % šíitský.²³² V roce 2004 varoval jordánský král Abdulláh před nárůstem šíitského půlměsíce (*Shia crescent*).²³³ Šíitské komunity bývají označovány za „pátou kolonu Íránu“²³⁴ a nástroj vlivu Íránu na stabilitu Blízkého východu.²³⁵ Maximilia Terhalle identifikuje tři důvody, které vedly k vzestupu šíismu. Za prvé uvádí, že invaze do Iráku posílila geopolitické postavení Íránu. Odstraněním režimu Saddáma Husajna zanikla dlouhodobá mocenská protiváha, kterou Irák představoval vůči Íránu. Dalším bodem byl důraz záměr americké administrativy vytvořit demokratický Irák, kde by bylo zastoupeno většinové šíitské obyvatelstvo. Priorita šíitské větve naháněla strach sunnitským státům, v kterých jsou šíité také zastoupeni, ale bývají politicky a občansky diskriminováni.²³⁶ Jako poslední bod uvádí úpadek moci Spojených států v souvislosti s rozhodnutím Íránu pokračovat v jaderném programu i přes sankce.²³⁷ V kontextu regionálních událostí vzrostla moc Íránu. Lze se ptát, která z výše zmíněných událostí souvisela s náboženskou nebo politickou mobilizací organizovanou z Teheránu? Šíismus je založený na symbolech. Írán

²²⁹ Náboženství nebylo hlavním důvodem islámské revoluce. Jak již bylo řečeno výše, základem revolučních událostí v r. 1979 byl iránský nacionalismus a islám sloužil jako způsob vyjádření se.

²³⁰ Mimo jiných událostí jsou sledovanými jevy návštěvy představitelů Iráku a Íránu. Více např. *Four kisses, then the band played: the day former foes became friends*. In: times.co.uk, 3. 3. 2008, www.timesonline.co.uk/tol/news/world/iraq/article3468697.ece.

²³¹ Iniciativy proti nárůstu moci Íránu vznikly v Saudské Arábii, Jordánsku, Egyptě, státech GCC. TERHALLE, Maximilian: *Are the Shia Rising?* Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 69.

²³² TERHALLE, M.: *c. d.*, s. 69. Šíitská komunita, která tvoří asi 15 % (140 miliónů) populace muslimské obce a v Perském zálivu je bohatě zastoupena, pouze v Bahrajnu, Iráku, Íránu, Libanonu tvoří většinu obyvatelstva.

²³³ KHALAF, Roula: *Why Arab states must embrace Iraq*. In: FT.com, 18. 8. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/1257059a-6d37-11dd-857b-0000779fd18c.html> (18. 8. 2008).

²³⁴ HUNTER, Shireen T.: *Outlook for Iranian-Gulf Relations: Greater Cooperation or Renewed Risk of Conflict?*. In: KECHICHIAN, Joseph A. (ed.): *Iran, Iraq and the Arab Gulf States*. Palgrave, New York 2001, s. 432.

²³⁵ Téma asymetrických prostředků zahraniční politiky v souvislosti s Íránem a šíitskými komunitami je velmi obsáhlé a překračuje rozsah této práce, proto podkapitola pouze naznačí základní rysy vztahu mezi Íránem a šíitskými komunitami a dále se bude okrajově zabývat náboženskou linií v konfliktech na Blízkém východě. Pro podrobnější analýzu např. tituly od Vali Nasra, které jsou v podkapitole citovány nebo tématické knihy od A. Ehteshamiho.

²³⁶ Srovnaj šíitskou komunitu v Bahrajnu a postavení šíitů v Saudské Arábii. Spory mezi šíitskými přívrženci a sunnitskými vládními režimy jsou zdrojem napětí, vládnoucí režim připodobňuje šíity k teroristům. Více o šíitských komunitách v jednotlivých státech např. BAHGAT, Gawdat: *Peace in the Persian Gulf. The Shi'is Dimension*. Peace & Change, 24, 1999, č. 1, s. 76 – 88 a příloha 4.

²³⁷ TERHALLE, M.: *c. d.*, s. 69.

ztělesňuje symbol – jeho sdělením v islámské revoluci byl odpor k despotismu šáhova režimu, nadvládě zahraničních velmocí; v současnosti je odpor směřován proti materiálnímu dělení světa. Fascinace odporem může stále být významným mobilizačním prvkem.

Mobilizační schopnost Íránu ve vztahu k šíitským komunitám není jednoznačná. Šíismus podléhá vývoji a vzniká v reakci na změny ve společnosti, podléhá značným rozdílům a nelze se na něj dívat jako na jedolitou ideologii.²³⁸ Náboženství tvoří podstatnou součást blízkovýchodní společnosti a formuje identitu. V rámci trans-státních sítí je identifikace s náboženstvím důležitější než státní občanství. V této souvislosti by měl Írán značnou výhodu jak využít šíitské náboženství a šířit svůj vliv mimo své území. Nelze opomenout, že Írán je specifickým státem Blízkého východu také proto, že je jediným perským státem, etnická linie v rámci konfliktů na Blízkém východě není tak směrodatná, ale určitá historická vazba, ovlivňující vzájemné vnímání arabských, perských a semitských států stále trvá. Šíismus by Íránu pomohl získat moc napříč etnickým, národnostním zastoupením na Blízkém východě. V současné době k roztříštěnosti šíitské větve islámu patří i silná loajalita k národní pojetí šíismu, což zajímavě ukazuje vztah mezi Íránem a Irákem, resp. íránskými a iráckými šíity. Ray Takeyh poznamenává, že „*Írán nemá žádné iluze o iráckých šíitech.*“²³⁹ Mezi Irákem a Íránem existují značné sociální vazby, ale ani ty nepřekonají rozdíly, historické křivdy mezi oběma skupinami dokazují, že jejich vztahy neřídí náboženství, ale pragmatický zájem. Ve vztahu k situaci v Iráku je jednání Íránu ovlivněno bezpečnostní agendou. Bez možnosti se vojensky podílet na řešení situace v Iráku se Írán uchyluje k trans-státním šíitským vazbám, aby si zajistil vlastní bezpečnost. V tandemu k tomu iráckí šíité spoléhají na tyto sítě, že jim zajistí základní funkce, které nemůže poskytnout stát Irák.²⁴⁰ Podobné vazby, zvláště svým sociálním, ekonomickým charakterem a bohaté na vzájemnou interakci, spojují Írán a Afghánistánem²⁴¹ nebo s Dubají v Spojených arabských emirátech, přesto oba

²³⁸ Šíismus se vnitřně člení na několik proudů a rozdíly vznikají i odlišnou interpretací různých náboženských škol. V této souvislosti spolu soutěží nejvýznamnější náboženské centra a jejich klerikové (náboženská města Nadžaf a Karbalá v Iráku a Qom v Íránu).

²³⁹ TAKEYH, Ray: *Iranian Options. Pragmatic Mullahs and America's Interests*. The National Interest, 2003, č. 73, s. 52.

²⁴⁰ Vazby mezi Íránem a Irákem existují dlouhodobě a mají historický charakter. V době Saddámova režimu velké množství iráckých šíitů uteklo do Íránu, po svržení diktátora se vracely i se svými vazbami na Teherán zpět do svého rodiště. Tyto vazby jsou kanály íránského vlivu. Přes ně proudí investice. Maximilian Terhalle uvádí příklad jednoho z těchto sociálních spojnic v osobě ajatolláha Taskhiriho, který utekl z Iráku v roce 1991 a stal se poradcem Chamejniho. Po invazi do Iráku na jihu Iráku vytváří různorodé sociální projekty, staví nemocnice, opravuje silnice a ročně se prostřednictvím těchto aktivit investuje desítky milionů dolarů. TERHALLE, M.: *c. d.*, s. 75. Írán ovlivňuje Irák zevnitř, pomáhá budovat sociální zázemí, které přetrvává i po odchodu amerických vojsk.

²⁴¹ Město Herat, 350 000 obyvatel v dvoumilionové oblasti přes 200 kilometrů severovýchodně od hranic s Íránem, je známé jako íránská Dubaj. Írán každoročně přispívá více než 500 milionovou investicí na rekonstrukci a boj s Talibanem. Vliv Íránu roste i s množstvím íránských obchodníků, kteří do Heratu jezdí. Americké jednotky jsou znepokojené, protože oblast kolem Herat je klíčovou pro strategický útok na Írán

státy vykonávají nezávislou zahraniční politiku, v mnoha případech protichůdnou k zájmům Íránu. Mezinárodní vztahy jsou založené na prezentaci národních zájmů, opomíjejí zájmy trans-státních celků založených na společné víře. Dle Vali Nasra neexistuje nic jako panšiiismus nebo jednotné politické vedení, které by zastřešovalo šíitské komunity napříč Blízkým východem i v jiných oblastech.²⁴² Národní zájem je utvářen politickými podmínkami, které se liší stát od státu. Silná aktivizace šíitské skupiny, šíitské komunity v Saudské Arábii nebo v Libanonu vychází z podmínek politické diskriminace, kdy jsou šíitům upírána práva žít politicky,²⁴³ nejsou to mezinárodní vztahy s Íránem, které nutí šíitské komunity brojit proti vládním režimům. Írán má omezené možnosti aktivovat šíitské komunity, jejichž hlavní odpor spočívá v rozporných sociálních, ekonomických podmínkách, je spjat s odporem k politice režimu, nesouvisí se státem. Šiiismus se jeví příliš univerzálně na tyto specifické podmínky, které aktivizují šíitské komunity. Pokud by Írán chtěl proniknout k těmto šíitským komunitám a mobilizovat je, musel by vycházet z těch specifických podmínek, najít i způsob komunikace, aby byl vnímán jako aktér a alternativa.²⁴⁴ Šíitské komunity vychází z podmínek sociálního, ekonomického a politického vývoje. Tyto podmínky formují i jejich zájmy a Írán nemá prostředky, aby tyto zájmy změnil, nelze tvrdit, že mezi Íránem a šíitskými komunitami existují vztahy nadřízenosti a podřízenosti, na základě kterých by komunity přejímaly zájmy Íránu, resp. v jeho zájmu jednaly. Není vyloučeno, že mohou jednat stejně, když se jejich zájmy budou překrývat.

Tzv. šíitský půlměsíc a obavy sunnitských států patří do skupiny konfliktů,²⁴⁵ jejichž štěpnou linií je náboženství. Mezi nejpalčivější příklady náboženského konfliktu v současné době patří válka v Iráku. V. Nasr zmiňuje, že odstranění Saddáma Husajna vedlo k mohutnému nárůstu sunnitským milicím a vzpour, aby zabránily šíitům převzít moc nad Irákem.²⁴⁶ Se silnou pozicí

v případě, že se přestane diskutovat o jaderném programu. Vědí, že Írán si zde kupuje informace o plánech afghánské vlády. Herat, který resuscitoval díky penězům z Íránu, Američané chtějí použít k možnému útoku na Írán. Írán do Heratu vedou strategické důvody a ne společná víra. Více VARNER, Bill: *Iran Pours Cash Into Afghanistan, Seeking Leverage Against U.S.* In: Bloomberg.com, 17. 7. 2008, <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=aNaIqaODpvrU&refer=worldwide#> (18. 4. 2009).

²⁴² NASR, Vali: *When the Shiites Rise*. Foreign Affairs, 85, 2006, č. 4, s. 58.

²⁴³ SLACKMAN, Michael: *Sectarian Tension Takes Volatile Form in Bahrain*. In: The New York Times online, 28. 3. 2009, <http://www.nytimes.com/2009/03/28/world/middleeast/28bahrain.html> (28. 3. 2009).

²⁴⁴ Komunikace symbolů nebo zájmů je usnadněna moderními komunikačními prostředky, které mají i velkou oblibu v blízkovýchodních státech, i když jejich dostupnost je omezena a stále předmětem politického sledování. Srov. opoziční hnutí a iniciativy na internetu v Egyptě, Íránu. Je spousta osobností šíitského hnutí, které dokáží nadchnout, ale zároveň se rozplynou se špatnou mediální taktikou. Málo z nich dokáže vyburcovat davy napříč svěťadily, jak to dokázal Chomejní – z Íránu po Senegal. KEPEL, G.: *c. d.*, s. 131.

²⁴⁵ V této souvislosti se lze doplnit, že mobilizační funkce šíitského náboženství je již k výše uvedeným důvodům velmi omezená. Írán, jeho vlastní vliv v regionu narostl po roce 2003, nevyužil šíismus k mobilizaci v době, kdy region procházel zřetelnou krizí, sunnitské státy byly vnitřně ohromeny válkou ve své blízkosti, která měla dopad na jejich „arabskou ulici“ (viz. bombové útoky v Saudské Arábii). Chaos v oblasti by napomohl k masové mobilizaci, pokud by se šíismus dal použít jako prostředek k mobilizaci.

²⁴⁶ NASR, Vali: *c. d.*, s. 58.

náboženství v blízkovýchodní společnosti nejsou náboženské konflikty výjimkou, přesto nelze jednoznačně tvrdit, že náboženství slouží k tvorbě koalic nebo jiných aliancí, které v jednotlivých konfliktech vystupují, a že je výhodné vstupovat do konfliktu, který je nábožensky vyhraněný i vzhledem k trans-státním ssítím, které se organizují na náboženském základu.²⁴⁷

V této souvislosti je Írán velmi flexibilní a svou zahraniční politiku odprošťuje od náboženského obsahu i náboženství založených vazbách. Od 2. poloviny 90. let 20. století tvoří politiku dobrých sousedských vztahů se státy GCC, které jsou sunnitského vyznání. Dlouhodobě podporuje šíitská hnutí odporu Hizballáh²⁴⁸ nebo levicově orientované hnutí Khalq (*Movement of Mojahedin Khalq*, MEK). Zároveň pozornost upíná i na sunnitský Hamas nebo Palestinský islámský Džihád. Bidjan Nashat odůvodňuje vztahy s těmito hnutími jejich proti-izraelskou orientací.²⁴⁹ Dále rozvádí, že Írán chce změnit svou izolaci v mezinárodních vztazích tím, že se stane „panislámskou silou, bojující za palestinské zájmy.“²⁵⁰

²⁴⁷ V této souvislosti by se analýza dala rozvinout na otázku, zda-li náboženské konflikty mezi sunnity a šíity dávají mocenskou výhodu spojenectví mezi Spojenými státy a Izraelem.

²⁴⁸ Nejznámějším spojenectvím na šíitské linii je spojení Íránu s hnutím Hizballáh. Írán dlouhodobě podporuje Hizballáh ideologicky, politicky, ekonomicky a vojensky. Hizballáh reprezentuje odkaz islámské revoluce, který je stále zřejmý. Podpora Íránu vůči Hizballáhu spočívá v materiální, finanční asistenci, trainingu, logistice, ale i v přenosu spirituálního ducha šíismu. Šíismus oba spojuje, ale neurčuje jejich politiku. Srovnaj průběh parlamentních voleb 2009 v Libanonu a prezidentské volby 2009 v Íránu. Obě volby se konaly s týdenním odstupem. Zároveň v obou případech došlo k zajímavé povolební situaci. Srov. vliv povolebních demonstrací a aktivizaci Hizballáhu. BUTTERS, Andrew Lee: *Iran's Crisis Posing a Problem for Its Mideast Allies*. In: Time online, 23. 6. 2009, <http://www.time.com/time/world/article/0,8599,1906422,00.html>. Význam spojení mezi Íránem a Hizballáhem má rozsáhlé implikace, ale komplexního pohled vznik až doplnění Sýrie. Írán – Hizballáh – Sýrie patří mezi neaktivnější spojení v oblasti Levanty a pro všechny strany se zatím jeví výhodným, zasahuje do domácích politických vztahů, ale jejich význam spočívá i ve vyvažování vlivu USA a Státu Izrael, po roce 2006 a válce se Státem Izrael slouží k vyvažování vlivu sunnitských států oblasti. Tento vztah je funkční, protože je vnitřně rozmanitý, co mají všichni subjekty společné je status vyvrhele v mezinárodních vztazích. V současnosti by vývoj událostí v Íránu neměl ovlivnit spojenectví, ale poměrně podstatnou změnou prochází Sýrie, které se postupně od roku 2007 otevírá cesta zpět do mezinárodního společenství prostřednictvím konvalidace vztahů se Státem Izrael. V roce 2007 v průběhu libanonské krize jí tento návrat chtěla zprostředkovat Saudská Arábie. Nelze to hodnotit jako pokus o rozbití vazby Sýrie – Írán, spíše pokus o navázání styků Sýrie – Stát Izrael, i když oba přístupy byly zaměřeny na oslabení vlivu Íránu. V roce 2008 k Sýrii učinila vřelý krok i Francie v rámci projektu Unie pro Středozeemí. Ve stejné době o vztah se Sýrií stály i Spojené státy, které v červnu 2009 uzavřely dohodu o návratu amerických diplomatů zpět do Damašku. Postoj USA souvisí se strategií administrativy Baracka Obamy „z Jeruzaléma do Teheránu,“ tj. prioritou zůstává izraelsko-palestinský konflikt. Sýrii prospívá, že může použít spojenectví s Íránem bod ve vyjednávání, ale svou politiku na tom nestaví.

²⁴⁹ Z průzkumů veřejného mínění v roce 2008 59 % dotázaných bylo pro podporu šíitských milic v Iráku, 33 % proti; 60 % podporovalo záměry vlády ve vztahu k Hamásu a Islámského Džihádu; 61 % bylo pro podporu Hizballáhu, proti bylo 32 %. *Iran: Public Opinion...c. d.*

²⁵⁰ NASHAT, Bidjan: *Iran's Tactical Foreign Policy Rhetoric*. In: RAMAZANI, R. K. (ed.): *c. d.*, s. 139. V této souvislosti prý prezident Ahmadínežád používá svou rétoriku o Státu Izrael a popírání Holocaustu. Je rozhodné, jaký vliv na řešení izraelsko-palestinského konfliktu Íránu přinese protiizraelská rétorika. V roce 2005, kdy se prezident začal tuto rétoriku používat se i vztahy mezi USA a Íránem blížily antagonistickému zamrznutí na jedné netečné rovině, kterou představuje jaderný program a možnost výroby jaderných zbraní. Íránské působení v Iráku prohlubovalo konflikty mezi oběma státy, ale spíše utvrzovalo americkou administrativu, že regionální rovnováha bude tvořena mezi USA a Íránem. Z pohledu Íránu jeho bezpečnostní situaci ovlivňovala americká

2. 3. Bezpečnostní dilema

Vztah Íránu k USA je rozpolcený. Někteří berou vztah k USA z ideologického hlediska. Vnímají povinnost Íránu bojovat proti nadvládě USA v regionu. Nejvyšší duchovní vůdce přirovnává USA k „...železné pěsti schované v hedvábné rukavici.“²⁵¹ Jiní vnímají USA pragmaticky jako nepřítele, protože vliv Íránu nad regionem je odvislý od vztahu k USA. Vojenská přítomnost USA v Iráku a Afghánistánu objímá hranice Íránu. USA tvoří bezpečnostní koncepci pro státy GCC, s jejich pomocí, přítomností pozemních a námořních sil tyto státy nepotřebují vytvářet společnou regionální obrannou spolupráci, která je tak důležitá pro Írán. Americké jednotky v Perském zálivu mohou být v případě nutnosti kdykoliv použity proti Íránu. Mezinárodní izolace ve větší části nastává v důsledku mezinárodních sankcí, které zatěžují íránskou ekonomiku a jenž USA vehementně prosazují.

V průběhu Clintonovy administrativy byl Írán váben k oživení diplomatických vztahů prostřednictvím slov M. S. Indyka, kterého cituje Ray Takeyh: „*Je čas pro Spojené státy a Islámskou republiku Írán se spojit na základě rovnosti a vzájemného respektu jako dva velké národy...*“²⁵² Sblížení nenapomohla politika dvojího zadržování. Zadržováním USA nedocílily změny přístupu Íránu k USA, naučily ho, jak vytěžit z minima maximum. Ve svém důsledku defenzivní politika Íránu, která stála na zastrašování a používání asymetrických prostředků, pouze vedla k zakonzervování stavu zajištěného nebezpečí, ať se jednalo o spojení s terorismem, šířením jaderných zbraní. Po představení Bushovy doktríny se prohloubil antagonismus, který Írán vůči USA chová. Akce americké administrativy v Iráku, který také patřil na „osu Zla,“ vidí jako předehru ke změně režimu v samotném Íránu. Z pohledu Íránu USA podezírají a dokazují svou neúctu a nadřazenost. To je důvodem proč se bránit

vojska přítomna podél jeho hranic, ale i koalice, které se začaly tvořit na vyvážení vlivu šíitského púlměšice. Znovuzahájení obohacování uranu v srpnu 2005 bylo krokem k vytvoření zastrašovacího efektu, od něž se odvíjely vztahy s USA. Stejný krok ujistil Saudskou Arábii v její strategii větší angažovanosti v izraelsko-palestinském konfliktu a také v budování fronty proti íránskému (jadernému) nebezpečí. V kontextu tohoto přístupu má protiizraelská rétorika apelovat na arabské státy, aby se nespojovaly se Státem Izrael, o internacionalizaci odporu k Státu Izrael lze pochybovat. Lze vyloučit, že by vazba na protiizraelská hnutí měla sloužit jako vyděračský potenciál Íránu proti USA pro vyřešení jejich vzájemného antagonismu. Írán neformuje Hamás, nemá vliv na jeho rozhodování a používá ho jako prostředek proti nárůstu moci Státu Izraele a jeho spojenců v Blízkém východě, v opačném případě by íránské zájmy byly v ohrožení. Hamas potvrzuje, že Írán nemá vliv na jejich politická rozhodnutí, zároveň jejich spolupráce není podmíněna splněním nějakého zájmu. LOKAJ, Zdeněk: *Šéf Hamasu: Nejsme proti Západu. Jsme proti těm, kdo jsou proti nám*. In: iDNES.cz, 31. 5. 2009, http://zpravy.idnes.cz/sef-hamasu-nejsme-proti-zapadu-jsme-proti-tem-kdo-jsou-proti-nam-pwy-kavarna.asp?c=A090528_165343_kavarna_bos (29. 6. 2009). Srovnej s výroky izraelských nebo amerických představitelů, např. *Iran and Syria as Strategic Support for Palestinian Terrorism*. In: Israel Ministry of Foreign Affairs, 30. 9. 2002, http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/2000_2009/2002/9/.

²⁵¹ DAREINI, Ali Akbar: *Iran's supreme leader dismisses Obama overtures*. In: The Washington Post online, 21. 3. 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/21/AR2009032100217.html> (21. 3. 2009).

²⁵² TAKEYH, R.: *c. d.*, s. 97.

dominantní převaze USA v regionu. Obrana proti cizí mocenské nadvládě není neobvyklou reakcí u státu, u kterého historické faktory spojují zahraniční politiku s ochranou nezávislosti, svobody a integrity území.²⁵³

Svou velikostí, počtem obyvatel patří mezi největší státy Perského zálivu. Jeho naleziště ropy a zemního plynu nemají vyděračský potenciál vůči cenám těchto komodit, ale jsou důležitým zdrojem zlepšení domácí ekonomické situace a prostředkem mezinárodních obchodních vztahů. Vycházejíce z povahy vzájemných vztahů mezi USA a Íránem, Írán považuje vojenskou přítomnost USA v Zálivu za ohrožení vlastní bezpečnosti. K lepšímu pocitu nenapomáhá spojenectví států GCC s USA. Vojenská převaha je jedním z důvodů, pro které Írán volí strategický přístup ve vztazích se státy GCC a své zájmy přizpůsobuje vlastním možnostem jejich realizace. Pokud by Írán prosazoval ideologickou politiku, vycházející z rozporů islámská republika versus autoritářská monarchie nebo šíité proti sunnitům nebo dokonce nearabský národ proti arabským státům, pokaždé by byl v takovém střetu osamocený. Írán není vojensky natolik silný, aby porazil bezpečnostní záruku, kterou státům Zálivu poskytují USA. Dále konfrontace by z politického ani ekonomického hlediska nepomohla Íránu vylepšit si pověst „darebáckého“ státu a navrátit se do mezinárodního společenství z okraje, kde se nyní nachází. Nelze opomenout jak závažně by takové vyhocení vztahů působilo na oblast celého Blízkého východu, jak by se promítlo do jeho budoucnosti, protože konflikty na Blízkém východě jsou spojenými nádobami.

Vztah Íránu s USA se promítá do celé íránské zahraniční politiky. Nejedná se nekonstruktivní postoj Íránu nebo jeho sklon k monotónnosti, který by mu mohl být přisuzován v souvislosti s uzavřeností politického systému, ale spíše to vypovídá o seřazených priorit. Význam interakce mezi USA a Íránem spočívá v tom, že oba státy tímto vztahem vymezují svou bezpečnost. Jejich uvažování ovládá bezpečnostní dilema a volba prostředků, které nejlépe naplní vyžadovaný záměr. Převaha nespočívá pouze v množství armádních příslušníků, dokonalosti vojenské techniky nebo modernosti zbraní, převaha spočívá i v tom, že silnější aktér dokáže formovat chování svého protivníka. V této souvislosti selhaly jak USA, tak Írán, protože oba státy a s nimi i celý Perský záliv, se chytil do pastí trvalého ohrožení.

Ve svém přirozeném regionu Írán patří mezi významné aktéry, ale zároveň se zde cítí v ohrožení.²⁵⁴ Íránský jaderný program není strategickým plánem jak proměnit mocenské

²⁵³ Srovnej s projevem ajatolláha Chameneiho při promoční slavnosti na Univerzitě Imara Husajna v dubnu 2009. Např. DARAGAH, Borzou: *IRAN: Leader says Tehran can live outside 'unjust' world system*. In: The Los Angeles Times online, 16. 4. 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2009/04/iran-leader-says-tehran-can-live-outside-unjust-world-system.html> (17. 4. 2009).

ambice na reálný zisk. Jaderný arsenál „...poskytuje velkou ochranu a zajištění,“²⁵⁵ protože síla jaderných zbraní spočívá i v jejich efektu zastrašení.²⁵⁶ Jaderný program je prostředkem obrany proti ofensivní politice USA. Ve vztahu, který formuje nedůvěra, antagonismus, kouzlo teoretického vysvětlení, se rozdílly mezi defensivním a ofensivním se přestanou rozlišovat a výsledkem je uzavřený kruh, který nese svědčí o převaze a racionalitě ani jednoho z aktérů.

3. Americko-iránské vztahy v Perské zálivu

Americko-iránské vztahy jsou slepým místem americké zahraniční politiky na Blízkém východě. USA nepopírají význam Íránu pro stabilitu Blízkého východu, snaží se přijmout a využít jeho vliv pro řešení některých nejpálčivějších konfliktů, ale stále přetrvává opatrnost a nedůvěra z nečekaného překvapení ze strany teheránského režimu.²⁵⁷ USA i Írán oscilují mezi zdržováním a otevřením, angažováním se s podmínkami i bez podmínek. Oba státy od sebe vzdaluje v teoriích obtížně pojatý psychologický tlak strachu, který kolem sebe víří vzpomínky z islámské revoluce v 1979.²⁵⁸

Podle Jamese Phillipse Írán zůstal revolučním státem, který USA považuje za arogantní velmoc. Usiluje vypudit Spojené státy z Blízkého východu a zdiskreditovat moderní

²⁵⁴ 70 % iránské veřejnosti účastníci se průzkumu podporuje mezinárodní inspekce jaderného programu na oplátku za poskytnutí zahraniční pomoci. 52% podporu má výroba jaderných zbraní, z jedné třetiny na jednu pětinu klesl počet respondentů, kteří nepodporují výrobu jaderných zbraní. *Iran: Public Opinion...c. d.*

²⁵⁵ KERMAI, Shenaz: *Who's afraid of Iran?* In: Al Jazeera English, 30. 7. 2008, <http://english.aljazeera.net/focus/iran/2008/07/200872291723553346.html> (3. 8. 2008).

²⁵⁶ Více např. SCHELL, Jonathan: *The Folly of Arms Control*. Foreign Affairs, 79, 2000, č. 3, s. 22 – 46, zejména s. 32 – 33.

²⁵⁷ Podle průzkumu veřejného mínění, který provedl the Chicago Council on Global Affairs na podzim r. 2008 65 % Američanů si přeje zahájit rozhovory s iránskými vůdci a zlepšit vzájemné vztahy. *Troubled by Loss...c. d.*

²⁵⁸ Ve zkratce obavy z šíření islamistické revoluce přiměly USA podpořit Irák v jeho tažení proti Íránu, ale zároveň tajně probíhala aféra *Iran-contra*. Administrativa G. H. Bushe, ovlivněná vítězství v iránsko-kuvajtské válce, přesto nevyužila materiálního vyčerpání režimu Saddáma Husajna a spolehla se na sankce a tlak mezinárodního společenství, že změní chování iráckého režimu. „Írácký syndrom“ přetrvával v akademických i politických kruzích až do roku 2003. Irák i Írán byly popisovány jako nezodpovědné a vůči svým lidem nelegitimní režimy, vláda islamistů s velkou mobilizační schopností v době vzrůstajícího aktivity islamistů byla stejně nedůvěryhodnou jako privatizace státních zájmů Stranou Baas.

arabské vlády, které mají s USA dobré vztahy.²⁵⁹ Clintonova administrativa považovala Írán za vydědence mezinárodního společenství a zahájila proti němu a Iráku strategii dvojího zadržování. Americká vláda využila vakua v regionálních vztazích, které nastalo po osvobození Kuvajtu od irácké invaze, k přetvoření Perského zálivu. Vojenská přítomnost potvrdila mocenskou nadřazenost USA, demokratická administrativa pokračovala v izolaci sankcemi²⁶⁰ a vytlačení Íránu i Iráku na periferii mezinárodního společenství. V roce 1995 Bill Clinton Írán tvrdil: „*Írán pokračuje v aktivitách, které představují hrozbu míru a bezpečnosti všech národů...podporuje terorismus a usiluje o získat zbraně hromadného ničení.*“²⁶¹ V návaznosti o Íránu pronesl, že je „...*hrozbou mezinárodní bezpečnosti, zahraniční politiky a hospodářství Spojených států.*“²⁶² Americká zahraniční politika v 90. letech vycházela z mocenské převahy, ideové nadřazenosti a espritu ochránce světového míru. Clintonova administrativa spojila oteplení ve vzájemných vztazích s rezignací íránských zásahů do izraelsko-palestinského konfliktu, podpory teroristických hnutí a získávání zbraní hromadného ničení. Zmírnění přístupu definoval ve svém projevu na Soref Symposium v roce 1993 M. S. Indyk. Americká administrativa investovala do zadržování s předpokladem, že zároveň se změní i íránský režim. Zvolení Chatámí íránským prezidentem v květnu 1997 mělo představovat změnu.²⁶³ Prezident Chatámí vyzval k „dialogu mezi civilizacemi:“ „*Ve*

²⁵⁹PHILLIPS, James A.: *Containing Iran*. In: Heritage Foundation, http://www.heritage.org/Research/MiddleEast/upload/89276_1.pdf (24. 6. 2009).

²⁶⁰Nástrojem izolace byly zejména ekonomické sankce. USA poprvé uvalily sankce na Írán v roce 1995, kdy byl vydán *Executive Order 12957* zakazující americké investice do energetického průmyslu, následoval *Executive Order 12959* zakazující americký obchod a investice s Íránem. Nejkomplexnější omezení s sebou přinesla účinnost zákona *Iran-Libya Sanctions Act (ILSA)* z roku 1996 postihující zahraniční společnost, jejichž roční obrat obchodování v energetickém sektoru Íránu byl více jak 20 miliónu dolarů. V druhém Clintonově volebním období po roce 2000 některé sankce byly zrušeny (např. týkající se léků, potravin). V souvislosti s vydáním zákona zamezujícího zahraničním prodejem zbraní hromadného ničení, balistických raket a raketových technologií do Íránu (*Iran Non-Proliferation Act*) USA uvalila sankce na íránské ministerstvo obrany. Sankce mají přinutit íránské občany vyvinout tlak na politické elity, aby jednak zastavily jaderný program, jednak změnilly politický režim (tzv. reformy zdola). Sankce postihují energetický průmysl a oblasti vztahující se k jadernému programu. Navzdory sankcím a politickému tlaku, který měly způsobit, celkový americký export do Íránu vzrostl v době Bushových administrativ desetkrát. Více GERSTENZANG, James: *Bras? Bull semen? Business with Iran soars during Bush years*. In: The Los Angeles Times online, 8. 7. 2008, <http://latimesblogs.latimes.com/presidentbush/2008/07/of-the-hot-butt.html> (8. 7. 2008). Více debata o efektivnosti sankcí v mezinárodních vztazích, např. AQAZADEH, Maziar: *Nuclear Sanctions Have Limited Effect*. In: Institute for War and Peace Reporting, http://iwpr.net/?p=irn&s=f&o=345397&apc_state=henh (srovnání ekonomických dopadů sankcí na domácí politický vývoj a reformy, pohled nezávislého íránského novináře serveru MIANEH). Srovnej se sankcemi USA vůči Severní Koreji nebo Kubě.

²⁶¹CLINTON, William J.: *Letter to Congressional Leaders on Iran*. 6. 5. 1995. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=51327&st=&st1=> (19. 5. 2009).

²⁶²*Executive Order 12959 Prohibiting Certain Transactions with Respect to Iran*. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=51326&st=&st1=> (19. 5. 2009).

²⁶³Ve vztahu USA a Íránu zvolení tzv. reformního křídla i v následujících parlamentních volbách vkládalo USA naději na obměnu chování Íránu. Někteří (např. Z. Brzezinski) usilovali o využití této příležitosti a navázání diplomatických rozhovorů, snížení sankcí. V tomto přístupu se zrcadlí americké zaujetí režimem a změnou režimu, i když Clintonova vláda usilovala pouze změnit chování Íránu v mezinárodních vztazích. Kriticky lze namítnout, že tento přístup vychází z nepochopení vnitřní fragmentické povahy politického systému, díky níž je

významu dialogu civilizací zamýšlíme těžit užitek z úspěchu a zkušeností všech civilizací, západních i nezápadních a udržovat dialog. Čím bližší jsou si pilíře a základy těchto dvou civilizací, tím by se dialog mohl stát jednodušším.“²⁶⁴ Clintonova administrativa zmírnila svou rétoriku a velké očekávání z uvolnění napjatých vztahů zahájilo nové debaty o využití významu a vlivu Íránu pro bezpečnostní struktury v Perském zálivu.²⁶⁵ V březnu 2000 se setkala americká ministryně zahraničních věcí Madeleine Albrightová s íránským prezidentem Chatámím. V diskusi přiznala podíl amerických tajných služeb na svržení premiéra Mossadequa.²⁶⁶ Také přiznala omyly amerických administrativ v podpoře vlády šáha v 70. letech a vojenské podpory Iráku ve válce s Íránem.²⁶⁷ V této souvislosti prezident Clinton v dubnu 1999 pronesl: „Myslím, že někdy je důležité říci lidem, ... máte právo být našťvaní na mou zemi nebo mou kulturu nebo a další, co je nám obvykle dnes přisuzováno, co jsme udělali před 50 nebo 60 nebo 100...lety.“²⁶⁸ Podle článku Hooshanga Amirahmadiho, íránského politického analytika, nastal nejlepší čas doplnit vyjádření o přátelství skutečným zlepšením diplomatických vztahů.²⁶⁹ Možnost zlepšení vztahů s proreformním prezidentem Chatámím, jak byl často označován v médiích, viděl i prezident Clinton, když řekl: „Jenou z nejlepších věcí, kterou můžeme udělat pro dlouhodobý mír a zdraví Blízkého východu a ovšem pro většinu ze zbytku světa je mít konstruktivní partnerství s Íránem.“²⁷⁰ Clinton přiznal podíl chování USA na historickém formování vztahů s Íránem, ale zároveň zdůraznil, že USA nikoho nenutí podporovat terorismus a nebudou takové jednání i nikoho tolerovat.²⁷¹ Spojené státy si začaly uvědomovat strategickou důležitost Íránu v Perském zálivu pro konflikty, které se dějí v jeho blízkosti,²⁷² např. Írán spolupracoval s USA proti Talibanu v Afghánistánu. Ve

zahraniční politika často v rozporu s národními zájmy. Samotné elity nejsou o její podobě jednotné. Zahraniční politika směřovala k postupně provedeným změnám, ne k rezolutním obrátům.

²⁶⁴ *Transcript of Interview...c. d.*

²⁶⁵ WRIGHT, Robin – BAKHASH, Shaul: *The U.S. and Iran: An Offer They Can't Refuse?*. Foreign Policy, 108, 1997, č. 4, s. 125.

²⁶⁶ Údajně první ministryně zahraničních věcí pronesla, že „jasně to byl krok zpět v politickém rozvoji Íránu.“ DAVIDSON, Lawrence: *Privatizing Foreign Policy*. Middle East Policy, 13, 2006, č. 2, s. 143.

²⁶⁷ Tamtéž.

²⁶⁸ PERLEZ, Jane – RISEN, James: *Clinton Seeks an Opening to Iran, But Efforts Have Been Rebuffed*. In: The New York Times online, 3. 12. 1999, <http://www.nytimes.com/1999/12/03/world/clinton-seeks-an-opening-to-iran-but-efforts-have-been-rebuffed.html?scp=20&sq= Terror,%20Iran%20and%20the%20U.S.%20Perlez%20Risen&st=cse> (13. 6. 2009).

²⁶⁹ AMIRAHMADI, Hooshang: *The time is now. A new beginning in Iran-U.S. relations*. In: Iranian, 22. 12. 2000, <http://www.iranian.com/Opinion/2000/December/Time/index.html> (5. 6. 2009).

²⁷⁰ *Transcript of President Clinton's Online Interview with CNN.com*. In: CNN.com, 14. 2. 2000, <http://edition.cnn.com/2000/US/02/14/clinton.transcript/> (5. 6. 2009).

²⁷¹ *Transcript of President...c. d.*

²⁷² Stejným způsobem argumentovali kritici politiky dvojího zadržování, např. Z. Brzezinski a B. Scowcroft, realističtí matadoři, kteří svou vědeckou identitu založili na geopolitice a boji se Sovětským svazem, nebo Graham E. Fuller, geopolitik a odborník na islamismy. Z. Brzezinski a B. Scowcroft viděli regionální rovnováhu v Perském zálivu jako hru mezi velkými státy a vychází z historické rivality. Irák a Írán se v ní vzájemně vyčerpaní a Saudská Arábie bude ušetřena, s ní i zájmy USA, jejichž přítomnost je nezbytná, ale není nutné, aby se přímo bojů účastnila. G. E. Fuller vnímal rivalitu mezi velkými a malými státy, které lpěly na přítomnosti

vztahu k Íránu se ve velké míře projevila empatie s vnitřními politickými změnami, o kterých se očekávala změna chování státu v mezinárodních vztazích. Zaujetí změnou regionální rovnováhy ve prospěch osy Írán a Saudská Arábie, protože obě mocnosti uzavřely „dialog civilizací“,²⁷³ nehrálo roli. USA jako gesto dobré vůle pozvolna zrušily některé sankce v potravinářské oblasti, na léky a některé firmy byly připraveny k miliónovým investicím do íránského energetického průmyslu, ale klíčové sankce přetrvávaly a obchodní schopnosti Íránu integrovat se do světového obchodu se zmenšovala.²⁷⁴ Sankce blokovaly aktivity amerických obchodních subjektů v Íránu, jejich dopad se projevil v zbrojním průmyslu, ale minimálně v energetickém průmyslu, který patří mezi nejrozvinutější a v němž Američané uvolnili místo Číně a Rusku. Nejzávažnější z nich a pro USA nejdůležitější byl *ILSA*, která podle slov M. Albrightové měla zabránit Íránu vyvíjet jaderné zbraně a zastavit jeho finanční a jinou podporu terorismu.²⁷⁵ Prioritou americké zahraniční politiky na Blízkém východě byl izraelsko-palestinský konflikt: „...*nikdy nebudeme komunitou sdílených hodnot, dokud nebude mír mezi Státem Izrael a jeho sousedy.*“²⁷⁶ V souvislosti v krizi v Iráku se projevilo oddělené vnímání izraelsko-palestinského konfliktu a dění v Perském zálivu. Ze stejného přístupu vycházela i politika dvojího zastrašování. Při senátním slyšení ve Výboru pro zahraniční vztahy M. Albrightová řekla: „*Irák a mírový proces [izraelsko-palestinský mír – pozn. BB] jsou dvě oddělené věci, jasně velmi odlišné.*“²⁷⁷

Koncem r. 1999 na americko-íránské rozmrznutí dopadly závěry z vyšetřování atentátu na Kabár Towers v Saudské Arábii v r. 1996, které měly potvrdit spojitost s několika íránskými představiteli okolo prezidenta Chatámího. Prezident B. Clinton poslal Chatámímu

USA v regionu a zanedbávaly vlastní možnosti, jak si zajistit bezpečnost, např. vytvořit společnou regionální obrannou spolupráci. Více např. FULLER, Graham E. – LESSER, Ian O.: *Persian Gulf Myths*. Foreign Affairs, 76, 1997, č. 3, s. 42 – 52.

²⁷³ Írán souhlasil s ukončením podpory teroristických aktivit na území Saudské Arábie, tj. ve vztahu k šíitské komunitě na východě Saudské Arábie. Dále se obě země dohodly, že společně budou dodržovat kvóty na těžbu, jak stanoví zasedání OPECu.

²⁷⁴ Na Clintonovy sankce navázala administrativa G. W. Bushe. Pokračovala v *ILSA* (8/2001) a uvalila nové sankce na zahraniční společnosti, které napomáhaly v budování íránského jaderného programu (5/2002). V sankcích se rozhodl pokračovat i Barack Obama po svém uvedení do úřadu.

²⁷⁵ DAVIDSON, L.: *c. d.*, s. 144.

²⁷⁶ Slova Billa Clintona ve svém článku citoval R. K. Ramazani. RAMAZANI, R. K.: *The Emerging Arab-Iranian Rapprochement: Towards an Integrated U.S. Policy in the Middle East?* Middle East Policy, 6, 1998, č. 1, s. 49.

²⁷⁷ *Senate Foreign Relations Committee Hearing on U.S. Foreign Policy*. 10. 2. 1998. In: U.S.Engage.com, <http://archives.usaengage.org/archives/legislative/albright.html> (19. 6. 2009). Ve stejném období dochází na Blízkém východě k několika jevům, které spolu souvisí. Politické elity jak arabských států, tak Izraele zpochybňovaly roli USA jako vyjednaváče, protože postup k vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu bylo zmrazeno postupem izraelské vlády B. Netanjahua. Efekt „arabské ulice“ byl zřetelnější. Většina monarchií GCC se potýkala s domácí opozicí, která pro ně znovu oživila nadšení z islamské revoluce v Íránu v r. 1979. Monarchie přisuzovaly své problémy s opozicí nevyřešenému izraelsko-palestinskému konfliktu. Tento přístup u nich přetrvával až do útoků z 11. září 2001. Ovlivnilo to i přístup těchto států k vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu po roce 2000. Nejsignifikantnějším příkladem je Saudská Arábie.

dopis prostřednictvím zprostředkovatelů z Ománu, jedině trvalému spojenci mezi Íránem a státy GCC, ale odpovědí nebyla ani nabídnuta omluva ze strany íránského prezidenta, ani nabídka spolupráce na dalším vyšetřování. Na Ministerstvu zahraničních věcí se uvažovalo o otevření speciální sekce, zabývající se Íránem, ale závěry vyšetřování celý proces zvrátily.²⁷⁸ Ve stejném období se americký zákonodárny orgán nachází v silné protiíránské náladě. Souhlasil s prodloužením ekonomických sankcí a v Národním shromáždění a Senátu jsou přijímány návrhy zákonů zaměřené na íránský raketový systém a budování obranného štítu, které v době Chatámího probíhalo.²⁷⁹ Prezident Chatámí byl pragmatickým politikem, který se snažil Írán dostat z mezinárodní izolace a tak podpořit jeho ekonomickou schopnost a odlehčit odkazům islámské revoluce sociální nepokoje a nespokojenost, které uvnitř Íránu nastaly. Zmírnění napětí mezi Íránem a USA bylo v národním zájmu islámské republiky. Oba státy čelily společnému nepříteli v Iráku a Afghánistánu, který si vyžadoval společný postup. Zároveň Írán nemohl dovolit, aby Spojené státy se Státem Izrael ovládly celý Blízký východ. Izolace „mezinárodního vydědence“ nebo „režimu s darebným chováním“ Íránu zmenšovala manévrovací pole v době, kdy vojenská přítomnost USA v Perském zálivu trvá, ale státy GCC odmítají se rozejít se Spojenými státy a spolupracovat s regionálními partnery v otázkách bezpečnosti a společné obrany.²⁸⁰ R. Takeyh cituje slova prezidenta Chatámího, který tvrdil, že „*bezpečnost této oblasti [Perského zálivu – pozn. BB] bude zajištěna pouze stažením cizích sil z regionu...nejdůležitější zahraniční politikou bude oddálit nepřátele z Perského zálivu.*“²⁸¹ R. Takeyh připomíná slova íránského ministra obrany, který tvrdil, že „*Írán usiluje vytvořit*

²⁷⁸ PERLEZ, J. – RISEN, J.: *c. d.*

²⁷⁹ Např. Např. *H.R. 2709 - Iran Missile Proliferation Sanctions Act of 1997*. Americký Kongres se jevil až příliš protiíránský, že ztěžoval aktivity administrativy k vyjasnění vztahů s Íránem a vytěžení alespoň minima z „dialogu civilizací.“ Většina zákonodárných iniciativ byla administrativou na doporučení analytického aparátu vetována. Nejčastějším důvodem byla protichůdnost návrhů se záměry exekutivní moci. Administrativa často poukazovala na tzv. internacionalizaci íránského ohrožení, v důsledku které by Spojené státy ztratily schopnost jednat unilaterálně. V této souvislosti by se dalo hovořit o vlivu proizraelské lobby (*American Israel Public Affairs Committee, AIPAC*), která je dlouhodobě jednou z neaktivnějších politických nátlakových skupin v americkém politickém systému. Takové jednání by mohlo souviset s politikou Ehuda Olmerta. V souvislosti s několika výše zmíněnými poznámkami v textu a omezeném rozsahu práce dále nebude rozebrán vztah mezi Izraelem, Íránem a rolí USA. Pro více informací např. PARSI, Trita: *Treacherous Alliance - The Secret Dealings of Iran, Israel and the United States*. Yale University Press, New Haven 2007.

²⁸⁰ V této souvislosti je nutné se ptát, vůči kterému nebezpečí by taková bezpečnostní struktura měla smysl. Motivy Íránu byly primárně namířeny proti USA, které v regionu měly materiální převahu. Dalším důvodem byl Irák, sice byl v režimu mezinárodních sankcí, ale ty neublížily jeho mobilizační schopnosti a nepodryly autoritu režimu, spíše pomohly irácké elitě se semknout. Irák stále byl nebezpečným sousedem, obzvláště pokud si íránští představitelé vybavili, jak režim Saddáma Husajna zaútočil na šíitskou komunitu nebo Kurdy. Írán založil svou regionální diplomacii na podobném kalkulu jako ajatolláh Chomejní na počátku 80. let – prostřednictvím této regionální struktury by zabránil, aby podobná koalice vznikla proti Íránu, z impulsu Iráku, jako v během 1. války v Zálivu. Dalším rozměrem se Perský záliv propojil s oblastí Levanty. Izraelsko-palestinský konflikt stále patřil mezi priority zahraničně-bezpečnostní agendy USA. O co více se angažmá USA nevedlo, o to více Spojené státy stály o zvýšení vlastní kredibility. Nerezignovaly na vztahy s Izraelem, i když v tomto období nebylo nejlepším porozumění, ale podporovaly vytváření dalších koalic, které by pomohly rozeběhnout další krok. Stát Izrael se sblížil s Tureckem a izraelské ohrožení vůči Íránu se ocitlo na íránských hranicích.

²⁸¹ Prezident Khatámí citován v článku R. Takeyha. TAKEYH, R.: *c. d.*, s. 95.

íránsko-arabskou společnou frontu vzhledem k nebezpečné hrozbě.“²⁸² Státy GCC se postupně začaly otevírat vzájemné obchodní, kulturní a diplomatické spolupráci s Íránem.²⁸³

Terorismus a íránské napojení na hnutí Hizballáh a Hamás byly v souvislosti s napětím v izraelsko-palestinském konfliktu značným problémem. Priority zahraniční politiky se vázaly k izraelsko-palestinskému konfliktu, proto íránská podpora hnutí Hamás a Hizballáh byla v protikladu k zájmům USA na zajištění bezpečnosti Izraele a vyřešení izraelsko-palestinského konfliktu.²⁸⁴

Další významné období ve vztazích mezi Spojenými státy a Íránem nastalo po útocích z 11. září 2001. Nestandardní chování v mezinárodních vztazích, které se snažily změnit všechny americké administrativy, ať diplomatickým tlakem, izolací, zadržováním, bylo spojeno s povahou režimu, nelegitimního vládnou. Dle agendy na šíření demokracie Írán představoval nelegitimní režim. Nelegitimitu vlády přímo spojovali s teokratickou vládou a obavami z nečekaného překvapení, vytvoří špatně čitelný vnitřní politický systém. V atmosféře války proti teroru ho v lednu 2002 teroristické konexe zavedly mezi státy „osy Zla.“ Spojené státy řadily Írán mezi státy aktivně a dlouhodobě podporující terorismus.²⁸⁵ Zpráva Ministerstva zahraničních věcí USA potvrdila, že ekonomické sankce v době Clintonovy administrativy nepřinutily Írán nepodporovat teroristické organizace.²⁸⁶ Naopak Írán rozšířil své styky s Hamásem a Hizballáhem a poskytl i finanční, technickou asistenci jiným teroristickým skupinám v Perském zálivu.²⁸⁷ Mezi „ty druhé státy“ by patřil i kvůli úsilí získat jaderné zbraně. V roce 2002 při slyšení před Výborem pro ozbrojené služby (*House Armed Services Committee*) generál Tommy Franks vypověděl: „...Írán vyrábí zbraně hromadného ničení, které potencionálně ohrožují naši vojenskou přítomnost a regionální přátele.“²⁸⁸ V roce 2002 pohled Bushovy administrativy již směřoval do Bagdádu a v porovnání s ním se Írán nejevil větším nebezpečím. Richard Perle na konferenci o

²⁸² Tamtéž, s. 96.

²⁸³ Zprostředkování bližších kontaktů zaštiťoval Omán, který v době irácko-íránské války fakticky zastával neutralitu, s Íránem měl dlouhodobě dobré vztahy. Pro Írán bylo důležité navázat přátelštější vztahy se Saudskou Arábií, dalším významným aktérem regionu, zároveň největším spojencem USA, Kuvajtem a Bahrajnem. Přetrvávaly spory mezi Íránem a Spojenými arabskými emiráty o ostrovy Abu Musa, Velký Tunb a Malý Tunb, které od odchodu Britů ze Zálivu společně spravoval se Spojenými arabskými emiráty. V březnu 1992 nad ostrovy prohlásil svou svrchovanost. Otázka ostrovů stále není vyřešena. *Iran raps Arab leaders statement over UAE illusion about islands*. In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/NEW/3771287.html> (6. 4. 2009).

²⁸⁴ PAZ, Reuven: *From Teheran to Beirut to Jerusalem: Iran and Hizballah in the Palestinian Uprising*. PeaceWatch, č. 313, 26. 3. 2001. In: The Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/print.php?template=C05&CID=2004> (20. 5. 2009).

²⁸⁵ *Patterns of Global Terrorism*. 2003. In: U.S. Department of State, <http://www.state.gov/documents/organization/31912.pdf> (19. 5. 2009).

²⁸⁶ *Patterns of Global...c. d.*

²⁸⁷ Tamtéž.

²⁸⁸ FRANKS, Tommy: *Testimony to House Armed Services Committee*. 27. 2. 2002. In: United States Central Command, <http://www.centcom.mil/CENTCOMNews/transcript/20020227.htm> (20. 5. 2009).

možnostech americké diplomacie v Perském zálivu v roce 2002 řekl: „*Írán představuje úplně jinou hrozbu než Irák...demonstranti nenosí masku v Teheránu...*[pro teokratickou vládu – pozn. BB] *je to začátek konce.*“²⁸⁹ Irák představoval větší ohrožení a vojenská intervence se zdála být nevyhnutelnou, na rozdíl od něj USA u Íránu podporovaly pro reformní hnutí. V Kongresu byl přednesen návrh na přijetí zákon pro podporu demokracie a lidských práv v Íránu (*Iran Freedom Support Act*). Návrh zákona byl odmítnut americkým ministerstvem zahraničních věcí, protože by omezoval administrativu v dalších krocích i prostředcích realizace vztahů s Íránem.²⁹⁰ Cílem USA v této době bylo dosáhnout změny chování Íránu, i ve vztahu s dominovým efektem, který se očekával od invaze do Iráku byla vojenská intervence odložena, ale nezmizela z možností řešení vztahů mezi USA a Íránem. Období 2001-2003 bylo z tohoto pohledu unikátní příležitostí. Po 11. září se Írán vyrovnával s dopady útoku pro Perský záliv. Největší změnou bylo zahájení ofenzívy proti Talibanu v Afghánistánu. Americká vojska se dostala do přítomnosti íránských státních hranic, což donutilo Írán pragmaticky jednat. Írán spolupracoval se Spojenými státy proti Talibanu již dříve a na spolupráci navázal. Účastnil se logisticky i finančně, bojoval proti drogovým překupníkům i stavěl utečenecké tábory u svých hranic. Spolupráce v Afghánistánu byla jednou z možností, prostřednictvím které spolu USA a Írán komunikovaly, vzájemně si sdělovaly zájmy. Pro Írán nebyla tato spolupráce důležitá pouze v rozměrech národní bezpečnosti, ale také kvůli jejímu vlivu na vnitřní poměry. Sblížení USA a Íránu prostřednictvím společného zájmu v Afghánistánu by oslabilo tzv. konzervativní křídlo. Zároveň díky roztržce mezi USA a Saudskou Arábií se státy mohly soustředit pouze na své vzájemné vztahy, aniž by potřebovaly kontrolovat jejich dopad na jiný stát. Vztahy mezi státy se nezměnily a přetrvávala vzájemná nedůvěra. V lednu 2002, byl Írán, i přes spolupráci s USA v boji proti teroru, zařazen mezi státy „osy Zla.“ Prezident Bush v *Projevu o Stavu Unie* pronesl: „*Írán agresivně získává tyto zbraně [zbraně hromadného ničení – pozn. BB] a vyváží teror, zatímco pár nezvolených odpírá íránskému lidu naději na svobodu.*“²⁹¹ 31. ledna 2002 národní poradkyně pro bezpečnost C. Riceová shrnula postoj americké diplomacie

²⁸⁹ PERLE, Richard: "The Persian Gulf: Opportunities and Problems." A Nixon Center Panel Discussion, 14. 3. 2002. In: The Nixon Center, <http://www.nixoncenter.org/Program%20Briefs/vol8no3gulf.htm> (27. 6. 2009).

²⁹⁰ O návrhu se zahájila debata, zda-li má pomoci nebo zabránit vojenské intervenci USA do Íránu. Z postoje americké administrativy je zřejmé, že si nechávala všechny možnosti volné a rozhodnutí o Íránu se odvíjelo od vojenské intervence do Iráku. Projevil se zde dominový efekt. Návrh byl přijat v roce 2005 a určil částku deseti miliónů dolarů na podporu opozičních hnutí. Přijetí návrhu až v roce 2005 lze opět interpretovat v souvislosti se změnou přístupu americké administrativy k Iráku a zároveň diplomatickému mrtvému bodu ve vztazích k Íránu, pro které byl klíčovým tématem íránský jaderný program a americká administrativa si podmiňovala další postup zastavením programu.

²⁹¹ BUSH, George W.: *Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 29. 1. 2002. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644&st=&st1=> (13. 4. 2009).

k USA: „*Írán je přímou podporou regionálního a globálního terorismu a jeho agresivní úsilí získat zbraně hromadného ničení popírá všechny dobré úmysly, které ukázal v dnech následujících po světově nejhorším teroristickém útoku v historii.*“²⁹² Írán byl dlouhodobě spojován s teroristickými organizacemi, jeho obranný raketový systém a jaderný program budily obavy. V íránské domácí politice nastala změna, hlavní debatou mezi politickými tábory, moderovanou Nejvyšším náboženským vůdcem, se stalo ohrožení politikou USA a ztráta důvěry, která se objevila s pragmatickým přístupem Chatámího. Političtí představitelé obviňovali USA, že vzdaly politiku postupného uvolňování vztahů.²⁹³ Konzervativní síly využily této atmosféry a s nimi ožil i „Velký Satan.“²⁹⁴ V dubnu 2002 C. Riceová rozvinula přístup americké administrativy k Íránu: „...*problém s Íránem je, že jeho politika popírá účel, že angažování se by s ním pomáhalo...Náš problém s Íránem je v jeho politikách, jsou tak destruktivní k mezinárodní politice – od podpory terorismu po celém světě k podpoře terorismu na Blízkém východě a upřímně, pár nezvolených v Íránu, kteří stále frustrují naděje vlastního lidu,...říkáme pravdu o povaze Íránu...v Íránu jsou nějaké pozitivní síly, ale ty ještě nejsou schopny změnit chování Íránu. Chování Íránu stále je problémem mezinárodní politiky.*“²⁹⁵ Nejvyšší náboženský vůdce odvolal jakékoli možnosti o vyřešení rozporů vyjednáváním s americkou vládou: „*Islámská republika Írán se nikdy nepodřídí americkému šikanování. Vyjednávání nic nevyřeší. Z vyjednávání má prospěch pouze Amerika...*“²⁹⁶ V červenci 2002 Bushova administrativa tvrdila, že Chatámí a kruh lidí kolem něj jsou příliš slabí, neefektivní a neseriózní, proto bude administrativa hledat podporu přímo u lidí.²⁹⁷

V lednovém *Projev o Stavu Unie* v r. 2003 prezident Bush potvrdil, že změna chování je možná pouze se změnou režimu: „...*Různé hrozby žádají různé strategie. V Íránu stále vidíme vládu, která utlačuje svůj lid, získává zbraně hromadného ničení a podporuje terorismus. Také vidíme íránské občany riskující zastrašení a smrt, když mluví o svobodě a*

²⁹² Použita citace z článku Raye McGoverna. McGOVERN, Ray: *Juggernaut Gathering Momentum: Next Stop, Iran*. In: AntiWar.com, <http://www.antiwar.com/mcgovern/?articleid=8510> (13. 4. 2009).

²⁹³ MacFARQUHAR, Neil: *Millions in Iran Rally Against U.S.* In: The New York Times online, 11. 2. 2002, <http://www.nytimes.com/2002/02/12/international/middleeast/12IRAN.html> (14. 4. 2009).

²⁹⁴ HERADSTVEIT, Daniel – BONHAM G. Matthew: *What the Axis of Evil Metaphor did to Iran*. The Middle East Journal, 61, 2007, č. 3, s. 434. „Velký Satan“ odkazuje na dominanci USA nad ostatními, kteří si nechají od ní poroučet, pustí vlastní nezávislost, rezignují na vlastní zájmy a stávají se loutkami v politické hře Spojených států o moc.

²⁹⁵ *Remarks by National Security Advisor Condoleezza Rice on Terrorism and Foreign Policy*. Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University. 29. 4. 2002. In: MERLN, <http://merln.ndu.edu/archivepdf/iran/WH/20020429-9.pdf> (29. 3. 2009).

²⁹⁶ *Iran: Khamenei nixes U.S. Talks again*. IPR Strategic Business Information Database, 8. 5. 2002. Získáno na Encyclopedia.com, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-85520268.html> (29. 3. 2009).

²⁹⁷ S tímto přístupem souhlasilo i Shromáždění reprezentantů amerického Kongresu. TATE, Deborah: *US Lawmakers Push to Change Policy Toward Iran*. In: Voice of America, <http://www.voanews.com/english/archive/2002-07/a-2002-07-25-27-US.cfm?moddate=2002-07-25> (23. 4. 2009).

lidských právech a demokracii. Íránci, jako všichni lidé, mají právo si vybrat svou vlastní vládu a určit vlastní osud, Spojené státy podporují jejich aspirace na život ve svobodě.“²⁹⁸

V této souvislosti Suzanne Maloney a Ray Takeyh poznamenali: „...*odstraněním idealismu neomezili pouze íránskou demokracii, ale i americkou diplomacii.*“²⁹⁹ V květnu 2003 skončily neformální schůzky mezi diplomaty a odborníky obou zemí o společných strategiích boje proti terorismu v Afghánistánu. Administrativa varovala Írán před zasahováním do vnitřních záležitostí v Iráku.³⁰⁰ Bojová nálada z Iráku se vyskytla i v prostorách Bílého domu a Pentagonu, po prvních zprávách o pohybu na irácko-íránských hranicích se představitelé americké administrativy a jejího zázemí vrátili k diskuzi o Íránu a možnostech změny režimu.³⁰¹

Ačkoli invaze do Iráku odstranila jeho odvěkého nepřítele, přítomnost amerických vojsk spolu se stigmatem státu „osy Zla“ zvýšily obavu Íránu o vlastní bezpečnost. Naopak vojenské jednotky, které objímaly íránské státní hranice, a vnitřní rozklad Iráku vytvořily nový rozměr íránského přístupu k bezpečnosti. Bezpečnost Íránu se stala závislou na vnitřní stabilitě Iráku, paradoxně tak souvisela se Spojenými státy, které přišly do Bagdádu změnit Blízký východ. Angažovanost Íránu v Iráku vychází z pragmatického úsudku o zajištění vlastní budoucnosti, protože Irák stále bude nejbližším možným spojencem nebo agresorem. S vnitřní destabilizací Iráku a politickou prohrou koncepce šíření demokracie se snížila i moc USA v celé oblasti Blízkého východu.

Chatámímu se nepodařilo zlomit nedůvěru, kterou vůči USA měly íránské tzv. konzervativní elity s Nejvyšším náboženským vůdcem, USA se nezbavily podezřívavosti, ale to v anarchickém prostředí mezinárodních vztahů nebrání komunikaci. Jeho nesporným přínosem byla empatie, kterou vzbudil u americké administrativy. Částečně dokázal, že Írán je moderním státem, který by měl být respektován se svými zájmy. Írán nežil v chiméře náboženské rétoriky, ale byl konfrontován regionálním vývojem, proto hledal vlastní záruky bezpečnosti. Chatámí je viděl v kooperaci s regionálními partnery a s USA, nejmocnější

²⁹⁸ BUSH, George W.: *Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 28. 1. 2003. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29645&st=&st1=> (13. 4. 2009).

²⁹⁹ MALONEY, Suzanne – TAKEYH, Ray: *Pathway to Coexistence. A New U.S. Policy toward Iran*. Brookings Institution Press, s. 85. Získáno na Brookings, http://www.brookings.edu/papers/2008/12_iran_maloney.aspx (12. 1. 2009).

³⁰⁰ *Bush warns Syria, Iran on terrorism*. The Washington Post, 21. 7. 2003. Uveřejněno na CHINADaily, http://www.chinadaily.com.cn/en/doc/2003-07/22/content_247396.htm (24. 3. 2009).

³⁰¹ Podle zpráv Pentagonu měla Al-Káida měla koordinovat útoky v Afghánistánu z Íránu, proto Pentagon podporoval hnutí Khalq. BORGES, Julian: *Pentagon sets sights on a new Tehran regime*. In: guardian.co.uk, 24. 5. 2003, <http://www.guardian.co.uk/world/2003/may/24/iran.politics> (23. 3. 2009). Podobné výroky a činy znevýhodňují tzv. liberální křídlo v Íránu. Více např. DE LUCE, Dan: *Pentagon adds to despair of Iran's reformers*. In: guardian.co.uk, 24. 5. 2003, <http://www.guardian.co.uk/world/2003/may/27/iran> (23. 3. 2009).

zahraniční velmocí v Perském zálivu. S postojem Bushovy administrativy, vnitřní destabilizací konzervativních monarchií v závěsu s útoky z 11. září 2001 a se ukázalo, že potřebuje pojistky na vlastní sebeobranu. Po roce 2003 nelze dynamiku Perského zálivu popisovat pouze prostřednictvím vztahů mezi USA a Íránem, ale vliv Íránu vzrostl a po roce 2005 zřetelně rozpochoval nuance mezi konflikty v jednom propojeného systému.

Svržením vlády Saddáma Husajna se Irák rozložil na vnitřní bojiště. Skončilo období politiky dvojího zadržování a zaniklo i regionální status quo, touto strategií udržované. Írán vítal konec Saddámovy vlády, ale zároveň měl pochybnosti o úmyslech americké armády, zda-li rychlé vítězství v Iráku nepovede k iránské okupaci.³⁰² Vnitřní stabilita Iráku souvisí s udržením rovnováhy mezi skupinami, které tvoří jeho etnické složení, nebo snížit napětí, které by vedlo k ztrátě územní integrity. Přímá vojenská angažovanost v Iráku byla pro Írán nemožná, proto využil sociálních sítí, které mezi oběma státy existovaly. Obě země spojoval šíismus a iránský vliv se zaměřil na boj mezi šíitskými stranami a sunnitskými elementy. Kroky Íránu směřovaly do budoucna. Podporuje Nejvyšší radu islámské revoluce pro Irák (*Supreme Council for the Islamic Revolution in Iraq, SCIRI*)³⁰³ a politickou stranu *al-Dawa* současného premiéra Malikiho. Stejně tak podporuje i iráckého šíitského klerika Moqtada al-Sadra a jeho Mahdí armádu.³⁰⁴ Podpora pro Malikiho je důležitá z dlouhodobých výhledů, protože tato strana má politickou moc a činí dlouhodobá politická rozhodnutí, kterými ovlivňuje vztahy mezi Irákem a Íránem.³⁰⁵ Írán podporuje Kurdy, ale zároveň se snaží, aby jejich vliv nepřerostl na iránské území a neaktivizoval místní kurdskou komunitu. Všechny tyto aktivity jsou proti působení USA v Iráku a Spojené státy v nich spatřují úmysl Irák ovládnout a donutit je odejít.³⁰⁶ Podle Barryho Posena se účast americké armády v konfliktech v Iráku nejeví efektivní, protože nezabraňuje místním kanálům podporovat různá odbojová hnutí, samotná armáda se zaplétá do místních konfliktů a ještě musí čelit všem odbojovým

³⁰² DROZ – VINCENT, P.: *c. d.*, s. 125. Srov. BARRY, Tom: *Is Iran Next?*. In: In These Time, <http://www.inthesetimes.com/article/1114/>.

³⁰³ Více o SCIRI např. SAMII, A. William: *Shia Political Alternatives in Postwar Iraq*. Middle East Policy, 10. 2003, č. 2, s. 93 – 101, zejména s. 96 – 98.

³⁰⁴ Mahdího armáda vedla hlavní odpor proti americkým vojskům v roce 2004, odporovala přijetí nové ústavy v říjnu 2005 a útočila na irácké sunnitské milice. Mahdího armáda symbolizuje sílu šíitského odporu.

³⁰⁵ Podpora pro Mahdího armádu není konsistentní a je v rozporu s cíly, které prosazuje Malikiho vláda. Hlavním rozporem je přístup k federalismu, který Mahdího armáda odmítá. Podpora Mahdího armády má spirituální rozměr, vyjadřuje potřebu bránit šíity proti útlaku cizí mocí, proti sunnitským jednotkám, které jsou v Iráku zastoupeny více než v době Saddáma Husajna. Zároveň je zde přítomný pragmatismus. Írán zprostředkoval rozhovory mezi Malikiho armádou a Sadrovými milicemi. Více *Sources: Iran helped prod al-Sadr cease-fire*. In: CNN.com, 31. 3. 2008, <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/03/31/iraq.main/index.html> (19. 5. 2009). Mahdího armáda je nástrojem, který Írán používá proti USA a Malikimu. Cílem této podpory je ukázat, že USA potřebují Írán pro vyřešení konfliktů v Iráku, nemohou se ho zbavit, proto by se s tím měly smířit. Írán si tak udrží své místo v rozhodování o budoucnosti Iráku a podobě irácko-iránských vztahů. Pro více o vztazích mezi Irákem a Íránem po roce 2003 např. TAKEYH, Ray: *Iran's New Iraq*. The Middle East Journal, 62, 2008, č. 1, s. 13 – 30.

³⁰⁶ GASIOROWSKI, M.: *c. d.*, s. 126.

hnutím dohromady, protože chtějí Spojené státy vypudit,³⁰⁷ Írán by dokázal zlepšit situaci, ale neustálý důraz na boj mezi šíity a sunnity, jejich milicemi a jejich patrony ohrožuje zájmy USA.

Vazby Íránu na šíitské komunity v Iráku neslouží k šíření islámské revoluce. Ideologie není hlavním zdrojem zahraničně-politických rozhodnutí. Írán využívá svůj vliv pro své národní zájmy, tj. dlouhodobě zajistit územní integritu Iráku a zabránit, aby se Irák stal jeho nepřitelem, jak za doby režimu Saddáma Husajna. Přístup Íránu v Iráku vycházel z pocitu ohrožení na hranicích a reagoval na přístup USA a Saudské Arábie³⁰⁸ k nárůstu vlivu (šíitského) Íránu po odstranění mocenské protiváhy, kterou Irák vůči Íránu představoval. V roce 2005 Bushova administrativa měnila přístup, protože se rychlá válka v Iráku nad očekávání prodlužuje. USA se musely vyrovnat s výhodou, která Írán vynesla do centra vlivu dění na Blízkém východě. Dle Kayhana Barzegara „politika změny režimu, kterou USA uskutečnily v Afghánistánu a Iráku, prospěla pouze Íránu.“³⁰⁹ Hegemonické ambice Íránu byly dokládány vývojem v diskuzi o jaderném programu a konci vyjednávání mezi představiteli EU a Íránem, sankcemi mezinárodního společenství, nebo rolí Íránu v posílení Hizballáhu, který v létě 2006 zaútočil na Stát Izrael. V souvislosti s jaderným programem se rétorika americké reprezentace stupňovala.³¹⁰ John Bolton, americký velvyslanec při OSN, řekl, že Írán bude čelit konkrétním důsledkům, jestli bude pokračovat v jaderném programu.³¹¹ V reakci na toto tvrzení A. Larijani odpověděl: „Přijde mi, že ani jeden z těchto komentářů nemůže nastat – to

³⁰⁷ POSEN, Barry R.: *Fighting Blind in Iraq*. In: The New York Times online, 7. 6. 2005, <http://www.nytimes.com/2005/06/07/opinion/07posen.html> (24. 5. 2009).

³⁰⁸ Irák je velice zajímavou linií ve vztahu mezi Íránem a Saudskou Arábií v období po vyhlášení „dialogů civilizací“ mezi oběma regionálními velmocemi a mocenskými rivaly v kontextu regionální vývoje. Irák je centrem sunnitských milicí, jejich koncentrace je zde větší než v samotné Saudské Arábii (souvisí to i s vývozem opozice ze Saudské Arábie). Tyto milice USA podporují, i když představují trvalý problém pro vnitřní iráckou bezpečnost. Irácká vláda se používání milicí snaží bránit. V kontextu regionální diplomacie i přes rozsáhlé obchodní styky, které mezi sebou Saudská Arábie a Írán mají, hlavní obavou Saudské Arábie je vliv Íránu na stabilitu celého regionu. Saudská Arábie se od roku 2005 více zabývá nuancemi, které by jí umožnily blokovat vliv Íránu. Tyto nuance jí vedou do Levanty k Izraeli – Saudská Arábie se více zapojila do řešení izraelsko-palestinského konfliktu prostřednictvím tzv. *Arabských iniciativ*, téma zmiňuje na různých regionálních fórech a rezonuje i v jejich vztazích se státy GCC. Zároveň vytváří frontu mezi arabskými státy proti jadernému programu Íránu.

³⁰⁹ BARZEGAR, Kayhan: *Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq*. Middle East Policy, 15, 2008, č. 4, s. 55.

³¹⁰ Írán je pravidelnou součástí debat v odborném zázemí výborů i na zasedáních politických představitelů amerického Kongresu. V době Bushovy administrativy přetrvával vyhraněný protiíránský postoj. Spojení Íránu s terorismem nezmiňovalo z politických prohlášení, ale větší pozornost byla věnována jadernému programu a zbráním hromadného ničení. Írán byl řazen mezi Čínu a Rusko. Nebezpečí, které Írán představoval, se vedle teroristických konexí, vývoje jaderných zbraní, narušování izraelsko-palestinského mírového procesu, byly zmiňovány i aktivity Íránu v Iráku. Írán byl shledán hrozbou pro zájmy USA a často byla zdůrazněna i spojitost s ohrožením zájmů Státu Izraele. *Recognizing Iran as a Strategic Threat: An Intelligence Challenge for the United States*. Zpráva Stálého výběrového výboru pro zpravodajství a informace Shromáždění reprezentantů, 23. 8. 2006. In: U.S. House of Representatives, <http://intelligence.house.gov/media/pdfs/iranreport082206v2.pdf> (26. 5. 2009).

³¹¹ *Iran Might Face Tangible Consequences if Nuclear Threat Persists*. In: America.gov, <http://www.america.gov/st/washfile-english/2006/March/20060306171348idybeekcm0.9735834.html> (29. 4. 2009).

je ten problém a vypovídá to o slabosti Američanů... Musí zachránit sami...“³¹² Po roce 2005 byly americko-iránské vztahy nejvíce chladné. Americká přítomnost v Iráku a Afghánistánu společně s vnitřní krizí, kterou v obou státech způsobila, ohrožovaly iránskou bezpečnost. Její ochranou se spojila se dvěma prvky, které určují podobu americko-iránských vztahů i v současnosti. V roce 2005 byl se M. Ahmadínežád iránským prezidentem, s ním k moci přišlo i tzv. konzervativní křídlo, jenž svůj vliv potvrdilo i vítězstvím v parlamentních volbách 2008. Druhou pojistkou se stal jaderný program, který Írán používá k své vlastní sebeobraně před politikou USA. Z pohledu USA je iránský jaderný program součástí iránských ambicí formovat region bez USA. Prezident Bush pronesl: „Pro režimy, co si zvolily odpor, zde jsou závažné následky.“³¹³

Jaderný program je prezentován jako naplnění práva státu na mírové užití jaderné energie, dovnitř Íránu je tématem iránského nacionalismu.³¹⁴ Jaderný program je citlivým tématem i v domácích politických podmínkách. Po zvolení Ahmadínežáda prezidentem Nejvyšší náboženský vůdce zvolil A. Larijaniho vedoucím poradcem pro národní bezpečnost a jeho zodpovědností se stal i jaderný program. V tomto ohledu byl A. Larijani protiváhou Ahmadínežádovy politické prezentace a kritikou Nejvyššího náboženského vůdce vůči prezidentovi.³¹⁵ Kritika Ahmadínežáda rostla s jeho vystoupeními v r. 2006 a uvalením sankcí Rady bezpečnosti OSN v prosinci 2006.³¹⁶ Vyhraněná rétorika proti mezinárodním sankcím nezakryla problémy, s kterými se tzv. konzervativní vůdce potkával doma. Ekonomické propady, zejména ve vývozu ropy a zemního plynu, růst nezaměstnanosti stupňovaly jeho spory s Nejvyšším náboženským vůdcem. Vrcholem neúspěchu byly prohrané lokální volby v prosinci 2006.³¹⁷ A. Larijani využil důvěry, kterou měl ze strany Nejvyššího náboženského vůdce a lapsusů prezidenta k řízení otázek národní bezpečnosti. V době výkonu funkce poradce pro národní bezpečnost se A. Larijani snažil oddělit otázky jaderného programu a

³¹² SNOW, Jon: *Ali Larijani interview*. 6. 3. 2006. In: Channel 4 News, http://www.channel4.com/news/articles/politics/international_politics/ali%20larijani%20interview/162470 (29. 6. 2009).

³¹³ *President's Remarks at the United Nations*. 12. 9. 2002. In: GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2002/iraq-020912-wh01.htm> (11. 3. 2009).

³¹⁴ DARAGHI, Borzou: *IRAN: Nuclear secrets or nuclear pride?*. In: The Los Angeles Times online, 13. 12. 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2008/12/iran-nuclear-co.html> (14. 12. 2008).

³¹⁵ Mezi další prvky kontroly Nejvyššího náboženského vůdce vůči prezidentovi byl vytvoření nové neformální analytické rady – Strategická rada pro zahraniční vztahy (*Strategic Council for Foreign Relations*), které předsedal Nejvyšší náboženský vůdce a sloužila jako protiváha vůči institucionalizované národní bezpečnostní radě. NASHAT, B.: *c. d.*, s. 140. A. Larijani vyjednával s britským premiérem propuštění zajatých britských námořníků, zatímco prezident Ahmadínežád uděloval medaili kapitánovi lodi za zjetí narušitelů státních vod. LYALL, Sarah: *Iran to Release 15 Britons Held Since March 23*. In: The New York Times online, 4. 4. 2007, <http://www.nytimes.com/2007/04/04/world/middleeast/04cnd-iran.html> (26. 6. 2009).

³¹⁶ BRIGHT, Arthur: *Ahmadinejad faces domestic criticism for tough line on Iran's nuclear program*. In: The Christian Science Monitor, 28. 2. 2007, <http://www.csmonitor.com/2007/0228/p99s01-duts.html> (1. 6. 2009).

³¹⁷ ESFANDIARI, Golnaz: *Iran: Election Results Show Anti-Ahmadinejad Vote*. In: Radio Free Europe. Radio Liberty, 19. 12. 2006, <http://www.rferl.org/content/article/1073557.html> (26. 6. 2009).

významu Íránu pro region Perského zálivu. Odděloval témata íránského vlivu v Afghánistánu, íránského vlivu na Irák a jaderný program, tento přístup prosazoval na jednáních mezi Íránem a zástupci EU.³¹⁸ Řekl: „*Írán je připravený vyřešit existující rozdíly kolem jaderného programu...*“³¹⁹ Naproti tomu prezident Ahmadínežád přistupuje k jadernému programu v intencích íránského odporu proti nadvládě cizích mocností.³²⁰ Spojí-li se tato rétorika s faktickým poklesem síly i vlivu, kterou USA zažívaly v daném období v regionu Perského zálivu, prezident Ahmadínežád úmyslně zastrašoval. Spojené státy neměly mít strach z toho, že by se Írán choval jako oběť, která jedná iracionálně pod vlivem psychického rozpoložení, ale spíše z toho, že by měly přistoupit na podmínky tohoto vydírání.³²¹ Na podzim 2007 americké zpravodajské služby vydaly zprávu, dle které Írán zastavil program na výrobu jaderných zbraní na podzim 2003 (*United States National Intelligence Estimate, NIE*).³²²

³¹⁸ Tyto jednání navazovala na aktivity před létem 2005, kdy vyjednávání mezi EU, Ruskem a USA a Íránem na druhé straně skončilo patem a vedly státy k schválení rezoluce Rady bezpečnosti OSN *rezoluce 1737 RB OSN* dne 23. 12. 2006. Na jednání v květnu 2007, které se účastnily i Spojené státy, byl Íránu nabídnut další návrh na zmrazení procesů, vedoucích k obohacování uranu. Protinabídkou bylo pozastavení sankcí RB OSN.

³¹⁹ Ve svém článku A. Larijano cituje Ian Black. BLACK, Ian: *Iran declares nuclear programme irreversible*. In: The Guardian online, 26. 2. 2007, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/feb/26/iran.unitednations> (13. 6. 2009).

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Spojené státy si nemohly dovolit řešit íránský jaderný program provedením bombového útoku nebo za použití jaderných zbraní (viz. tlak Státu Izrael zaútočit na jaderné lokace, soustavně od 2002 volají po změně režimu v Íránu, plány od r. 2004, od 2006 tlak na útok). Ve vztahu k situaci v Iráku a Afghánistánu by útok zničil veškeré snažení, které zde Spojené státy vyvinuly. Dále, podstatnější by bylo použití jaderného arsenálu na chování Pákistánu a Izraele. Stejně relevantní je i uvažovat o dopadu na budoucí bezpečnostní situaci. Diplomatická jednání už by měla mizivou šanci na vyřešení podobné situace. Ve svém důsledku by šíření jaderných zbraní na Blízkém východě bránilo pouze technické možnosti států, v současnosti je důležitější pro rozhodování států jejich víra, že vlastnictví a používání jaderných zbraní není nezbytné.

³²² Více *United States National Intelligence Estimate*. In: The Office of the Director of National Intelligence, http://www.dni.gov/press_releases/20071203_release.pdf. Později byly závěry zprávy znevěhodněny informacemi, podle kterých USA neví, jestli program na výrobu jaderných zbraní znovu nebyl rozběhnut. Zpráva NIE nepřiměla Bushovu administrativu zavrhnout vojenské řešení problémů s Íránem, obzvláště když sílil i tlak Státu Izrael bombovým útokem zničit íránské lokace jaderného programu, zároveň zhoršil přístup administrativy k sankcím vůči Íránu. V této době, kdy se i prezidentství G. W. Bushe chýlilo k svému konci, se administrativa rozhodla nechat vztahy s Íránem v podobě z roku 2006 – trvat na zastavení jaderného programu, než se přistoupí k jednání. Tento přístup značí únavu z přeměny Blízkého východu podle doktríny šíření svobody a opuštění změny vztahů v prospěch stability vztahů. Očekávání se soustředila na novou administrativu, která nastoupí v roce 2009.

4. Dynamika vztahů v Perském zálivu

Perský záliv patří mezi významné oblasti Blízkého východu, ale zároveň stále působí izolovaně. Nachází se na spojnici s jinými regiony, ale přesto se zdá, že využívá možnosti se schovat před konflikty na Blízkém východě. Většina politických režimů této oblasti jsou konstantní ve své podobě, kombinují prvky autoritářství a jejich autorita se opírá o interpretaci islámu a různé podoby represivního aparátu, státy se prezentují jako nezávislé a svrchované, přesto přítomnost zahraničních mocností a mezinárodního kapitálu poutá pozornost.³²³

Výrazné změny do Perského zálivu přinesly události, které následovaly po útocích z 11. září 2001 a zahájení třetí války v Zálivu v roce 2003. Mezinárodní pozornost se prodloužila od Jeruzalému do Rijádu, ambice krystalizovaly v Bagdádu a rétorika se rozezněla v Teheránu. Šíření zbraní hromadného ničení a podpora terorismus jsou trvalými tématy, zmiňovanými v souvislosti s touto oblastí. Ve spojitosti s těmito prvky chování států bylo hodnoceno jako nestandardní a bylo trestáno mezinárodní izolací – „kdo se nechová podle pravidel, ten se neglobalizuje.“ Administrativa G. W. Bushe propojila šíření zbraní hromadného ničení a terorismus s nedemokratickou povahou těchto režimů a zvolala - „kdo není s námi, je proti nám.“

³²³ Více např. GARTEN, Jeffrey E.: *Business and Foreign Policy*. Foreign Affairs, 76, 1997, č. 3, s. 67 – 79.

Pokud by se Perský záliv měl popsat pouze jedním slovním spojením, většinou by tímto spojením bylo „bezpečnost za ropu,“ princip americké účasti v Perském zálivu od 70. let 20. století. V Perském zálivu se nachází největší dosud objevené množství energetických surovin, ale po irácko-iránské válce, irácké invazi do Kuvajtu, útocích z 11. září 2001 a válkách v Afghánistánu a Iráku je bezpečnost důležitým tématem, v rámci níž a pro níž v Perském zálivu vzniká velké množství interakcí. Perský záliv se neliší od jiných oblastí mezinárodního systému, i zde si státy uvědomují, že se nenachází ve vakuu, ale vstupují do arény interakcí. Uvědomují si nebezpečí, kterým čelí – jsou to vojenské jednotky Spojených stát, které tvoří regionální obrannou strukturu a které mají zastrašit narušitele regionální rovnováhy; je to terorismus, který vzniká v důsledku autoritářských vlád, represivních opatření a deprivace lidské osobnosti na příjemce materiálních statků; jsou to zbraně hromadného ničení; jsou to šíitská hnutí, která by mohla být mobilizována proti sunnitským monarchiím? Chování států v Perském zálivu si vyžaduje racionální úvahu a velký cit pro detaily, které se v rozhodování států přesypají stejně jemně jako zrnka pouště. Státy Perského zálivu jsou zvyklé používat veřejnou i tajnou diplomacii, formální i neformální kanály, aby odstranily vnitřní i vnější nebezpečí nebo ho alespoň umírnily. Z pohledu států GCC vzestup Íránu budí vážné obavy o vlastní bezpečnost. Z historického vývoje mezi Íránem a státy GCC existují konfliktní vztahy, které se těžko mění. Prvním krokem k navázání lepších vztahů byl Chatámího „dialog civilizací.“ Budování dobrých sousedských vztahů bylo rozhodujícím obratem v pojetí iránské zahraniční politiky, posunu od ideologie, která na přelomu 70. a 80. let 20. století oba státy uvrhla do války, k pragmatismu, výzvě k budování modernějšího státu, který se chce stýkat s ostatními: „...*těžít užitek z úspěchu a zkušeností všech civilizací...*“,³²⁴ i když v té době opozice vůči a náboženští klerikové nebyli z takového otevírání vztahů nadšeni. O pár let později udělal podobnou pouť i prezident Ahmadínežád.³²⁵ Počátkem března 2007 se setkal a objal saudským králem Abdalláhem a společně potvrdili ukončení náboženského nepřátelství mezi šíity a sunnity v zájmu celého muslimského světa.³²⁶ V reakci na toto setkání mluvčí amerického ministerstva zahraničních věcí řekl, že „...*záleží*

³²⁴ *Transcript of Interview...c. d.*

³²⁵ V březnu 2007 byl na summitu Ligy arabských států v Rijádu, setkal se s saudským králem Abduláhem, v květnu 2007 navštívil Spojené arabské emiráty, i když mezi oběma státy stále přetrvává spor o tři ostrovy u pobřeží emirátů, na podzim byl v Bahrajnu a koncem roku se účastnil zasedání OPEC a jako první iránský představitel byl na setkání vůdců GCC. Na tomto setkání vyzval státy k vytvoření společné regionální struktury zaměřené na obranu a společné zóny volného obchodu. KHALAF, Roula: *Gulf States Wary of Iran's Charm Offensive*. In: FT.com, 11. 1. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/5510eea2-c06f-11dc-b0b7-0000779fd2ac.html> (10. 8. 2008).

³²⁶ FATTAH, Hassan M.: *Iran President Meets Saudi to Discuss Mideast Issues*. In: The New York Times online, 4. 3. 2007, <http://www.nytimes.com/2007/03/04/world/middleeast/04saudi.html?scp=7&sq=%20Hassan%20M.%20Fattah%20ahmadinejad&st=cse> (20. 3. 2009).

*pouze na představitelích Saudské Arábie, aby se rozhodli jak jednat s íránským prezidentem...my budeme doufat, že íránskému prezidentovi dají na srozuměnou, že ...íránské chování v regionu a ve světě je neakceptovatelné...doufáme, že íránští představitelé budou vyrozuměni, že potřebují změnit své chování.*³²⁷

Vztah mezi Íránem a saudským královstvím se neodehrává pouze v Perském zálivu. Jejich podstatná část probíhá v Iráku. Sunnitské milice ohrožují irácké šíitské komunity a jsou odpovědí na vzestup šíismu po svržení vlády Saddáma Husajna. Další rozměr saudsko-íránských vztahů vede do Libanonu, ale jeho smysl je geograficky o kousek dál. Saudský postoj k hnutí Hizballáh je vyhraněný, íránská podpora je reálná a dlouholetá. A co na to Sýrie? Saudská Arábie stejně jako Spojené státy se zalekly v roce 2005 zvolení Ahmadínežáda a vzestupu íránského vlivu. Saudská Arábie nechce mít silného regionálního partnera, s kterým má obchodní vztahy, společné zájmy v energetické oblasti, některé společné obchodní partnery, ale v rámci regionální rovnováhy mají rozdíly stejně jako historické zkušenosti větší váhu než co státy sdílí. Podstatnou součástí je íránský jaderný program, pouze možnost výroby jaderných zbraní je pro Saudskou Arábii hroživé.³²⁸ Arabskou odpovědí na nárůst íránského vlivu bylo propojení s izraelsko-palestinským konfliktem a blokování významu Íránu. Vztahy s Íránem vychází z posouzení, jaké dopady mají na domácí politiku a na vnější bezpečnost Saudské Arábie v regionu. Íránská averze vůči USA a saudsko-americký pragmatismus vždy hrály významnou roli, ale jeho vnímání bylo založeno protichůdností zájmů. Hermann Elits, kterého citují Y. H. Zoubir a L. Dris-ait-Hamadouche, shrnuje vztahy mezi USA a SA: „*At' se nám to líbí nebo ne, v budoucnu stále budeme potřebovat Saúdskou Arábii tak, jak jsme ji potřebovali v minulosti...*“³²⁹ Vztahy mezi USA a Saudskou Arábii patří mezi nejstálější spojení, které USA se zeměmi Blízkého východu mají. Často bývá toto spojení předmětem debaty, do jaké míry je tento svazek partnerstvím vzájemné závislosti nebo pragmatickým kalkulem, který je nezbytný pro zachování zájmů obou aktérů.³³⁰ Historicky vztah mezi USA a Saudskou Arábií je formován americkým zájmem o energetické bohatství Arabského poloostrova a oběh petrodolarů

³²⁷ Mluvčího Seana McCormacka cituje ve svém článku *Saudi-Iran Meeting Yields Little Substance* Hassan M. Fattah. FATTAH, Hassan M.: *Saudi-Iran Meeting Yields Little Substance*. In: The New York Times online, 5. 3. 2007, <http://www.nytimes.com/2007/03/05/world/middleeast/05saudi.html> (20. 3. 2009).

³²⁸ Více např. LEVI, Michael A.: *Would the Saudis Go Nuclear?*. The New Republic, 12. 2. 2009. Získáno na Brookings, http://www.brookings.edu/articles/2003/0602middleeast_levi.aspx?p=1. Srov. s dalšími procesy států GCC v oblasti jaderné energetiky a kdo jsou jejich partneři.

³²⁹ ZOUBIR, Yahia H. - DRIS-AIT-HAMADOUCHE, Louisa: *The US-Saudi Relations and the Iraq War: The Dialectics of a Dependent Alliance*. Journal of Third World Studies, 24, 2007, č. 1, s. 126.

³³⁰ Srovnej s články např. Daniela Pipese, Davida E. Longa.

v americké ekonomice,³³¹ ale nelze ho zúžit pouze na tyto ekonomické motivy. Saudská Arábie prohlašuje, že „*bezpečnost a stabilita jsou otázkou zodpovědnosti států regionu.*“³³² Do roku 2001 si Saudská Arábie a USA vzájemně respektovaly své zájmy a tento respekt byl silnější než rozdíly, které mezi oběma režimy existovaly.³³³ D. E. Long tvrdí, že po atentátech „...*se saúdské pocity k USA obrátily z obdivu ...k pocitu zrady. USA se staly arogantní, pokryteckou zemí, která káže toleranci, ale sama je netolerantní.*“³³⁴ Saudská Arábie se rozhodovala ve vyostřené situaci. Spolupráce s USA proti Al-Káidě by byla přirozeným vyústěním bezpečnostní závislosti na amerických jednotkách. Na druhé straně bližší vztahy s USA v otázkách bezpečnosti vedly k radikalizaci saudské společnosti. Období mezi lety 2002-2005 bylo hledáním ztracené důvěry, k jejímuž nalezení přispěl boj proti terorismu.³³⁵ Dalším faktorem byla invaze USA do Iráku, která katalyzovala domácí opozici a znovu rozdmýchala odpor k americké politice na Blízkém východě.³³⁶

Staly se USA méně ochotné se podílet na zajištění saudské vnitřní bezpečnosti? O tomto závěru by svědčilo stažení americké vojenské posádky a její přeložení na základny do Bahrajnu, Kataru, Kuvajtu, Omanu a Spojených Arabských Emirátů v roce 2003. Stažení vojenských jednotek nebylo trestem za netvárný přístup Saudské Arábie v boji proti terorismu. Naopak USA umožnily Saudské Arábii uklidnit svou vnitřní situaci. Stažení jednotek přímo z území Saudské Arábie uklidnilo veřejnost a zároveň neznamenal, že by se

³³¹ Větší část saudských suverénních fondů končí v dluhopisech americké vlády, 60 % zahraničních investic Saudské Arábie míří do USA, roste i vzájemný obchod. Více na internetových stránkách Ministerstva obchodu Spojených států (<http://www.commerce.gov/>) a TradeStats Express (<http://tse.export.gov/>).

³³² *The Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia*. In: Ministry of Foreign Affairs – Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.mofa.gov.sa/Detail.asp?InSectionID=3989&InNewsItemID=34645> (15. 6. 2008).

³³³ V srpnu 2001 v té době ještě korunní princ Abdulláh napsal dopis G. W. Bushovi o přehodnocení vzájemných vztahů pod vlivem amerického přístupu k řešení izraelsko-palestinského konfliktu. Saudská Arábie domácí problémy s opozicí nepřiznávala, nerozpoznávala domácí islamistická hnutí a neztotožňovala jejich odpor s vládou saudské královské rodiny a zprivatizováním saudského státu. Domácí nestabilita interpretovali v kontextu nevyřešeného izraelsko-palestinského konfliktu a absence palestinského státu. Diplomatické neporozumění završil odliv saudských velvyslanců a členů královských rodin. Saudská Arábie byla připravena omezit těžbu ropy, aby se zvýšila její cena. LONG, David E.: *US-Saudi Relations: Evolution, Current Conditions, and Future Prospects*. Mediterranean Quarterly, 15, 2004, č. 3, s. 24.

³³⁴ LONG, D. E.: *c. d.*, s. 24.

³³⁵ Obrat Saudské Arábie k tvrdšímu potírání terorismu je třeba spojovat zejména s vlastními vnitropolitickými problémy. Podle Y. H. Zoubir a L. Dris-ait-Hamadouche Saudská Arábie prošla zlomovým okamžikem, protože poprvé přiznala, že problém s domácími extrémisty souvisí s autoritářskou vládou. ZOUBIR, Y. H. - DRIS-AIT-HAMADOUCHE, L.: *c. d.*, s. 126. *Závěrečná vyšetřující zpráva Národní komise pro vyšetřování teroristických útoků na USA* neprokázala spojitost mezi zapojením se Saudské Arábie do protiteroristické kampaně a napravení pošramocených vztahů s USA. *With Values Aligned. Improving Saudi-US Relations*. Harvard International Review, 28, 2006, č. 3, s. 17. Řešením boje proti vnitřní nestabilitě byl příklon Saudské Arábie k protiteroristické kampani, za kterou mohla skrýt represivní opatření k potírání opozice, stejně tak opětovný vývoz opozice mimo území Saudské Arábie.

³³⁶ Přes 97 % obyvatelstva Saudské Arábie bylo proti invazi USA a další vojenské přítomnosti v oblasti. Následkem byla série bombových útoků na americké společnosti v Rijádu. Z těchto důvodů i představitelé Saudské Arábie váhali s plnou účastí nebo plnou podporou invaze do Iráku. Více AUFHAUSER, David – ANDERSON, Frank – LONG, David E. – KEM, Nathaniel – SHOBOKSHI, Hussein: *Saudi Arabia, Enemy or Friend?* Middle East Policy, 11, 2004, č. 1, s. 19.

USA vzdaly svého vlivu a postavení v Perském zálivu. Brent Scowcroft tvrdí, že Al-Káida je větším nebezpečím pro Saudskou Arábii než pro USA, protože útočí na vnitřní stabilitu saúdské vlády.³³⁷ USA podporují reformy, aby veřejnosti prezentovaly, že vztah se Saudskou Arábií je důležitý pro prosazení demokratických změn i jinde na Blízkém východě.

USA předvedly tvůrčí manévry, který byl zcela korespondoval s rámcem americké zahraniční politiky – národní zájem má přednost, silové působení je nejlepší ochranou a demokratizace je dlouhodobým procesem. Vojenské základny ve většině států GCC umožnily USA udržet si dominantní mocenské postavení v Perském zálivu nezávisle na tom, aby se autoritářské režimy přeměnily na demokracie. Pragmatismus zahraniční politiky USA v Perském zálivu převážil nad strategií šíření demokracie, kterou USA zaštiťovaly své působení regionu. Do jisté míry podpora autoritářským režimům států GCC vytváří protichůdný přístup k tomu, co stanoví základní rámcové dokumenty zahraniční politiky USA, a který rozšiřuje rétorika amerických státníků. Navzdory rétorickému cvičení o univerzální správnosti liberálních hodnot, politický přístup zůstává věrný zájmům, které v této oblasti USA mají, a Spojené státy pokračují v podpoře autoritářských zřízení a nepřátele mocenské rovnováhy nutí ke změně režimu.

USA ve vztahu k drobným státům GCC zastávají výhodnou pozici. Potřeba amerických vojenských jednotek a logistiky je významným faktorem pro tamní režimy. Drobné státy oblasti trpí komplexem oběti mocenské rozpínivosti, kterou očekávají od významnějších aktérů v oblasti.³³⁸ Pro tyto státy je důležité být věrohodným spojencem USA, aby měly silnějšího aktéra na své straně. Stejně významné pro ně je omezovat vliv mocnějších států prostřednictvím různých mezivládních struktur (GCC). Zde mohou zabránit zejména Saudské Arábii, aby je připravila o jejich relativní nezávislost. Prioritou těchto států není vstupovat do konfliktu (např. fakticky neutrální pozice Ománu v průběhu první války v Zálivu), neusilují intervenovat do vnitřních záležitostí jiných států regionu jako prostředek ofensivní politiky, jejich postavení spočívá v postupném budování vlivu zejména prostřednictvím nepřímých kanálů. Tyto státy překonávají svou velikost a stávají se vhodnými partnery pro vyjednávání, zprostředkování a vyvažování vlivu silnějších států.³³⁹ Příkladem

³³⁷ ZOUBIR, Y. H. - DRIS-AIT-HAMADOUCHE, L.: *c. d.*, s. 127.

³³⁸ V Kuvajtu stále přežívá vzpomínka na iráckou invazi a následnou válku na začátku 90. let 20. století. Kuvajťáci se podílí na stabilizaci Iráku, ale i tato účast slouží ke kontrole jeho moci, podobně jak o své účasti uvažuje Írán. Více např. *Kuwait concerned over US arms sales to Iraq*. In: The Los Angeles Times online, 22. 9. 2008, <http://www.latimes.com/news/opinion/la-oe-findley22-2008sep22,0,3471151.story> (22. 9. 2008).

³³⁹ Stranění se konfrontacím může být odůvodněno i demografickým složením jednotlivých zemí. Tyto státy vychází z kmenové společnosti a rozdělení obyvatelstva dle kmenové příslušnosti stále přetrvává. Dalším faktorem souvisejícím s demografií je četné zastoupení cizinců, ať se jedná o pracovní sílu z jiných blízkovýchodních států, jejich potomky, nebo o pracovníky z jiných částí světa. Více o kmenové společnosti blízkovýchodních států např. GOMBÁR, Eduard: *Kmeny a klany v arabské politice*. Karolinum, Praha 2004.

může být Katar. Není to pouze efekt televize Al Jazeera, nebo koncentrace zahraničního kapitálu, ale i role Kataru v mírových jednáních mezi Izraelci a Palestinci nebo při vyjednávání míru v Súdánu,³⁴⁰ pro který v poslední době stoupá na svém významu.

Útoky z 11. září obrátily pozornost do Zálivu a ukázaly, jak jsou místní režimy slabé a zranitelné prostřednictvím své domácí politiky. Terorismus se stal největší výzvou pro autoritářské státy GCC. Obratem po útocích USA začaly státy nutit k zodpovědnosti prostřednictvím většího tlaku na demokratizaci režimů. Státy GCC řešily dilema, jestli demokratizovat a připustit, že jsou spojeni s terorismem, protože nejsou demokraciemi, nebo dál čelit domácí opozici a doufat, že ji vydrží. Začaly reformovat ekonomickou, sociální oblast, aby se alespoň zdánlivě jevily v procesu změny.³⁴¹ Tyto změny nepřijaly kvůli USA, ale protože potřebovaly alespoň částečně odstranit domácí nebezpečí. Spojené státy jsou významným spojencem států GCC, ale přesto dlouhodobost takového spojení USA nezasahují do zahraniční politiky. Nemají přístup do rozhodovacích procesů, které jsou procedurálně velmi uzavřené.

Státy Zálivu se cítí ohroženi mocí Íránu. Obávají se jeho vlivu na bezpečnostní situaci v Perském zálivu. Obava z íránské moci přímo souvisí s tzv. šíitským pŕlměsícem a propojuje Írán se šíitskými komunitami v státech GCC. Nezkoumají, zda-li je jejich bezpečnost ohrožena nearabským státem, nebo státem s jiným většinou náboženstvím. V systému vztahů, který je založený na síle a vnímání síly, kde se aktéři dělí na oběti a výherce, se Írán může jevit jako destabilizační člen, protože je k němu připojována aspirační touha stát se nejvýznamnějším státem regionu Perského zálivu, dostat se definitivně z izolace a donutit USA, dalšího významného aktéra, aby ho respektoval. Program směřující k výrobě jaderných zbraní tuto aspiraci dokazuje. Opakem pro tyto závěry indikující aspirační ambice Íránu je směřování íránské zahraniční politiky. Írán se snaží už více jak deset let oživit vztahy se státy GCC. Aspirační snahy vůči státům GCC by v první řadě vedly k ukončení ekonomické

Společenská pestrost může ovlivnit tvorbu národního zájmu, kterým by měl být v zahraniční politice přestavován. Zkoumání vlivu demografického zastoupení na zahraniční politiku jednotlivých států si vyžaduje sociálně-strukturální přístup a takové zkoumání přesahuje cíle a rozsah této práce.

³⁴⁰ Přetrvává roztržka mezi saudským králem a katarským emírem, kterému saudský monarcha vyčítá, že chce Katar získat veškerou pozornost. Naposledy osobní rozepře poznamenaly summit Ligy arabských států 31. 3. 2009 v katarském hlavním městě.

³⁴¹ Změny spočívaly v systému výuky, sociální podpora pro slabé rodiny, atd. Ebrahim Sharif Al Sayed z Bahrain Centre for Human Rights je citován v článku Andrew Englanda, uvádí, že „...některé reformy byly...nyní se vše vrací zpět...to je co vy nazýváte náhražka tzv. moderního demokratického státu, která splňuje minimum požadované americkým prezidentem.“ ENGLAND, Andrew: *Democracy disappoints Bahrain*. In: FT.com, 14. 1. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/37757a5a-c22e-11dc-8fba-0000779fd2ac.html> (7. 7. 2008). Demokratizace nespočívá pouze v rozhodnutí elit, i když demokratizační proces proti vůli elit probíhá velmi obtížně, skoro nelze hovořit o demokratizaci. Demokratizační procesy musí mít základ, kterým je občanská společnost, která by se měla stát motorem veškerých změn, ekonomických, tak politických. Reformy, které mají vyjadřovat změnu v zacházení s mocí, by měly být hodnoceny i z pohledu jak přispěly k rozvoji svobodné občanské společnosti.

spolupráce, která je jednou z důležitých prostředků proti izolaci. Ze stejného důvodu se Írán snaží vymanit ze zaškatulkování mezi státy, které si své zahraniční partnery vybírají podle stejného náboženství. Ačkoliv Írán a státy GCC spolu komunikují, jejich zdvořilostní návštěvy zůstávají v mezích rétoriky. Íránu se nedaří změnit pohled GCC a vymanit je z amerického sevření. Apel na solidaritu mezi muslimskými státy nenahradí subjektivní pocit ohrožení, který pramení z vlastní historické zkušenosti a amerického zdůrazňování.³⁴²

³⁴² Více HERSCH, S. R.: *c. d.* a budování sunnitské fronty ze států GCC, Egypta a Jordánska.

Závěr

Blízký východ patří mezi nejvýznamnější světové regiony a vzrůstající zájem o něj se dá rozvinout v několika vzájemně prostupujících rovinách. Pro americkou zahraniční politiku se jedná o klíčovou oblast zájmů, významnou pro jejich vnitřní bezpečnost a určující pro jejich dominantní postavení ve světě po studené válce.

Administrativa Billa Clintona chtěla změnit Irák a Írán sankcemi a diplomatickou izolací, ale politika dvojího zadržování vnitřně upevnila moc vládnoucích představitelů, vznikly nové formy spolupráce, které obcházely americké zájmy a zvýšila se funkce trans-státních sítí. G. W. Bush a jeho neokonzervativní poradci vytvořily plán na přeformování Blízkého východu, který začal otevřením válečné fronty proti Talibanu v Afghánistánu a válkou do Iráku.

Blízký východ bývá nejčastěji spojován s nestabilitou. Izraelsko-palestinský konflikt vytváří obraz Blízkého východu již přes 60 let, nepokoje v Iráku zpomalují transformační procesy, terorismus a možné šíření jaderných zbraní se odráží v domácí politické situaci i v zahraničně-politických vztazích. Nepodstatným nejsou ani konflikty o přírodní zdroje nebo porušování lidských práv. Blízký východ je regionem, kde vše souvisí se vším, proto zde vznikají rozmanité vztahy, zdůrazňují se rozdíly mezi slovy a činy, realita je nečekaným překvapením a očekávání zůstávají nenaplněná. Perský záliv je jednou z oblastí Blízkého východu, který láká svou různorodostí. V historickém kontextu byl vývoj Perského zálivu spojován s bezpečnostními záměry na přístupu k ropným nalezištím. Ekonomický motiv v uvažování států o Perském zálivu stále trvá, jeho význam je relevantní pro budoucí vývoj ve spojitosti v množství rezerv ropy a zemního plynu. Zároveň je nutné poznamenat, že se nejedná o ekonomickou závislost, v rozsahu srovnatelném s motivy vztahů v 70. a 80. letech 20. století. Ve spojitosti s aktuálními ohroženími mezinárodní bezpečnosti je i Perský záliv součástí bezpečnostní agendy boje proti terorismu, proti šíření zbraní hromadného ničení.

Perský záliv byl dějištěm několika vojenských střetů. Poslední, který ovlivňuje i jeho budoucnost, je válka v Iráku. Regionální rovnováha zde fungovala na vyvažování a izolování moci tzv. darebných států, kteří jednaly v rozporu s pravidly mezinárodního společenství a tedy porušovaly zájmy mezinárodního společenství jako celku. Později se destruktivní charakter vůdčí regionální rovnováže připisoval nelegitimnosti režimů, tj. režimů, kteří utlačují vlastní obyvatelstvo a zbavují svobody. Takový režim je nelegitimní a vlastní nedostatek autority potvrzuje i chováním v mezinárodních vztazích, které praktikuje i prostřednictvím terorismu a získávání zbraní hromadného ničení. Regionální rovnováha Perského zálivu vycházela ze stále přítomnosti Spojených států v regionu. Po konci tzv. druhé

války v Perském zálivu Spojené státy získaly mocenskou převahu v Perském zálivu a z ní vycházely ve svých strategiích pro tuto oblast. V 90. letech 20. století se politikou dvojího zadržování zaměřily na tzv. vzdorující státy, jejichž chování narušovalo normy mezinárodního společenství a jeho zájmy. Ve vztahu k Perskému zálivu Irák a Írán patří mezi státy s nepřátelským přístupem k USA, geograficky jižněji se nacházejí státy „s diplomatickým porozuměním“ k zájmům světové velmoci, vykoupené bilaterálními dohodami o poskytnutí bezpečnosti. V tomto směru práce vycházela z předpokladu, že vojenská přítomnost USA v regionu znamenala jeho faktickou mocenskou převahu a tedy z pohledu USA to byla absolutní výhoda pro formování vztahů v této oblasti. Na druhou stranu z pohledu tzv. vzdorujících států, přičemž práce se zabývala přístupem Íránu, mocenská přítomnost USA v jejich přirozeném regionu patřila mezi hlavní ohrožení jejich bezpečnosti a tomuto uvažování přizpůsobily svou politickou agendu. Regionální stabilita, která se udržovala vyvažováním vlivu mezi USA a jejími regionálními partnery a tzv. odporujícími státy, vyjadřovala americký zájem na udržení status quo. V rámci tohoto přístupu se odráželo několik základních charakteristik zahraniční politiky USA pro oblast Blízkého východu. V první řadě prioritou zahraniční politiky USA byl izraelsko-palestinský konflikt a zájem na změně Perského zálivu nebyl prvořadý, což dokazovalo i oddělené vnímání konfliktů na Blízkém východě a zároveň i výsledky politiky dvojího zadržování. Dalším rysem byly samotné americko-iránské vztahy. Na počátku administrativy B. Clintona se projevilo, jak příliš jsou vzájemné vztahy s Íránem ponořené v antagonismus historického předsudku o ohrožení Íránem. Z tohoto důvodu B. Clinton nevyužil absolutní mocenskou převahu USA po druhé válce v Zálivu a zařadil Írán do politiky dvojího zadržování, místo aby využil reformních pohybů uvnitř Íránu, jeho opuštění ideologizované zahraniční politiky, což dokazoval svým chováním vůči dalším státům Zálivu, a zejména společnými zájmy na boji proti Talibanu a uspořádání vlivu po pádu Sovětského svazu v Střední Asii. Trvajícím nedůvěrou, která vyvěrala z nepochopení vnitřních politických procesů v Íránu, potvrzuje i zdrženlivý postoj v realizování sblížení mezi Íránem a USA poté, co americká rétorika pozitivně reagovala na zvolení Chatámího prezidentem a zahájení „dialogu civilizací.“ Americká administrativa nepovažovala za prioritní vyřešit vztahy s Íránem a dát jim konkrétní podobu, proto ani nezabránila protiiránským náladám v Kongresu Spojených států. Sankce, uvalené na Írán, mu zúžily manévrovací prostor, proto se uchýlil k asymetrickým prostředkům a jejich používání vedlo k rozporům v zájmech se Spojenými státy a tady i k návratu do pasti trvalého nebezpečí pro USA i Írán. Administrativa G. W. Bushe chtěla změnit Blízký východ a její střetnutí s Íránem byl nevyhnutelný, jeho výsledky se ovlivnit

daly. Na začátku 21. století se Írán stával asertivnějším, jeho zahraniční politika byla pragmatičtější, což dokazoval na vztazích v rámci regionu a diplomacii, obcházející ekonomické sankce, opustil ideologickou linii, ale ve vztahu jeho pragmatismus, který vynesl moc chránit své zájmy, byl mnohem nebezpečnější než ideologie. Opět se projevilo teoretické nahlížení na mezinárodní vztahy a zejména na povahu aktéra v boji o moc. Bushově administrativě v přímočarosti chyběl cit pro nuance,³⁴³ proto emancipaci Íránu vnímala jako aspiraci na hegemonii v Perském zálivu a narušení regionální rovnováhy a ohrožení amerických zájmů, vazby na hnutí, která USA považují za teroristická, státní sponzorování teroristických aktivit a úsilí získat zbraně hromadného ničení, podpořené nevýhodností jednání o zastavení obohacování uranu i s nabídkou zmrazení sankcí Rady bezpečnosti nasvědčovaly destruktivním touhám. USA chtěly změnit Blízký východ, což také zahrnovalo Írán. Z jejich pohledu i Írán chtěl změnit Perský záliv tím, že by odstranil mocenskou převahu USA. To by mělo důsledek i na pozici USA v Levantě v rámci vyjednávání řešení izraelsko-palestinského konfliktu. Vedle událostí, které nastaly pod vlivem útoků z 11. září a invaze amerických vojsk do Iráku dalším důležitým mezníkem byl rok 2005, kdy USA měnily svou strategii v Iráku a rétorika o růstu vlivu Íránu a jeho hegemonické symbolice se stupňovala. Zároveň Írán nepřispěl k zlepšení své mezinárodní pověsti, když zahraniční politiku státu tlumočil zvolený prezident Ahmadínežád. Kroky, které Írán prostřednictvím svého institucionálního uchopení zahraniční politiky učinil, nasvědčovalo taktice zastrašit USA íránským vlivem,³⁴⁴ s jaderným programem s pochybností o jeho účelu, se vztahy zasahující do konfliktu v Levantě, s vlivem v Iráku a Afghánistánu.

Vztah mezi USA a Íránem působí jako stále zakořeněný v roce 1979, změny na zlepšení vztahů jsou zdánlivé, hlavní překážkou je určitý komplex, který se nepodařilo překlenout odděleně a ani dohromady, teorie o mezinárodních vztazích kloužou po povrchu, a proto by pro směřování vztahů do budoucna neměly být prioritní. Zároveň by se dalo poznamenat, že Írán přistoupil na stejná pravidla hry a vnímal mezinárodní vztahy prostřednictvím vyvažování moci, proto po odstranění vlády Saddáma Husajna jsou Spojené státy největším nepřítelem Íránu. Írán se nemůže vyrovnat mocenské kapacitě USA a jejich spojenců, proto se uchyluje k asymetrickým prostředkům, jenž v kontextu vztahů Blízkého východu mají velký vliv, a k zastrašování. Teorie nepojmou pokračování domácí politiky

³⁴³ A. Lariani v rozhovoru s J. Snowem o americké politice řekl: „...*názory politických analytiků vidí jednostrannost akcí USA v mé části světa a všechny mají škodlivé účinky.*“ SNOW, J.: c. d.

³⁴⁴ Situace by se dala přirovnat k výroku z filmu Čelisti 1: „*Ty jsi ve vodě, žralok je ve vodě...A dieu, mon amour.*“ Přístup Íránu nebyl ideologický, byl zcela pragmatický, i když tlumočený ideologickou rétorikou.

v zahraničně-politické agendě, neupozorní na roztržičnost na frakce ani vnitřní rivalitu jednotlivých.

Vztah mezi USA a Íránem nelze opomenout a ze systému Perského zálivu nějak vykořenit. V souvislosti s vývojem situace na Blízkém východě je Írán důležitý i pro další části regionu. Ostatní státy GCC nejsou závislé na vztahu USA s Íránem. Mají své vlastní zájmy, ale tyto zájmy se odvíjejí od vztahu mezi USA a Íránem. Antagonismus tohoto vztahu není určující pro státy GCC. Důvody, proč jsou vztahy s Íránem na takové úrovni, je nezajímají, pro ně jsou důležité výsledky, na ty oni reagují, ty je motivují vstupovat do nesourodých a netypických koalic a popřít některé rysy své vlastní politiky. Státy GCC přistoupily na mocenské vnímání vztahů, ale rozdíl, který mezi nimi existuje, určují, že každý ze států na ně reaguje jinak. Saudská Arábie, největší stát ze sunnitských monarchií, pojímá svůj „boj“ proti Íránu stupňovaným aktivismem, na všech úrovních, všemi prostředky, oficiálními i neoficiálními. Menší státy se ve své taktice rozhodují podle vlastních možností. Jejich boj proti Íránu znamená i boj proti vlivu Saudské Arábie, resp. boj za vlastní relevantní existenci v Perském zálivu. Z výše uvedeného vyplývá, že hypotézy stanovené v této práci nebyly vyvráceny. Blízký východ potřebuje dlouhodobou vizi a USA by se o takovou dlouhodobou vizi alespoň musí pokusit. Návrat k status quo neřeší problémy, pouze je oddaluje. V této souvislosti je třeba vyřešit vztah s Íránem, reflektovat jeho právo na vlastní zájmy a zejména při strategických úvahách o Íránu zohlednit, že ne vše, co Írán zmiňuje jako zahraniční politiku, je mířeno do zahraničí. V Íránu vládne autoritářský režim, výhodou pro něj je, že se za 30 let své moci se flexibilně přizpůsobil změněným společenským podmínkám i kontextu vývoje mezinárodních událostí. Události po prezidentských volbách 2009 ukázaly, že odpor íránských občanů k představitelům vlády je největší za posledních 30 let. Jedná se o odpor k vládě, způsobu vlády, která se podobá rozběhnuté utajené privatizaci státu jednotlivými frakcemi a neformálními orgány, probíhající pod ideologickou rétorikou. Co je pro Írán větší apokalypsou? Nejde o odpor k islámské republice nebo k islámu, jinak by popírali sami sebe. Změna elit je žádoucí,³⁴⁵ změna režimu je možná, ale jedině zevnitř samotného Íránu, rozhodně ne vojenskou intervencí rozšířenou o jaderné zbraně. Tato práce je založena na ověření hypotézy, že povaha íránského režimu neurčuje jeho zahraniční politiku.

³⁴⁵ Tzv. proreformní křídlo trpí velkou roztržičností i určitou personální rivalitou, ale na to reaguje flexibilně, např. stažení prezidentské kandidatury Chatámího a jeho otevřená podpora Musáviho. Tzv. reformní křídlo je stigmatizováno jako „zrádci národa“ za každou nabídku spolupráce nebo podpory ze zahraničí. V kontextu současného vnitropolitického vývoje se tato rétorika objevila po reakci B. Netanjahua. V post-aktivizační vlně nebude podpora ze zahraničí, myšlena otevřeně, k přítěži. Povolební události ukázaly, že i konzervativní tábor je nejednotný a že zde dojde ke změnám, ať dobrovolným, či naopak vynuceným. Zároveň je třeba poznamenat, že se mění elity u moci, klerikové za bývalé členy Revolučních gard, což ve svém důsledku by mohlo vést ke změně režimu, resp. změně typu autoritářského režimu.

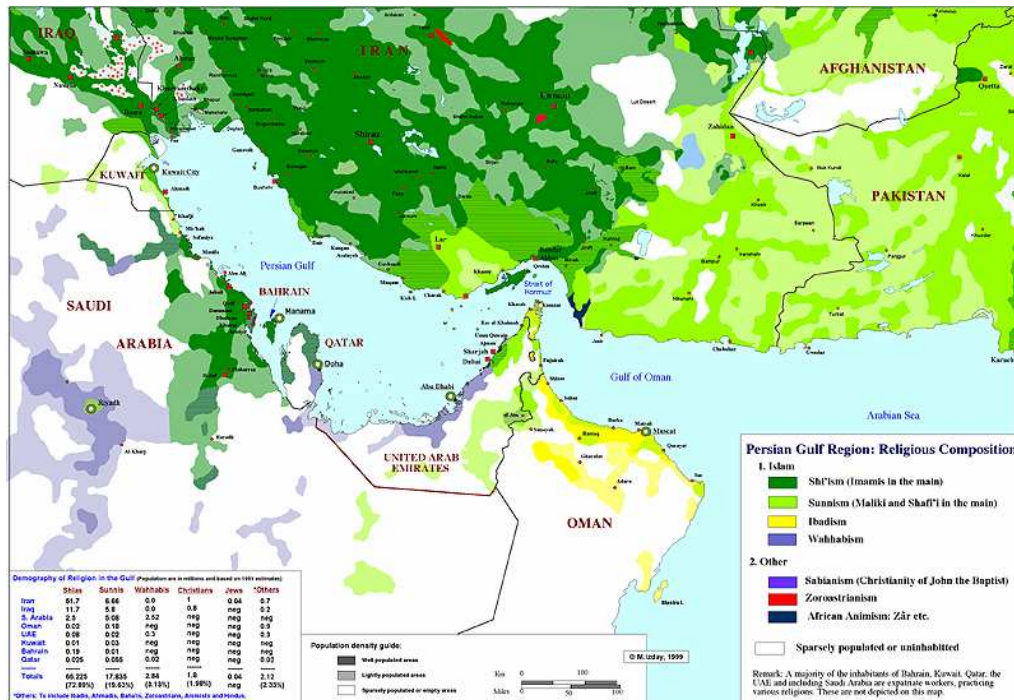
Na několika příkladech, které předcházely, byla hypotéza potvrzena. Íránská zahraniční politika není iracionální, není řízena ideologií a neexportuje ideologie, podléhá pragmatismu ohrožení a prostředků, jak s ohrožením bojovat. Pominuly důvody, pro které by měl být Írán vytlačován na periférii mezinárodních vztahů. Naopak v souvislosti s vnitřním vývoje se ukazuje, že Írán měl být s respektem a důvěrou, kterou si zaslouží jeho národ, k němuž se ve svých výrocích obracel B. Clinton i G. W. Bush, integrován do mezinárodního společenství, do vývoje v regionu. Na začátku práce bylo poznamenáno, že americká zahraniční politika se má rozhodnout, jestli na Blízkém východě hraje šachy nebo si zahraje poker. Vztah s Íránem, mezi jehož hodnotící prvky patří vzájemná nedůvěra, by neměl být založen na blafování, obzvláště pokud se hry účastní i další hráči, kterým USA nevidí do karet, vůči kterým nemá žádné veto. Američané mají svůj sen o Blízkém východě, stejně jako Velký Gatsby si žil svůj americký sen a budoucnost upínal k zelenému světlu. Proč se Američané nesnaží tvořit budoucnost a neumožní Íránu, aby bylo jejich zeleným světlem na Blízkém východě? Mezinárodní vztahy se mění, není třeba vítěze, je třeba šťastného hrdiny.

Příloha 1: Mapa Íránu s pohledem na Perský záliv

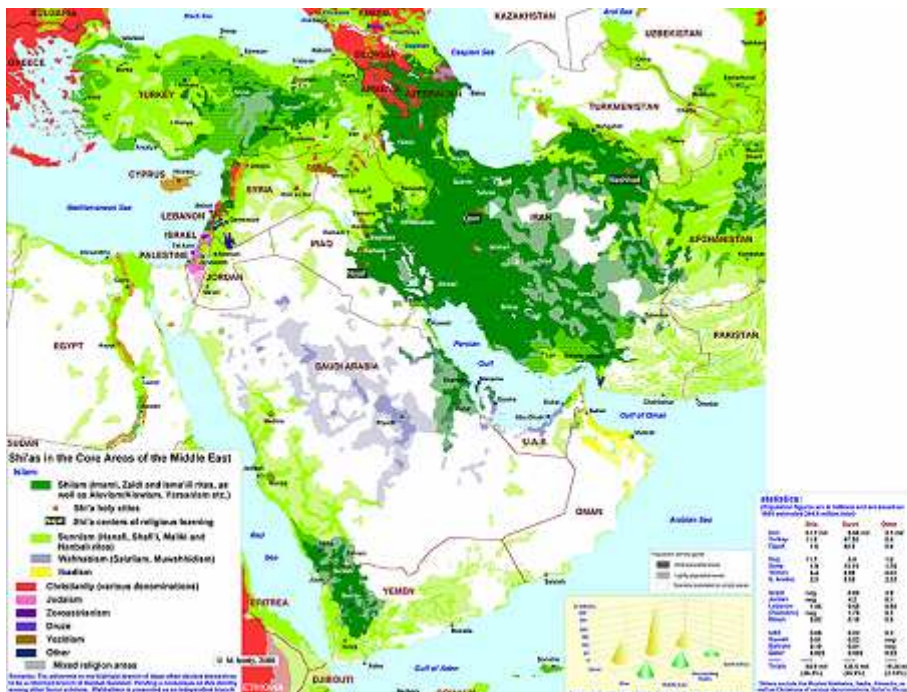
Zdroj: United Nations Cartographic Section,
<http://www.un.org/Depts/Cartographic/map/profile/iran.pdf>

Príloha č. 2: Šiitské komunity v zemích Perského zálivu

Zdroj: http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/GulfReligionGeneral_sm.jpg

The Gulf/2000project,

Zdroj: http://gulf2000.columbia.edu/images/maps/MidEastReligionCore_sm.jpg

The Gulf/2000project,

Zevrubný chronologický vývoj

- 1995 - začátek politiky dvojího zadržování; spolupráce Íránu a Ruska na budování reaktoru v Bušehru
- 1996/1997 – Saudská Arábie získala důkazy o účasti Íránu na bombovém útoku na *Kabar Towers*.
- 5/1997 – vítězství Chatámího v prezidentských volbách
- 12/1997 – Summit Organizace islámské konference v Teheránu
- 1/1998 – vystoupení Chatámího v CNN
- 2/1998 – parlamentní volby
- 1998 – Írán odstraněn z amerického seznamu světových producentů drog
- 1998 – *People to People exchanges*
- 4/1999 – Clinton prý řekl, že se snaží porozumět Íránu, který několik let byl zneužíván několika západními státy
- 5/1999 – Chatámí na státní návštěvě Saudské Arábie
- 8/1999 – výjimky USA na prodej léků, jídla, lékařského vybavení Íránu
- 8/1999 – tajná zpráva nabízející spolupráci - Chatámího na vyšetřování bombových útoků v Saudské Arábii
- 11/1999 – debaty o znovuotevření americké ambasády v Teheránu; možná investice Royal Dutch/Shell Group ve výši 800 miliónu dolarů na rozvoj dvou íránských ropných polí
- 1/2002 – projev G. W. Bushe o stavu Unie, ve kterém Írán zařadil mezi státy „osy Zla;“ aféra *Karine A*
- 8/2002 – USA získávají tajnou informaci o procesech výroby obohaceného uranu v Íránu
- počátek r. 2003 – USA odmítají vyjednávat s Íránem
- 3/2003 – invaze do Iráku – Írán vyzval Kurdy a irácké Šíity k podpoře operací vedených americkými silami, zároveň spolupráce se šíitskou milicí kolem Moqtady al-Sadra, nepokoje v Basře, začátky občanské války v Iráku, Bush opustil myšlenku rychlé proveditelné změny režimu a buduje demokratický irácký stát
- jaro 2003 – Bushova administrativa odmítá íránskou nabídku (doručenou prostřednictvím švýcarských diplomatů) na urovnání vzájemných nesrovnalostí. Írán navrhl diskuze o jaderném programu a podpoře protiizraelských hnutí. Bylo řečeno, že tento návrh podporovala všechna mocenská centra
- 6/2003 – IAAE oznámila, že Írán porušil povinnosti vyplývající ze NPT
- 8/2005 – Ahmadínežád zvolen prezidentem
- 1/2006 – tlak USA na změnu režimu v Íránu, fondy zřízeny v rámci *Iran Freedom Support*

Act

- 4/2006 – Írán oznámil, že vyrobil neurčené množství obohaceného uranu
- 5/2006 – USA bude vyjednávat s Íránem, pokud zastaví svůj jaderný program (obavy, že Írán bude ve svém jaderném programu pokračovat, i když budou probíhat jednání)
- 7/2006 – Izrael v. Hizbaláh
- přelom 2006/2007 – občanská válka v Iráku, zhoršení bezpečnostní situace
- 3/2007 - USA přemístily do Perského zálivu druhou letadla nesoucí skupinu lodí; USA obvinily Írán z podpory Mahdího armády; rozhovory se státy GCC o šíření vlivu Íránu; státní návštěva íránského prezidenta v Saudské Arábii
- 4/2007 – Bagdádská konference s účastí Íránu.
- 11/2007 – zveřejnění zprávy ředitele národních zpravodajských služeb NIE, že Írán ukončil údajný program výroby jaderných zbraní, který zahájil na podzim 2003.
- 3/2008 – boje Sadr City v. Green Zone.

Anotace**Příjmení a jméno autora:** Bednářová Blanka**Název katedry a fakulty:** Katedra politologie a evropských studií**Název diplomové práce:** Americko-iránské vztahy v letech 1998-2008 a role států

Perského zálivu

*(U.S.-Iranian Relations in 1998-2008 and Role of Gulf States)***Vedoucí diplomové práce:** Mgr. Jan Čuřík**Počet znaků:****Počet příloh:** 4**Počet titulů použité literatury:****Klíčová slova:** Perský záliv, USA, Írán, státy GCC, trans-státní síť, regionální rovnováha, mezinárodní vztahy, chování států, politický režim, trvalé nebezpečí.**Charakteristika:** Práce se zabývá dynamikou vztahů v prostoru Perského zálivu. Snaží se nabídnout pohled na realitu zahraniční politiky v nestabilním regionu, v kterém se střetávají zájmy zahraničních velmocí se zájmy regionálních států a s vlivem trans-státních sítí, organizovaných na náboženském nebo etnické, základu. Klíčovou linií celé práce jsou vztahy mezi USA a Íránem. Práce tento vztah zkoumá v období 1998-2008 a zabývá se vlivem jednotlivých amerických administrativ kontinuálnost politiky v oblasti Perského zálivu a to nejenom ve vztahu k Íránu. Dále práce zkoumá, zda-li vzájemné americko-iránské vztahy ovlivňují státy GCC v jejich zahraniční politice v oblasti.

Prameny a literatura

Prameny

A National Security Strategy for a Global Age 2000. In: GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-0012.htm> (20. 3. 2009).

A National Security Strategy for a New Century. Říjen 1998. In: Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/man/docs/nssr-98.pdf> (20. 3. 2009).

A National Security Strategy of Engagement and Enlargement. February 1996. In: Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> (20. 3. 2009).

Counter-Terrorism International Conference: 'Riyadh Declaration'. February 8, 2005. In: Royal Embassy of Saudi Arabia in Washington D. C., <http://www.saudiembassy.net/2005News/Statements/StateDetail.asp?cIndex=498> (15. 6. 2008).

Executive Order 12959 Prohibiting Certain Transactions with Respect to Iran. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=51326&st=&st1=> (19. 5. 2009).

Joint Statement by President George W. Bush and Crown Prince Abdullah bin Abdulaziz Al Saud. 25. 4. 2005. Získáno v databázi JSTORE, <http://www.jstore.org> (20. 5. 2008).

Middle East Peace and Other Vital Interests. Hearing before the Committee on Foreign Affairs of the House of Representatives. 103rd Congress, 2nd Session. 28. 7. 1994. In: Internet Archive, <http://www.archive.org/details/developmentsinmij1994unit> (15. 2. 2009).

National Strategy for Combating Terrorism. September 2006. In: The White House, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nsct/2006/nsct2006.pdf> (9. 6. 2008).

Overview of U.S. Policy in the Middle East. Hearing before the Committee on Foreign Affairs of the House of Representatives. 104th Congress, 1st Session. 12. 12. 1995. In: Internet Archive, <http://ia311243.us.archive.org/2/items/overviewofuspolic1995unit/overviewofuspolic1995unit> (15. 2. 2009).

Patterns of Global Terrorism. 2003. In: U.S. Department of State, <http://www.state.gov/documents/organization/31912.pdf> (19. 5. 2009).

Recognizing Iran as a Strategic Threat: An Intelligence Challenge for the United States. Zpráva Stálého výběrového výboru pro zpravodajství a informace Shromáždění reprezentantů, 23. 8. 2006. In: U.S. House of Representatives, <http://intelligence.house.gov/media/pdfs/iranreport082206v2.pdf> (26. 5. 2009).

Senate Foreign Relations Committee Hearing on U.S. Foreign Policy. 10. 2. 1998. In: U.S.Engage.com, <http://archives.usaengage.org/archives/legislative/albright.html> (19. 6. 2009).

The Constitution of the Islamic Republic of Iran. In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/Tourism/Constitution.html> (19. 3. 2009).

The National Security Strategy of the United States of America 2002. In: The White House, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html> (9. 6. 2008)

The National Security Strategy of the United States of America 2006. In: The White House, <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss/2006/> (9. 6. 2008).

Literatura

AL SAYEGH, Fatwa: *Post-9/11 Changes in the Gulf: The Case of UAE*. Middle East Policy, 11, 2004, č. 2, s. 106 – 124.

AMIRAHMADI, Hooshang: *The time is now. A new beginning in Iran-U.S. relations*. In: Iranian, 22. 12. 2000, <http://www.iranian.com/Opinion/2000/December/Time/index.html> (5. 6. 2009).

AUFHAUSER, David – ANDERSON, Frank – LONG, David E. – KEM, Nathaniel – SHOBOKSHI, Hussein: *Saudi Arabia, Enemy or Friend?* Middle east Policy, 11, 2004, č. 1, s. 1 - 25.

BARZEGAR, Kayhan: *Iran's Foreign Policy in Post-Invasion Iraq*. Middle East Policy, 15, 2008, č. 4, s. 47 - 58.

BEDNARZ, Dieter – HOYNG, Hans: *'We Warned the United States'*. In: Spiegel online, 26. 3. 2007, <http://www.spiegel.de/international/world/0,1518,473862,00.html> (27. 7. 2008).

BILL, James A.: *The Politics of Hegemony. The United States and Iran*. Middle East Policy, 8, 2001, č. 3, s. 89 - 100.

BLACK, Ian: *Iran declares nuclear programme irreversible*. In: The Guardian online, 26. 2. 2007, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/feb/26/iran.unitednations> (13. 6. 2009).

BORGER, Julian: *Pentagon sets sights on a new Tehran regime*. In: guardian.co.uk, 24. 5. 2003, <http://www.guardian.co.uk/world/2003/may/24/iran.politics> (23. 3. 2009).

BRZEZINSKI, Zbigniew: *To Lead, US Must Give Up Paranoid Policies*. In: Common Dreams, <http://www.commondreams.org/cgi-bin/print.cgi?file=/views03/1115-01.htm> (2. 7. 2008).

BRZEZINSKI, Zbigniew – SCOWCROFT, Brent – MURPHY, Richard: *Differentiate Containment*. Foreign Affairs, 76, 1997, č. 3, s. 20 - 30.

BUREŠ, Jaroslav: *Hodnocení americké strategie na podporu demokracie na Středním východě*. *Mezinárodní politika*, 28, 2004, č. 4, s. 17 - 19.

BURNS, R. Nicholas: *US Policy towards Iran*. Výpověď před senátním Výborem pro zahraniční vztahy 29. 3. 2007. In: U.S. Senate Committee on Foreign Relations, <http://foreign.senate.gov/testimony/2007/BurnsTestimony070329.pdf> (10. 7. 2008).

BUSH, George H.: *Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit*. 11. 9. 1990. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php> (11. 6. 2009).

BUSH, George W.: *Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 29. 1. 2002. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29644&st=&st1=> (13. 4. 2009).

BUSH, George W.: *Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 28. 1. 2003. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=29645&st=&st1=> (13. 4. 2009).

CARTER, Jimmy: *1980 The State of the Union Address*. 23. 1. 1980. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=33079> (20. 5. 2009).

CLINTON, William J.: *Address before a Joint Session of the Congress on the State of the Union*. 25. 1. 1994. In: American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=50409&st=&st1=> (20. 3. 2009).

CLINTON, William J.: *Letter to Congressional Leaders on Iran*. 6. 5. 1995. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=51327&st=&st1=> (19. 5. 2009).

CLINTON, William J.: *Message on the Observance of Eid Al-Fitr*. 22. 12. 2000. In: The American Presidency Project, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=1200&st=&st1=> (12. 3. 2009).

CLINTON, William J.: *Remarks by the President on Iraq to Pentagon Personnel*. 17. 2. 1998. In: Welcome to the White House, <http://clinton4.nara.gov/WH/New/html/19980217-5402.html> (12. 3. 2009).

COHEN, Eliot A.: *World War IV. Let's call this conflict what it is*. In: WSJ.com, 20. 11. 2001, <http://www.opinionjournal.com/editorial/feature.html?id=95001493> (1. 3. 2009)

COHEN, Roger: *Realpolitik for Iran*. In: The New York Times online, 12. 4. 2009, http://www.nytimes.com/2009/04/13/opinion/13iht-edcohen.html?_r=1&th&emc=th (13. 4. 2009).

COHEN, Roger: *The Other Iran*. In: The New York Times online, 2. 2. 2009, <http://www.nytimes.com/2009/02/02/opinion/02cohen.html> (2. 2. 2009).

COOPER, Helene – SANGER, David E. : *Obama's Message to Iran Is Opening Bid in Diplomatic Drive*. The New York Times on-line, 21. 3. 2009, <http://www.nytimes.com/2009/03/21/world/middleeast/21iran.html?th&emc=th> (21. 3. 2009).

DARAGAH, Borzou: *IRAN: There will be oil, and lots of it*. In: The Los Angeles Times online, 8. 4. 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2009/04/iran-there-will-be-oil-and-lots-of-it.html> (8. 4. 2009).

DARAGAH, Borzou – MOSTAGHIM, Ramin: *Iran's Khamenei says Obama overture not enough*. In: The Los Angeles Times online, 22. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-obama-iran22-2009mar22,0,4966905.story> (22. 3. 2009).

DARAGAH, Borzou: *IRAN: Nuclear secrets or nuclear pride?*. In: The Los Angeles Times online, 13. 12. 2009, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2008/12/iran-nuclear-co.html> (14. 12. 2008).

DARAGAH, Borzou – MOSTAGHIM, Ramin: *Iran president's rivals slam his foreign policy*. In: The Los Angeles Times online, 31. 5. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iran-foreign31-2009may31,0,2218904.story> (1. 6. 2009).

DARAGAH, Borzou: *Tehran diplomat says nuclear sanctions have united Iran*. In: The Los Angeles Times online, 13. 12. 2008, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iranqa13-2008dec13,0,534668.story> (13. 12. 2008).

DAREINI, Ali Akbar: *Iran's supreme leader dismisses Obama overtures*. In: The Washington Post online, 21. 3. 2009, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2009/03/21/AR2009032100217.html> (21. 3. 2009).

DAVIDSON, Lawrence: *Privatizing Foreign Policy*. Middle East Policy, 13, 2006, č. 2, s. 134 - 147.

DE LUCE, Dan: *Pentagon adds to despair of Iran's reformers*. In: guardian.co.uk, 24. 5. 2003, <http://www.guardian.co.uk/world/2003/may/27/iran> (23. 3. 2009).

DROZ – VINCENT, Philippe: *Vertiges de la puissance. Le <<moment américain>> au Moyen-Orient*. La Découverte, Paříž 2007.

DUNN, David Hastings: *Myths, Motivations and „Misunderestimations:“ the Bush Administration and Iraq*. International Affairs, 79, 2003, č. 2, s. 279 - 297.

EHTESHAMI, Anoushiravan: *Iran's International Posture after the Fall of Baghdad*. Middle East Journal, 58, 2004, č. 2, s. 179 - 194.

EHTESHAMI, Anoushiravan: *The Foreign Policy of Iran*. In: HINNEBUSCH, Raymond - EHTESHAMI, Anoushiravan (eds.): *The Foreign Policies of Middle East States*. Boulder, Londýn 2002, s. 283 - 309.

EICHLER, Jan: *Vnitroamerická debata o boji proti terorismu*. Mezinárodní politika, 28, 2004, č. 4, s. 8 - 9.

ENGLAND, Andrew: *Democracy disappoints Bahrain*. In: FT.com, 14. 1. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/37757a5a-c22e-11dc-8fba-0000779fd2ac.html> (7. 7. 2008).

ESFANDIARI, Golnaz: *Iran: Election Results Show Anti-Ahmadinejad Vote*. In: Radio Free Europe. Radio Liberty, 19. 12. 2006, <http://www.rferl.org/content/article/1073557.html> (26. 6. 2009).

..

FARR, Thomas F.: *Diplomacy in the Age of Faith. Religion Freedom and National Security*. Foreign Affairs, 87, březen – duben 2008, č. 2, s. 110 - 118.

FATTAH, Hassan M.: *Iran President Meets Saudi to Discuss Mideast Issues*. In: The New York Times online, 4. 3. 2007, <http://www.nytimes.com/2007/03/04/world/middleeast/04saudi.html?scp=7&sq=%20Hassan%20M.%20Fattah%20ahmadinejad&st=cse> (20. 3. 2009).

FATTAH, Hassan M.: *Saudi-Iran Meeting Yields Little Substance*. In: The New York Times online, 5. 3. 2007, <http://www.nytimes.com/2007/03/05/world/middleeast/05saudi.html> (20. 3. 2009).

FRANKS, Tommy: *Testimony to House Armed Services Committee*. 27. 2. 2002. In: United States Central Command, <http://www.centcom.mil/CENTCOMNews/transcript/20020227.htm> (20. 5. 2009).

FULLER, Graham E. – LESSER, Ian O.: *Persian Gulf Myths*. Foreign Affairs, 76, 1997, č. 3, s. 42 – 52.

FÜRTIG, Henner: *Conflict and Cooperation in the Persian Gulf: The Interregional Order and US Policy*. The Middle East Journal, 61, 2007, č. 4, s. 627 – 640.

FÜRTIG, Henner: *Iran's Rivalry with Saudi Arabia between the Gulf Wars*. Ithaca Press, 2006.

GANJI, Babak: *Iranian Strategy: Factionism & Leadership Politics*. Conflict Studies Research Centre Middle East Series, 2006, č. 7. In: Commonwealth Institute, <http://www.comw.org/pda/fulltext/0703ganji.pdf> (19. 6. 2009).

GASIOROWSKI, Mark: *The New Aggressiveness in Iran's Foreign Policy*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 125 - 132.

GAUSE, F. Gregory III.: *How to Win at Balance-of-Power Politics*. In: Foreign Affairs, <http://www.foreignaffairs.com/articles/64844/f-gregory-gause-iii/the-return-of-the-old-middle-east> (25. 3. 2009).

GAUSE, F. Gregory III.: *The Illogic of Dual Containment*. Foreign Affairs, 73, 1994, č. 2, s. 56 - 66.

GAUSE, F. Gregory III.: *The United States in the Middle East*. In: FAWCETT, Louise: *International Relations of the Middle East*. Oxford University Press, Oxford 2005, s. 283 - 306.

GAUSE, F. Gregory III.: *Threat and Threat Perceptions in the Persian Gulf Region*. Middle East Policy, 14, léto 2007, č. 2, s. 119 - 124.

GERSTENZANG, James: *Bras? Bull semen? Business with Iran soars during Bush years*. In: The Los Angeles Times online, 8. 7. 2008, <http://latimesblogs.latimes.com/presidentbush/2008/07/of-the-hot-butt.html> (8. 7. 2008).

HERADSTVEIT, Daniel – BONHAM G. Matthew: *What the Axis of Evil Metaphor did to Iran*. The Middle East Journal, 61, 2007, č. 3, s. 421 - 440.

HERSH, Seymour R.: *The Redirection*. The New Yorker, 3. 3. 2007. In: Truthout, <http://www.truthout.org/article/seymour-m-hersh-the-redirection> (20. 2. 2008).

HUNTER, Shireen T.: *Outlook for Iranian-Gulf Relations: Greater Cooperation or Renewed Risk of Conflict?* In: KECHICHIAN, Joseph A. (ed.): *Iran, Iraq and the Arab Gulf States*. Palgrave, New York 2001, s. 427 - 449.

CHRISTOPHER, Warren: *Building peace in the Middle East*. 27. 9. 1993. In: BNET, http://findarticles.com/p/articles/mi_m1584/is_n39_v4/ai_14291625/ (8. 3. 2009).

INDYK, Martin S.: *The Clinton Administration's Approach to the Middle East*. Projev na Soref Symposium 1993. In: Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/templateC07.php?CID=61> (29. 3. 2009).

JELINEK, Pauline: *Gates: Iran missile test proves Tehran is a great*. In: The Examiner.com, 9. 7. 2008, http://www.examiner.com/a-1479511~Gates_Iran_missile_test_proves_Tehran_is_a_threat.html (9. 7. 2008).

KAGAN, Robert: *It's the Regime, Stupid*. The Washington Post, 29. 1. 2006. Získáno na Carnegie Endowment for International Peace, <http://www.carnegieendowment.org/publications/index.cfm?fa=view&id=17960&prog=zgp&proj=zusr> (29. 4. 2009).

KAGAN, Robert: *The September 12 Paradigm: America, the World, and Georgie W. Bush*. Foreign Affairs, 87, 2008, č. 5, s. 25 - 40.

KALICKI, Jan H.: *Rx for „Oil Addiction:“ The Middle East and Energy Security*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 1, s. 76 - 83.

KASPAROV, Garry: *Iran's Democrats Deserve Full Support*. In: WSJ.com, 26. 6. 2009, <http://online.wsj.com/article/SB124588821030550761.html> (26. 6. 2009).

KÉCHICHIAN, Joseph A.: *Can Conservative Arab Gulf Monarchies Endure a Fourth War in the Persian Gulf?* Middle East Journal, 61, 2007, č. 2, s. 283 – 306.

KELLNER, Thierry – THERME, Clément: *Les entente multipolaires de l'Iran. Aspects russe et asiatique de la politique étrangère de Téhéran*. Politique étrangère, 72, 2007, č. 4, s. 875 – 887.

KEPEL, Gilles: *Jihad : the Trail of Political Islam*. Harvard University Press, Cambridge 2002.

KERMALI, Shenaz: *Who's afraid of Iran?* In: Al Jazeera English, 30. 7. 2008, <http://english.aljazeera.net/focus/iran/2008/07/200872291723553346.html> (3. 8. 2008).

- KERR, Simeon: *Gulf tipped to ride wave of soaring prices*. In: FT.com, http://www.ft.com/cms/s/a634c13e-ca09-11dc-b5dc-000077b07658,dwp_uuid=9c33700c-4c86-11da-89df-0000779e2340,Authorised=false.html?_i_location=http%3A%2F%2Fwww.ft.com%2Fcms%2Fs%2F0%2Fa634c13e-ca09-11dc-b5dc-000077b07658%2Cdwp_uuid%3D9c33700c-4c86-11da-89df-0000779e2340.html%3Fnclick_check%3D1&_i_referer=&nclick_check=1 (20. 6. 2008).
- KHALAF, Roula: *Gulf States Wary of Iran's Charm Offensive*. In: FT.com, 11. 1. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/5510eea2-c06f-11dc-b0b7-0000779fd2ac.html> (10. 8. 2008).
- KHALAF, Roula: *Why Arab states must embrace Iraq*. In: FT.com, 18. 8. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/1257059a-6d37-11dd-857b-0000779fd18c.html> (18. 8. 2008).
- KHALAF, Roula – SMYTH, Gareth: *Transcript of Interview with Ali Larijani*. The Financial Times, 22. 1. 2006. Získáno na United for Peace of Pierce County, <http://www.ufppc.org/content/view/4003/> (19. 6. 2009).
- KRAIG, Michael: *Assessing Alternative Security Frameworks for the Persian Gulf*. Middle East Policy, 11, podzim 2004, č. 3, s. 139 - 155.
- KRAIG, Michael Ryan: *Forging a New Security Order for the Persian Gulf*. Middle East Policy, 13, jaro 2006, č. 1, s. 84.
- KRAUTHAMMER, Charles: *The Unipolar Moment Revisited*. In: ART, Robert J. – JERVIS, Robert: *International Politics: Enduring Concepts and Contemporary Issues*. Longan, New York 2005, s. 461 – 471.
- KULL, Steven – RAMSAY, Clay – Weber, Stephen a kol.: *Public Opinion in the Islamic World on Terrorism, al Qaeda, and US Policies*. In: WorldPublicOpinion.org, www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/feb09/STARTII_Feb09_rtp.pdf. (23. 3. 2009).
- LAKE, Anthony: *Confronting Backlash States*. Foreign Affairs, 73, 1994, č. 2, s. 45 - 55.
- LAKE, Anthony: *"From Containment to Enlargement."* Projev na Johns Hopkins University, School of Advanced International Studies ve Washingtonu, 21. 9. 1993. In: Mount Holyoke College Library, <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html> (19. 6. 2009).
- LAKE, Anthony: *The Middle East Moment*. The Washington Post, 24. 7. 1994, s. C1. Získáno prostřednictvím databáze EBSCOHost.
- LOKAJ, Zdeněk: *Šéf Hamasu: Nejsme proti Západu. Jsme proti těm, kdo jsou proti nám*. In: iDNES.cz, 31. 5. 2009, http://zpravy.idnes.cz/sef-hamasu-nejsme-proti-zapadu-jsme-proti-tem-kdo-jsou-proti-nam-pwy-kavarna.asp?c=A090528_165343_kavarna_bos (29. 6. 2009),
- LONG, David E.: *US-Saudi Relations: Evolution, Current Conditions, and Future Prospects*. Mediterranean Quarterly, 15, 2004, č. 3, s. 24 - 38.
- LYALL, Sarah: *Iran to Release 15 Britons Held Since March 23*. In: The New York Times online, 4. 4. 2007, <http://www.nytimes.com/2007/04/04/world/middleeast/04cnd-iran.html> (26. 6. 2009).

MacFARQUHAR, Neil: *Millions in Iran Rally Against U.S.*. In: The New York Times online, 11. 2. 2002, <http://www.nytimes.com/2002/02/12/international/middleeast/12IRAN.html> (14. 4. 2009).

MALEK, Martin: *Russia, Iran, and the Conflict in Chechnya*. Caucasian Review of International Affairs online, http://cria-online.org/Journal/2/Russia,%20Iran%20and%20Chechnya%20-%20November%202007%20by%20Malek_done.pdf (11. 4. 2008).

MALONEY, Suzanne – TAKEYH, Ray: *Pathway to Coexistence. A New U.S. Policy toward Iran*. Brookings Institution Press, s. 85. Získáno na Brookings, http://www.brookings.edu/papers/2008/12_iran_maloney.aspx (12. 1. 2009).

MATTAIR, Thomas R.: *Mutual Threat Perceptions in the Arab/Persian Gulf: GCC Perceptions*. Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 133.

McGOVERN, Ray: *Juggernaut Gathering Momentum: Next Stop, Iran*. In: AntiWar.com, <http://www.antiwar.com/mcgovern/?articleid=8510> (13. 4. 2009).

MILANI, Mohsen M.: *Iran's Transformation from Revolutionary to Status Quo Pour in the Persian Gulf*. In: Woodrow Wilson International Center for Scholars, <http://www.wilsoncenter.org/events/docs/MohsenMilaniFinal.pdf> (10. 3. 2009).

MONSHIPOURI, Mahmood: *The Paradox of U.S. Policy in the Middle East*. Middle East Policy, 9, 2002, č. 3, s. 65 – 84.

MOSTAGHIM, Ramin – DARAGAH, Borzou: *Iran scrambles to stem oil price plunge*. In: The Los Angeles Times online, 20. 10. 2008, <http://articles.latimes.com/2008/oct/20/world/fg-oil-iran20> (20. 10. 2008).

NASR, Vali: *The Shia Revival. How Conflicts within Islam will Shape the Future*. W. W. Norton & Company, Londýn, New York 2007.

NASR, Vali: *When the Shiites Rise*. Foreign Affairs, 85, 2006, č. 4, s. 58 - 63.

NEEP, Daniel: *Dilemmas of Democratization in the Middle East: the „forward Strategy of Freedom*.“ Middle East Policy, 11, 2004, č. 3, s. 73 - 84.

NIVA, Steve: *Between Clash and Cooptation. US Foreign Policy and the Spector of Islam*. Middle East Report, 1998, č. 208, s. 26 - 29.

PAZ, Reuven: *From Teheran to Beirut to Jerusalem: Iran and Hizballah in the Palestinian Uprising*. PeaceWatch, č. 313, 26. 3. 2001. In: The Washington Institute for Near East Policy, <http://www.washingtoninstitute.org/print.php?template=C05&CID=2004> (20. 5. 2009).

PERLE, Richard: *"The Persian Gulf: Opportunities and Problems."* A Nixon Center Panel Discussion, 14. 3. 2002. In: The Nixon Center, <http://www.nixoncenter.org/Program%20Briefs/vol8no3gulf.htm> (27. 6. 2009).

PERLEZ, Jane – RISEN, James: *Clinton Seeks an Opening to Iran, But Efforts Have Been Rebuffed*. In: The New York Times online, 3. 12. 1999,

<http://www.nytimes.com/1999/12/03/world/clinton-seeks-an-opening-to-iran-but-efforts-have-been-rebuffed.html?scp=20&sq=Terror,%20Iran%20and%20the%20U.S.%20Perlez%20Risen&st=cse> (13. 6. 2009).

PHILLIPS, James A.: *Containing Iran*. In: Heritage Foundation, http://www.heritage.org/Research/MiddleEast/upload/89276_1.pdf (24. 6. 2009).

POLANSKY, David: *America Relearns Geopolitics*. Heartland. European Review of Geopolitics, 2005, č. 4, s. 90 – 94.

POLLACK, Kenneth M.: *Securing the Gulf*. Foreign Affairs, 82, 2003, č. 4, s. 2 - 16.

POSEN, Barry R.: *Fighting Blind in Iraq*. In: The New York Times online, 7. 6. 2005, <http://www.nytimes.com/2005/06/07/opinion/07posen.html> (24. 5. 2009).

RAJAEI, Bahram: *Deciphering Iran: The Political Evolution of the Islamic Republic and U. S. Foreign Policy after September 11*. Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East, 24, 2004, č. 1, s. 166.

RAMAZANI, R. K.: *Ideology and Pragmatism in Iran's Foreign Policy*. The Middle East Journal, 58, 2004, č. 4, s. 549 - 559.

RAMAZANI, R. K. (ed.): *Iran at 30*. In: The Middle East Institute, http://www.mideasti.org/files/Iran_Final.pdf (3. 3. 2009).

RAMAZANI, R. K.: *The Emerging Arab-Iranian Rapprochement: Towards an Integrated U.S. Policy in the Middle East?* Middle East Policy, 6, 1998, č. 1, s. 49.

RICE, Condoleezza: *Promoting the National Interest*. Foreign Affairs, 79, 2000, č. 1, s. 45 - 62.

RICHMAN, Alvin: *Iranian Public Opinion on Governance, Nuclear Weapons and Relations with the United States*. In: WorldPublicOpinion.org, 27. 8. 2008, <http://www.worldpublicopinion.org/pipa/articles/brmiddleeastnafricara/527.php?lb=btis&pnt=527&nid=&id=> (10. 3. 2009).

RICHTER, Paul: *Clinton sees China, Iran inroads in Latin America*. In: The Los Angeles Times online, 2. 5. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/lafg-clinton-latin2-2009may02,0,3422750.story> (3. 5. 2009).

RICHTER, Paul: *Obama administration ditches 'war on terror' phrase*. In: The Los Angeles Times on-line, 31. 3. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/lafg-waronterror31-2009mar31,0,2113296.story> (31. 3. 2009).

ROGERS, Paul: *Téhéran, un cauchemar pour les Israéliens*. In: Courrier International.com, 8. 12. 2009, <http://www.courrierinternational.com/article/2008/12/08/teheran-un-cauchemar-pour-les-israeliens> (9. 12. 2009).

ROSE, Charlie: *Charlie Rose interviews Zbigniew Brzezinski, Henry Kissinger and Brent Scowcroft*. In: The International Herald Tribune online, 18. 6. 2007, www.ihf.com/articles/2007/06/18/america/web-rose.php (18. 6. 2007).

RUSSELL, James A.: *Whither Regional Security in a World Turned Upside Down?* Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 141 - 148.

SAADA, Julien: *La stratégie politique iranienne: idéologie ou pragmatisme?* La revue internationale et stratégique, 69, 2007, č. 1, s. 54 - 66.

SMYTH, Gareth: *Larijani's Pragmatism Reputation Faces Severe Challenge*. The Financial Times, 10. 1. 2006. Získáno na United for Peace of Pierce County, <http://www.ufppc.org/content/view/3921/> (19. 6. 2009).

SNOW, Jon: *Ali Larijani interview*. 6. 3. 2006. In: Channel 4 News, http://www.channel4.com/news/articles/politics/international_politics/ali%20larijani%20interview/162470 (29. 6. 2009).

TAKEYH, Ray: *Iranian Options. Pragmatic Mullahs and America's Interests*. The National Interest, 2003, č. 73, s. 49 - 56.

TAKEYH, Ray: *Pragmatic Theocracy: A Contradiction in Terms*. National Interest, 2000, č. 59, s. 94 - 101.

TATE, Deborah: *US Lawmakers Push to Change Policy Toward Iran*. In: Voice of America, <http://www.voanews.com/english/archive/2002-07/a-2002-07-25-27-US.cfm?moddate=2002-07-25> (23. 4. 2009).

TERHALLE, Maximilian: *Are the Shia Rising?* Middle East Policy, 14, 2007, č. 2, s. 69 - 83.

VAN DUIJNE, Joris – AARTS, Paul: *Saudi-Iranian Ties: Stocktaking and Look into the Future*. In: Durham University, <http://www.dur.ac.uk/resources/sgia/SGIARWP08-4Saudi-IranianTies.pdf> (20. 2. 2009).

VARNER, Bill: *Iran Pours Cash Into Afghanistan, Seeking Leverage Against U.S.* In: Bloomberg.com, 17. 7. 2008, <http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601087&sid=aNaIqaODpvrU&refer=worldwide#> (18. 4. 2009).

WALLS, Seth Colter: *Is Iran Rational?*. In: The Huffington Post online, 9. 7. 2008, http://www.huffingtonpost.com/2008/07/09/is-iran-rational_n_111643.html?view=screen (9. 2. 2009).

WHITE, Gregory L. – KING, Neil Jr.: *Russian Deals in Middle East Snarl U.S. Strategy on Iran*. In: WSJ.com, 28. 2. 2007, <http://online.wsj.com/article/SB117263048751121562.html> (31. 3. 2008).

WRIGHT, Robin – BAKHASH, Shaul: *The U.S. and Iran: An Offer They Can't Refuse?*. Foreign Policy, 108, 1997, č. 4, s. 124 – 138.

YOSHINO, Kimi: *Iraqi Prime Minister Maliki visits Iran*. In: The Los Angeles Times online, 4. 1. 2009, <http://www.latimes.com/news/nationworld/world/mideastemail/la-fg-iraq4-2009jan04.0,1256784.story> (4. 1. 2009).

ZADEH-SADEGH, Kaweh: *Iran's strategy in the South Caucasus*. In: Causasian Review of International Affairs online, http://cria-online.org/2_5.html (11. 4. 2008).

ZBOŘIL, ZDENĚK: *Národní bezpečnostní strategie USA*. Mezinárodní politika, 27, 2003, č. 1, s. 11 – 13.

ZOUBIR, Yahia H. - DRIS-AIT-HAMADOUCHE, Louisa: *The US-Saudi Relations and the Iraq War: The Dialectics of a Dependent Alliance*. Journal of Third World Studies, 24, 2007, č. 1, s. 109 - 135.

ZUHUR, Sherifa: *Saudi Arabia: Islamic Threat, Political reform and the Global war on Terror*. In: Strategic Studies Institute of the U.S. Army War College, <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?PubID=598> (29. 5. 2008).

A peak at oil reserves. In: Economist.com, 15. 6. 2009, http://www.economist.com/daily/news/displaystory.cfm?story_id=13851376 (15. 6. 2009).

Al-Sharq Al-Awsat Editor: Iran's Nuclear Weapons a Threat to Arab And Islamic Countries. In: MEMRI, <http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Area=iran&ID=SP58603> (19. 3. 2009).

BP Statistical Review of World Energy 2008. In: BP Global, <http://www.bp.com/productlanding.do?categoryId=6929&contentId=7044622> (10. 3. 2009).

Bush's Words to Britons: 'Both Our Nations Serve the Cause of Freedom'. In: The New York Times online, 20. 11. 2003, <http://www.nytimes.com/2003/11/20/international/europe/20PTEX.html> (20. 2. 2009).

Crude Oil and Total Petroleum Imports Top 15 Countries. March 2009 Import Highlights. 28. 5. 2009. In: Energy Information Administration, http://www.eia.doe.gov/pub/oil_gas/petroleum/data_publications/company_level_imports/current/import.html (25. 6. 2009).

FNC succeeds in raising the issue of UAE's three occupied Islands in the British Parliament. In: ArabEastern.com, 11. 6. 2009, <http://arabeastern.com/pages/contents.asp?PageID=24447> (13. 6. 2009).

Interview With the Wall Street Journal Editorial Board. Secretary Condoleezza Rice. The Wall Street Journal, 8. 6. 2007. Získáno prostřednictvím MERLN, <http://merln.ndu.edu/archivepdf/iran/State/86254.pdf> (10. 5. 2009).

IRAN: American public won't allow another war, Iranian foreign ministry spokesman says. In: The Los Angeles Times online, <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2008/06/iran-americans.html> (7. 7. 2008).

Iran announces missile defense system. In: The Jerusalem Post.com, 6. 6. 2009, <http://www.jpost.com/servlet/Satellite?cid=1244035010206&pagename=JPost%2FJPostArticle%2FShowFull> (19. 6. 2009).

IRAN - Deux discours, une même révolution. In: Courrier International online, 10. 2. 2009, http://www.courrierinternational.com/article.asp?obj_id=94211# (10. 2. 2009)

Iran Gen.: Our finger is always on the trigger. In: CNN.com, <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/07/09/iran.missiles/index.html> (9. 7. 2008).

Iran: Khamenei nixes U.S. Talks again. IPR Strategic Business Information Database, 8. 5. 2002. Získáno na Encyclopedia.com, <http://www.encyclopedia.com/doc/1G1-85520268.html> (29. 3. 2009).

Iran Might Face Tangible Consequences if Nuclear Threat Persists. In: America.gov, <http://www.america.gov/st/washfile-english/2006/March/20060306171348idybeekcm0.9735834.html> (29. 4. 2009).

Iran: Public Opinion Survey before Elections 2008. In: Terror Free Tomorrow, the Centre for Public Opinion, <http://www.terrorfreetomorrow.org/upimagesft/TFT%20New%20Iran%20Survey%20Report%20March%202008.pdf> (1. 4. 2009).

Iran raps Arab leaders statement over UAE illusion about islands. In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/NEW/3771287.html> (6. 4. 2009).

Iran stakes claim to Bahrain: Public seeks 'reunification . . .with its motherland.' 13. 7. 2007, In: WorldTribune.com, http://www.worldtribune.com/worldtribune/WTARC/2007/me_iran_07_13.asp (19. 6. 2009).

Iran supports regional solution on Afghanistan. In: Ministry of Foreign Affairs, Islamic Republic of Iran, <http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/Tehran/en/NEW/1771287.html> (31. 3. 2009).

Iran threatens Tel Aviv, Gulf shipping. In: FT.com, 8. 7. 2008, <http://www.ft.com/cms/s/0/1534897e-4cce-11dd-b527-000077b07658.dwp?uuiid=be75219e-940a-11da-82ea-0000779e2340.html> (8. 7. 2008).

Iran 'too slow' in South Pars projects. In: Press TV, <http://www.presstv.com/detail.aspx?id=90419> (7. 4. 2008).

Islam and revolution. Writings and declarations of Imam Khomeini. Mizan, Berkley 1981. „La révolution islamique est plus vivante que jamais.“ In: Courrier International online, 10. 2. 2009, http://www.courrierinternational.com/article.asp?obj_id=94417 (10. 2. 2009).

President's Remarks at the United Nations. 12. 9. 2002. In: GlobalSecurity.org, <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/2002/iraq-020912-wh01.htm> (11. 3. 2009).

Remarks by National Security Advisor Condoleezza Rice on Terrorism and Foreign Policy. Paul H. Nitze School of Advanced International Studies, Johns Hopkins University. 29. 4. 2002. In: MERLN, <http://merln.ndu.edu/archivepdf/iran/WH/20020429-9.pdf> (29. 3. 2009).

Remarks by the President at the 20th Anniversary of the National Endowment for Democracy. 6. 11. 2003. In: National Endowment for Democracy, <http://www.ned.org/events/anniversary/20thAniv-Bush.html> (18. 3. 2009).

Restoring American's Reputation. In: The Los Angeles Times online, 18. 10. 2008, <http://www.latimes.com/news/opinion/editorials/la-ed-standing18-2008oct18,0,7406893.story> (18. 10. 2008).

Results of a New Nationwide Public Opinion Survey of Iran before the June 12, 2009 Presidential Elections. Společný průzkum veřejného mínění před prezidentskými volbami organizací Terror Free Tomorrow. The Centre for Public Opinion, New America Foundation a KA Europe SPRL. 11. – 20. 5. 2009. In: Terror Free Tomorrow, http://www.worldpublicopinion.org/pipa/pdf/may09/IranianPublic_May09_rpt.pdf (12. 6. 2009).

Saudi Arabia Backgrounder: Who are the Islamists?. In: International Crisis Group, http://www.crisisgroup.org/library/documents/middle_east___north_africa/iraq_iran_gulf/31_saudi_arabia_backgrounder.pdf. (29. 5. 2008).

Sources: Iran helped prod al-Sadr cease-fire. In: CNN.com, 31. 3. 2008, <http://edition.cnn.com/2008/WORLD/meast/03/31/iraq.main/index.html> (19. 5. 2009).

The Foreign Policy of the Kingdom of Saudi Arabia. In: Ministry of Foreign Affairs – Kingdom of Saudi Arabia, <http://www.mofa.gov.sa/Detail.asp?InSectionID=3989&InNewsItemID=34645> (15. 6. 2008).

The Gulf Security Dialogue and Related Arms Sale Proposals. CRS Report for Congress. 8. 10. 2008. In: The Federation of American Scientists, <http://www.fas.org/sgp/crs/weapons/RL34322.pdf> (20. 4. 2009).

The Rise of Shia Islam and Iran. A Conversation with Vali Nasr. In: Pew Research Center, <http://pewresearch.org/pubs/44/the-rise-of-shia-islam---and-iran> (17. 4. 2009).

The top 10 military spenders, 2008. In: SIPRI, <http://www.sipri.org/yearbook/2009/05/05A/?searchterm=Saudi%20Arabia> (14. 6. 2009).

The world's biggest arms exporters. In: Economist.com, 29. 7. 2008, http://www.economist.com/daily/news/displaystory.cfm?story_id=11825721 (31. 7. 2008).

Transcript of Interview with Iranian President Mohammad Khatami. In: CNN.com, 7. 1. 1998, <http://edition.cnn.com/WORLD/9801/07/iran/interview.html> (3. 4. 2009).

Transcript of President Clinton's Online Interview with CNN.com. In: CNN.com, 14. 2. 2000, <http://edition.cnn.com/2000/US/02/14/clinton.transcript/> (5. 6. 2009).

Troubled by Loss of Standing in the World, Americans Support Major changes in U.S. Foreign Policy. In: The Chicago Council on Global Affairs, http://www.thechicagocouncil.org/UserFiles/File/POS_Topline%20Reports/POS%202008/2008%20Public%20Opinion_Foreign%20Policy.pdf (22. 9. 2008).

Většina Izraelců si myslí, že jaderné zbraně Íránu nejsou nebezpečné. In: Novinky.cz, 15. 6. 2009, <http://www.novinky.cz/zahranicni/blizky-a-stredni-vychod/171236-vetsina-izraelcu-si-mysli-ze-jaderne-zbrane-iranu-nejsou-nebezpecne.html> (15. 6. 2009).

With Values Aligned. Improving Saudi-US Relations. Harvard International Review, 28, 2006, č. 3, s. 17.

"Wolfowitz interview with the San Francisco Chronical." Transkript rozhovoru, 23. 2. 2002.
In: U.S. Department of Defense,
<http://www.defenselink.mil/transcripts/transcript.aspx?transcriptid=2806> (23. 6. 2009).

World Oil Outlook 2008. In: OPEC,
<http://www.opec.org/library/World%20Oil%20Outlook/pdf/Section%20One2008.pdf> (10. 3. 2009).

In: OPEC,
<http://www.opec.org/library/Annual%20Statistical%20Bulletin/interactive/FileZ/worldmapz.htm> (10. 3. 2009).

Abstrakt

Práce se zabývá dynamikou vztahů v Perském zálivu, která vychází interakce mezi zahraničními státy, regionálními státy a trans-státními sítěmi, založenými na náboženské nebo etnické příslušnosti. Práce nabízí pohled na realitu zahraniční politiky v Perském zálivu prostřednictvím kritiky teoretického přístupu. Práce zkoumá vztahy různorodých aktérů v oblasti Perského zálivu a zabývá se jejich vzájemnou souvislostí a zasazením do globálního a regionálního vývoje. Podstatná část práce je věnována analýze americko-iránským vztahů v období 1998-2008 a zabývá se jejich samotným obsahem a vlivem této linie na dynamiku celého prostoru Perského zálivu. Ve vztahu k Íránu práce rozebírá faktory, ovlivňující tvorbu iránské zahraniční politiky, a zkoumá hypotézy, týkající se vztahu mezi typem režimu, jeho chováním v mezinárodních vztazích a výsledky takového chování. Dále práce zkoumá vliv vztahu Spojených států a Íránu na zahraniční politiku států GCC.

Klíčová slova: americko-iránské vztahy, státy GCC, Perský záliv, mezinárodní vztahy, regionální rovnováha, ohrožení, rogue states, typ režimu, chování státu, vnímání, proxy.

Abstract

This thesis analyses international relations in the Persian Gulf within the 10-year period of years 1998-2008. It aims to approach the better understanding of international relation reality in a very turbulent part of the Middle East. The thesis concerns U.S. – Iranian relations and factors which stimulate their development and shape international relation dynamics in the Persian Gulf. The thesis studies basic approaches of Clinton I, II and Bush I, II administrations to conservation of regional balance in the Persian Gulf in a context of global and regional events. It examines key documents and discusses their impacts upon U.S. foreign policy objectives in the Middle East with a special concern on U.S. – Iranian relations. It questions perception of state actor's conduct in the international arena based on presumptions of attributability of actor's conduct to regime type. Following the goal of the thesis, one chapter puts in focus several factors which are presumed to shape Iranian national interest and influence its strategy in the international arena. Furthermore, the thesis discusses U.S. – Iranian relations and examines their impacts upon intra and inters states relations in the Persian Gulf. It aims to uphold importance of nuance which link relations of particular actors to conflicts and their influence on regional balance and position of the United States within the region.

Key words: U.S.-Iranian relations, GCC states, Persian Gulf, foreign relations, regional balance, threats, rogue states, regime type, state conduct, perception, proxy.